

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन
कृषि व पणन विभाग

शासकीय योजना व कार्यक्रमाविषयी

शेतकरी मित्र पुस्तिका

२०१४

ही पुस्तिका कशासाठी ?

कृषि व सहकार विभाग, भारत सरकार हे शेतक-यांच्या हितासाठी राज्य शासनाच्या माध्यमातून कृषिविकासाच्या विविध योजना राबवत आहे. यातील प्रत्येक योजनेची रुपरेषा आणि सूचना/माहिती याद्वारे योजनांचे प्रकार तसेच विविध घटकांपोटी मिळणा-या लाभांची व्याप्ती याबाबत विस्तृत तपशील <http://agricoop.nic.in/guidelines.html> आणि <http://agricoop.nic.in/Scheme.programme.html> घटक निहाय योजनांचा तपशील त्याचप्रमाणे अर्थ सहाय्यचे प्रकार याबाबत <http://agricoop.nic.in/info.html> scheme या लिंकवर उपलब्ध होऊ शकते.

काही प्रकरणात शेती कामकाजातील एकाच घटकासाठी विविध योजनांतर्गत मिळणा-या लाभांमध्ये साधर्म्य असण्याची शक्यता आहे. उदा, राज्यातील वेगवेगळ्या जिल्ह्यांमधील शेतक-यांना एकाच पिकाच्या बियाण्यांकरिता राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा मोहीम, गळीत धान्य व तेलताड वरील राष्ट्रीय अभियान (NMOOP) व निरनिराळ्या योजनांतर्गत अर्थसहाय्य मिळू शकते. अर्थसहाय्याच्या कार्यपध्दतीतील ही गुंतागुंत कमी करण्यासाठी तसेच कृषि विस्तारक व शेतक-यांना विविध योजनांच्या पात्रतेचे निकष व आर्थिक तरतूदीची स्पष्ट माहिती होण्यासाठी सदर पुस्तिकेत योजना अथवा कार्यक्रमांनुसार माहिती देण्याऐवजी घटकवार माहिती दिली आहे.

ही पुस्तिका तयार करताना घटक निहाय १९ प्रकरणात करण्यात आलेली आहे जसे विविध बाबींची १९ प्रकरणांत विभागणी करून ही पुस्तिका तयार करण्यात आली आहे. जसे की जमिनीचे आरोग्य, बियाणे, जलसिंचन, शेतकरी प्रशिक्षण व विस्तार, यंत्रे व तंत्रज्ञान, कृषि पतपुरवठा, पिकविमा, पिक संरक्षण, फळे-भाजीपाला लागवड (NHM), पणन, एकात्मिक शेती, पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रम, गुणवत्ता नियंत्रण प्रयोगशाळा, आदर्श गाव, वसुंधरा पाणलोट विकास यंत्रणा, राज्य पुरस्कृत जैविक खत उत्पादन, महाराष्ट्र राज्य छोट्या शेतकऱ्यांचा कृषि व्यापार संघ, शेतकरी मासिक आणि कृषि पुरस्कार, या व्यतिरिक्त प्रत्येक प्रकरणातील प्रत्येक बाबीवर विस्तृत मार्गदर्शनही या मध्ये करण्यात आले आहे. प्रत्येक प्रकरण हे तीन भागांत विभागले आहे. जसे १) काय कराल? २) तुम्हाला काय मिळू शकते? ३) कोणाशी संपर्क साधाल?

केंद्र शासनाच्या योजना त्यांच्या अमलबजावणीची व्याप्ती लक्षात घेता प्रामुख्याने दोन प्रकारच्या आहेत.

संपूर्ण देशासाठी योजना : राष्ट्रीय कृषि विकास योजना (राज्यांसाठी निर्धारित पात्रतेच्या निकषाचे अधिन), राष्ट्रीय ई-गव्हर्नेंस, एकात्मिक फलोद्यान विकास अभियान, गळीत धान्य व तेलताड राष्ट्रीय अभियान, कापूस तंत्रज्ञान अभियान अशा राष्ट्रीय स्तरावरील योजनांसाठी राज्य शासन योजनांच्या मार्गदर्शक सूचनांच्या आधारे नेमून दिलेल्या निधी अंतर्गत शेतक-यांची निवड करते व त्या लाभार्थ्यांना अर्थसहाय्याचे वाटप करते.

ठरावीक प्रदेश/पिके/जिल्ह्यांसाठी योजना : यात राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियान, एकात्मिक फलोत्पादन विकास अभियान, गळीत धान्य तेलताड विकास अभियान इतर सर्व योजनांचा यामध्ये सामाविष्ट होता. विशिष्ट योजना आपल्या जिल्ह्यासाठी लागू आहेत किंवा नाहीत हे कृपया (<http://dacnet.nic.in/schemes.aspx>) येथे तपासून पहावे. लाभार्थ्यांना निवड योजनेच्या मार्गदर्शक सूचना, पात्रतेच्या निकषाच्या आधारे व उपलब्ध निधीच्या अधिन राहून करण्यात येते.

१२ व्या पंचवार्षिक योजनेच्या अंतर्गत विविध घटकांतर्गत केंद्र/राज्य शासनाकडून पुरविण्यात येणा-या सहाय्य माहितीचा समावेश या पुस्तिकेत करण्यात आला आहे. कृषि हवामानाची स्थिती आणि स्थानिक भागातील कृषि विकाची पातळी विचारात घेऊन विशिष्ट सहाय्य घटकांना केंद्र शासनाच्या अनुदाना व्यतिरिक्त राज्य शासना मार्फत अनुदान उपलब्ध करून दिले जाते. अशा सहाय्याचाही समावेश या पुस्तिकेत केला आहे. जेणेकरून विशिष्ट घटकांकरिताची माहिती एकत्रितरित्या केंद्र व राज्य शासनाचे उपलब्ध असणारे अर्थसहाय्य किती आहे हे, शेतक-यांना समजेल.

प्रकरण-१ :- जमीनीचे आरोग्य, मृदसंधारण व व खते

काय कराल ?

- माती परीक्षणानुसार योग्य ती खते वाजवी प्रमाणात वापरावीत.

जमिनीची उत्पादकता टिकून ठेवण्यासाठी सेंद्रीय खतांचा वापर केलाच पाहिजे

- खतांचा फायदा अधिकाधिक प्रमाणात होण्यासाठी ती पसरून न देता रोपांच्या कार्यक्षम मुळांशी घालावीत.
- स्फुरदयुक्त खतांचा न्याय पद्धतीने व कार्यक्षम वापर करून शेंगवर्गीय पिकांकरिता रोपांची वाढ व पीक वेळेवर परिपक्व होतील असे पहावे. विशेषतः शेंगवर्गीय पिकांसाठी जे हवे ती नत्र शोषून पिकांना उपलब्ध करून देतात त्यांचेसाठी
- आम्लयुक्त जमिन लागवडीखाली आणण्यासाठी चुना व खारवट जमिन लागवडीखाली आणण्यासाठी जिप्सम या भू-सुधारकांचा वापर करावा.
- ज्या शेतक-यांना सभागी सेंद्रीय हमी पद्धतीत (PGS-India) प्रमाणपत्र पद्धतीत सहभाग नोंदवायचा असल्यास त्यांनी ५ शेतक-यांचा एक गट करावा आणि आपल्या नजीकच्या विभागीय सेंद्रीय शेती केंद्रात नोंदणी करावी.

तुम्हाला काय मिळू शकते ?

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
अ) जमिन सुधारणासाठी सहाय्य			
१	जिप्सम/पायराईट/चुना/डोलोमाईट चे पुरवठा करणे	साहित्य किंमतीच्या ५० टक्के अधिक वाहतुक खर्च रु. ७५०/- प्रति हेक्टरी मर्यादेत	गळीत धान्य व तेलताड साठीचे राष्ट्रीय अभियान (NMOOP)
२	पिकसंरक्षणासाठी औषधांचा पुरवठा	किटकनाशके, बुरशीनाशके, जैविक किटकनाशके, जैविक प्रतीनिधी, सुक्ष्म मुलद्रव्ये, जैविक खते, किमतीच्या ५० टक्के आणि रु.५००/- प्रति हेक्टरी मर्यादेत	गळीत धान्य व तेलताड साठीचे राष्ट्रीय अभियान (NMOOP)
३	सॅंद्रीय शेतीचा अवलंब करणे	रु.१०,०००/- प्रति हेक्टर	राष्ट्रीय फलोत्पादन अभियान (NHM), एकात्मिक फलोत्पादन विकास अभियानाची योजना (MIDH)
४	गांडूळ खत उत्पादन प्रकल्प	रु. ५००००/- प्रति उत्पादन प्रकल्प (३०' X ८' X २.५' आकाराच्या युनिट करिता प्रोरेटा धर्तीवर किंवा ६०० घनफूट प्रोरेटा धर्तीवर)	राष्ट्रीय फलोत्पादन अभियान (NHM), एकात्मिक फलोत्पादन विकास अभियानाची योजना (MIDH)
५	HDPE (high density polythene) , गांडूळ खत युनिट (उच्च घनता पॉलीथिन गांडूळ खत वाफा)	रु. ८०००/- प्रति युनिट (१२' X ४' X २ इतक्या आकाराच्या किंवा ९६ घनफूट उत्पादन क्षमतेच्या आकारासाठी)	राष्ट्रीय फलोत्पादन अभियान (NHM), एकात्मिक फलोत्पादन विकास अभियानाची योजना (MIDH)

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
६	एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापनास प्रोत्साहन देणे	रु. १२००/- प्रति हेक्टर (४ हेक्टर मर्यादे पर्यंत)	राष्ट्रीय फलोत्पादन अभियान (NHM), एकात्मिक फलोत्पादन विकास अभियानाची योजना (MIDH)
७	गहू व कडधान्य पिकांसाठी जिप्सम / फॉस्फोजिप्सम / बेन्टोनाईट सल्फर इत्यादीचा पुरवठा करणे	किंमतीच्या ५० टक्के व रु. ७५०/- प्रति हेक्टर मर्यादेत	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान (NFSM)
८	गहू, कडधान्य व भात या पिकांकरिता सूक्ष्म अन्नद्रव्यांचा पुरवठा	किंमतीच्या ५० टक्के व रु. ५००/- प्रति हेक्टर मर्यादेत	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान (NFSM)
९	भात व कडधान्य पिकामध्ये चुना व चुनायुक्त खताचा वापर	किंमतीच्या ५० टक्के व रु. १०००/- प्रति हेक्टर मर्यादेत	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान (NFSM)
१०	जैविक खते (रायझोबियम/ पीएसबी) चा पुरवठा	किंमतीच्या ५० टक्के व रु. १००/- प्रति हेक्टर मर्यादेत	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान (NFSM)
११	फिरत्या (MSTL) किंवा स्थायी (SSTL) मृदचाचणी प्रयोगशाळा नविन सुरू करणेचे प्रशिक्षणा बाबत	राज्यशासनाने सुरू करावयाच्या स्थायी अथवा फिरत्या मृदचाचणी प्रयोगशाळेच्या एकूण प्रमाण खर्चाच्या ७५ टक्के जास्तीत जास्त रु.५६.०० लाख प्रति प्रयोगशाळा.	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
१२	सूक्ष्म अन्नद्रव्याचा प्रोत्साहन व वापर	किंमतीच्या ५० टक्के किंवा जास्तीत जास्त रु.५००/- प्रति हेक्टर मर्यादेत किंवा रु.१००० प्रति लाभार्थी	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
१३	उच्च तंत्रज्ञानावर आधारित द्रव्य रूपातील जैविक खत किंवा जैविक किटक उत्पादन प्रकल्प सुरू करणे.	वैयक्तीक किंवा खाजगी क्षेत्रात सुरू करावयाच्या उत्पादन प्रकल्पाच्या एकूण खर्चाच्या २५ टक्के, रु.४० लाख मर्यादेत- नाबार्ड अंतर्गत भांडवल गुंतवणूक आधारित २०० मे.टन/वर्ष उत्पादन क्षमता.	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
१४	फळे व भाजीपाला बाजारातील वाया गेलेल्या घटकांपासून यांत्रिक पध्दतीने खत उत्पादन करणे.	वैयक्तीक किंवा खाजगी क्षेत्रात सुरू करावयाच्या उत्पादन प्रकल्पाच्या एकूण खर्चाच्या ३३ टक्के, रु.६३ लाख मर्यादेत- नाबार्ड अंतर्गत भांडवल गुंतवणूक आधारित २०० मे. टन /वर्ष उत्पादन क्षमता.	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
१५	शेतक-यांच्या शेतावर सेंद्रिय निविष्टा वापरण्यास प्रोत्साहन देणे.(शेणखत गांडूळखत, जैविक खते, टाकाऊ मालापासून तयार केलेले द्रव्य व घनयुक्त सेंद्रिय खत, वनस्पती अर्क)	एकूण खर्चाच्या ५० टक्के किंवा रु.५००० / प्रति हेक्टर मर्यादेत आणि रु. १००००/- प्रति लाभार्थी प्रस्तावित १० लाख हेक्टर क्षेत्र व्याप्तीसाठी.	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
१६	समुह गटाच्या माध्यमातून सेंद्रिय शेतीचा अवलंब करणे. Under PGS Certification- Participatory Guarantee Certification System	रु.२००००/- प्रति हेक्टर किंवा रु.४००००/- प्रति लाभार्थी (तीन वर्ष कालावधीसाठी)	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
१७	ऑनलाईन डेटा मॅनेजमेंट व उर्वरित अंश तपासणीसाठी PGS प्रणालीला सहाय्य करणे. Participatory Guarantee Certification System	१) रु.२००/- प्रति हेक्टरी व रु. ५०००/- प्रति गट/वर्ष मर्यादेत तसेच रु. १० लाख प्रति विभागीय परिषदेकरिता. २) रु.१००००/- प्रति नमुना (उर्वरित अंश तपासणी करिता- NABL प्रयोगशाळेमध्ये स्वयं सहाय्यता गटामार्फत	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
१८	शेणखत व्यवस्थापन व जैविक नत्र वापर यासाठी सेंद्रीय गाव दत्तक योजना	रु. १० लाख प्रति गाव (एकात्मिक खत व्यवस्थापन बांधावर हिरवळीचे खत लागवड, शेंगवर्गीय पिकांचा आंतरपिक म्हणून लागवड करणे, इत्यादीचा शेतकरी गटांनी अवलंब करणे) जास्तीत जास्त १० गावे प्रति वर्षी प्रति राज्यास सहाय्य केले जाईल.	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
१९	सेंद्रिय शेती प्रात्यक्षिक	रु २००००/- प्रति प्रात्यक्षिक (५० किंवा ५० पेक्षा जास्त लाभार्थी च्या गटा करिता)	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
२०	खत व जमिन सुधारणा	विम्लयुक्त / क्षारपडजमीन — खर्चाच्या ५० टक्के व रु. २५०००/- प्रति हेक्टर मर्यादेत व रु. ५००००/- प्रति लाभार्थी मर्यादेत. आम्लयुक्त जमीन सुधारणा- खर्चाच्या ५० टक्के व रु. ३०००/- प्रति हेक्टर मर्यादेत किंवा रु.६०००/- प्रति लाभार्थी	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
२१	माती नमूना तपासणी	मुख्य अन्नद्रव्ये तपासणी रु. १५ प्रती नमूना सूक्ष्म मूलद्रव्ये तपासणी रु. २०० प्रती नमूना विशेष नमूना तपासणी रु. २५० प्रती नमूना पाणी तपासणी रु. १०० प्रती नमूना	मृदा सर्वेक्षण व मृदा चाचणी योजन (राज्य सरकार)

कोणाशी संपर्क साधाल? * नजीकचे तालुका कृषि अधिकारी, उपविभागीय कृषि अधिकारी, जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी, विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालय,
* महाराष्ट्र शासन संकेत स्थळ - www.mahaagri.gov.in
* मोफत सल्यासाठी टोल फ्री नं.- किसान कॉल सेंटर- १८००-१८०-१५५१

प्रकरण-२ :- बियाणे

काय कराल ?

- स्थानिक हवामानानुसार नेहमी शिफारस केलेले पिक जातीचे बियाणे प्रकार वापरा आणि बियाणांचे प्रमाण व आंतर शिफारसीनुसारच ठेवा.

गहू, भात, बार्ली, कडधान्ये (तूर सोडून), गळीत धान्ये (करडई, पाढरी मोहरी, मोहरी आणि सुर्य फुल वगळून), बियाणे तीन वर्षातून एकदा बदलावी.

मका ज्वारी बाजरी तूर, मोहरी आणि सूर्यफुल यांचे बियाणे ही दोन वर्षातून एकदा बदलावेत आणि संकरित/बीटी यांचे बियाणे दर वर्षी बदलावीत.

नेहमी अधिकृत दुकानदार/ विक्रेता यांचेकडून खरेदी करावे प्रमाणित बियाणे मिळवा आणि ती थंड, कोरड्या व स्वच्छ जागी साठवावीत.

- पेरणीसाठी नेहमी प्रक्रिया केलेले बियाणे वापरा, पेरणीपूर्वी बियाण्याची शुध्दता, गुणवत्ता आणि उगवण क्षमता तपासून घ्या.

तुम्हाला काय मिळू शकते ?

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
अ) बियाणे वितरणासाठी अर्थसहाय्य			
१	१) भाताचे व गव्हाचे अधिक उत्पादन देणारे वाण २) भाताचे संकरित बियाणे	१) रू. १० प्रति किलो किंवा किंमतीच्या ५० टक्के जे कमी असेल ते २) रू. ५०/- प्रति किलो किंवा किंमतीच्या ५० टक्के जे कमी असेल ते	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान (NFSM)
२	भरडधान्य १) संकरित बियाणे २) अधिक उत्पादन देणाऱ्या जातीचे बियाणे	१) रू. ५०/- प्रति किलो किंवा किंमतीच्या ५० टक्के जे कमी असेल ते २) रू. १५/- प्रति किलो किंवा किंमतीच्या ५० टक्के जे कमी असेल ते	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान (NFSM)
३	कडधान्ये (तूर, मूग, उडिद, मसूर, वाल, हरभरा, राजमा)	अधिक उत्पन्न देणा-या बियाणेस रू. २५/- प्रति किलो किंवा किंमतीच्या ५० टक्के जे कमी असेल ते	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान (NFSM)
४	गळीत धान्ये (भूईमुग/तिळ/सुर्यफूल/करडई/मोहरी/एरंड)	किंमतीच्या ५० टक्के किंवा रू. १२/- प्रति किलो जे कमी असेल ते (१० वर्षा पेक्षा जास्त जुने नसलेल्या वाणांसाठी)	राष्ट्रीय तेलताड व गळीत धान्य अभियान (NMOOP)

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
५	तेलताडाचे कंद Oil Palm Sprouts	लागवड साहित्याच्या किंमतीच्या ८५ टक्के किंवा रू. ८०००/- प्रति हेक्टरी मर्यादेत शेतक-यांचे लागवडीच्या पूर्ण क्षेत्रा करिता	राष्ट्रीय तेलताड व गळीत धान्य अभियान (NMOOP)
६	शेतक-यांनी पेरणीसाठी ठेवलेल्या बियाण्याचा दर्जा सुधारविण्यासाठी सर्व पिकांच्यासाठी पायाभूत व प्रमाणित बियाणे पुरवठा करणे.	तृणधान्याकरिता बियाणे किंमतीच्या ५० टक्के, गळीत धान्य – बियाणे किंमती च्या ६० टक्के एक एकर क्षेत्र मर्यादेत, कडधान्य, चारापिके, हिरवळीचे खते बियाणे.	राष्ट्रीय कृषि विस्तार व तंत्रज्ञान अभियान (NMAET), उपअभियान बियाणे व लागवड साहित्य (SMSP) व ग्राम बिजोत्पादन कार्यक्रम
७	गळीतधान्ये, कडधान्य, चारापिके हिरवळीचे खत इत्यादी वैयक्तीक शेतक-याकरिता स्वयंसहाय्यता गटासाठी, शेतकरी गट यांना पायाभूत/ प्रमाणित बियाण्यांचा पुरवठा करणे. (भारत सरकार हिस्सा ७५ व राज्यसरकार हिस्सा २५ टक्के)	गळीतधान्य, कडधान्य चारापिके हिरवळीच्या खताची पिके यांच्या बियाण्याच्या ७५ टक्के	राष्ट्रीय कृषि विस्तार व तंत्रज्ञान अभियान, बियाणे व लागवड साहित्य उपअभियान अंतर्गत प्रमाणित बियाणे उत्पादन कार्यक्रम. (गळीतधान्य / कडधान्य / चारापिके / हिरवळीच्या खताची पिके) ग्रामबिजोत्पादन कार्यक्रमांतर्गत
८	तेलताडाच्या बियाण्यासाठी वाढीच्या काळात लागवड खर्चा करिता अर्थसहाय्य	३ वर्षांच्या वाढीच्या सुरवातीच्या कालावधीत किंमतीच्या ५० टक्के रू. १४०००/- प्रति हेक्टर मर्यादेपर्यंत	गळीतधान्य व तेलताडसाठी राष्ट्रीय अभियान (NMOOP)
९	ज्यूट व मेस्टा ग्राम बिजोत्पादन कार्यक्रम	रू. ५५००/- प्रति क्विंटल प्रमाणित बियाण्याच्या उत्पादनासाठी	राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियानांतर्गत व्यापारी पिके- ताग (NFSM)
१०	भारतीय कृषि संशोधन परिषद (ICAR) व राज्याची कृषि विद्यापिठे यांचेकडून गळीत धान्याच्या पिकाचे पैदासकार बियाणे विकत घेण्यासाठी.	केंद्र शासनाच्या कृषि व सहकार मंत्रालयाच्या बियाणे विभागाने निर्धारित केलेल्या पैदासकार बियाण्याच्या पूर्ण किंमती इतके	गळीतधान्य व तेलताडसाठी राष्ट्रीय अभियान (NMOOP)

ब) पायाभूत व प्रमाणित बियाणे उत्पादनासाठी अर्थसहाय्य			
अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
११	भारतीय कृषि संशोधन परिषद (ICAR) व राज्याची कृषि विद्यापिठे यांचेकडून कडधान्य पिकाचे पैदासकार बियाणे विकत घेण्यासाठी	केंद्र शासनाच्या कृषि व सहकार मंत्रालयाच्या बियाणे विभागाने निर्धारित केलेल्या पैदासकार बियाण्याच्या पूर्ण किंमती इतके	राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियानांतर्गत व्यापारी पिके- ताग (NFSM) राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियान
१२	बियाणे उत्पादनाच्या वाढी करिता अर्थसहाय्य — खाजगी क्षेत्रांतर्गत वैयक्तीक / व्यवसायीक व स्वयंसहाय्यता गट इत्यादी. वैयक्तीक शेतकरी / खाजगी संस्था/ शेतकरी स्वयंसहाय्यता गट यांचेसह खाजगी क्षेत्रातील बियाणे उत्पादनासाठी गती देणेसाठी अर्थसहाय्य	प्रकल्प किंमतीच्या ४० टक्के सर्वसाधारण क्षेत्रासाठी, ५० टक्के डोंगरी क्षेत्र व अधिसूचित क्षेत्रासाठी जास्तीत जास्त १५० लाख प्रति प्रकल्पासाठी बँकेशी निगडीत भांडवल अनुदानावर आधारित	NMAET, SMSP अंतर्गत बियाणे उत्पादन वृद्धी करिता अर्थ सहाय्य खाजगी प्रक्षेत्राकरिता
क) सर्व गळीतधान्य पिकांकरिता			
१३	पायाभूत बियाणे उत्पादन कार्यक्रमासाठी अर्थसहाय्य	रु.१०००/- प्रति किंवल मागील १० वर्षात प्रसारीत झालेल्या सर्व सुधारित व संकरीत जातींसाठी आणि या शिवाय रु.१००/- प्रति किंवल मागील ५ वर्षात प्रसारीत झालेल्या सर्व सुधारित व संकरीत जातींसाठी ७५ टक्के अनुदान रक्कम शेतक-यांसाठी आणि २५ टक्के बियाणे उत्पादक संस्थाकरिता ही रक्कम उत्पादन व प्रमाणीकरण संबंधी येणा-या खर्चासाठी (SDA, NSC, SFCI, NAFF, KRIBHCO, IFFCO, HIN, IFFDC, Central Multhi State Co- Oprative such as NCCF)	NMOOP

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
१४	प्रमाणित बियाणे उत्पादन	रु.१०००/- प्रति क्विंटल मागील १० वर्षात प्रसारीत झालेल्या सर्व सुधारित व संकरीत जातींसाठी आणि या शिवाय रु.१००/- प्रति क्विंटल मागील ५ वर्षात प्रसारीत झालेल्या सर्व सुधारित व संकरीत जातींसाठी ७५ टक्के अनुदान रक्कम बियाणे शेतक-यांसाठी आणि २५ टक्के अनुदान रक्कम बियाणे उत्पादक संस्थाकरिता ही रक्कम उत्पादन व प्रमाणीकरण संबंधी येणा-या खर्चासाठी	गळीत धान्य आणि तेलताडसाठीचे राष्ट्रीय अभियान (NMOOP)
१५	बियाणे आधारित पायाभूत सुविधांचा विकास आधारित	११ व्या पंचवार्षिक योजनेतर्गत राज्यांच्या बियाणे उत्पादनासाठी अगोदरच मान्यता असलेल्या पायाभूत सुविधा प्रकल्पासाठी सहाय्य चालू ठेवणे. १२ व्या पंचवार्षिक योजनेकरिता १०० % अनुदानावर सुरू ठेवणे.	गळीत धान्य आणि तेलताडसाठीचे राष्ट्रीय अभियान (NMOOP)
१६	जातीभिमुख लक्षांकित बियाणे उत्पादन (VSTSP) Variety Specific Target Seed Production	बियाणे उत्पादन खर्चाच्या ७५ टक्के (राष्ट्रीय बीज प्रमाणीकरण यंत्रणा / राज्य बिजप्रमाणीकरण यंत्रणा / निवडक राज्य शासकीय संस्था / ICAR/ राज्याची कृषि विद्यापीठे व त्यांची कृषि विज्ञान केंद्रे, प्रक्षेत्र, आंतरराष्ट्रीय संस्था इ. पात्रता - मागील ५ वर्षांच्या आतील सुधारीत व संकरीत जातींकरिता पायाभूत व प्रमाणित बियाणे उत्पादनाकरिता	गळीत धान्य आणि तेलताडसाठीचे राष्ट्रीय अभियान (NMOOP)

कोणाशी संपर्क साधावा? * नजीकचे तालुका कृषि अधिकारी, उपविभागीय कृषि अधिकारी, जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी, विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालय,
* महाराष्ट्र शासन संकेत स्थळ - www.mahaagri.gov.in
* मोफत सल्यासाठी टोल फ्री नं.- किसान कॉल सेंटर- १८००-१८०-१५५१

प्रकरण ३. जलसिंचन

काय कराल ?

- शेतीच्या योग्य पद्धतीचा अवलंब करून माती व पाण्याचे संवर्धन करा.
- शेततळी व चेक डॅम बांधून पावसाचे पाणी साठवा.
- पाणी अडवलेल्या भागात पीक विविधता आणा तसेच, बियाणे उत्पादन आणि रोप वाटीकांची उभारणी करावी.
- ठिबक सिंचन आणि तुषार सिंचन पद्धतीचा अवलंब करून ३०-३७ टक्के पाणी वाचवा आणि पिकाच्या गुणवत्तेत व उत्पादकतेत वाढ करा.

तुम्हाला काय मिळू शकते ?

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
१	जलवाहक नलीका	रु.२५/- प्रति मीटर किंवा किमतीच्या ५० टक्के जे कमी असेल ते, कमाल मर्यादा ६०० मी. व रु. १५०००/- किमतीच्या मर्यादेत	राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियान (NFSM)
२	तेलताडासाठी ठिबक सिंचन	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियानाच्या निर्देशाप्रमाणे	गळीतधान्य व तेलताडासाठीचे राष्ट्रीय अभियान (NMOOP)
३	प्लास्टीक / RCC आधारीत जलसंकलन संरचना / शेततळे / सामुहीक टाकी उभारणी (१०० X १०० X ३ मी.) लहान आकराचे तळे / टाक्यांकरिता किंमत लाभक्षेत्रा नुसार प्रोरेटा धर्तीवर देय राहिल.	सपाट प्रदेशासाठी रु.२०.०० लाख प्रति प्रकल्प. डोंगराळ प्रदेशासाठी रु.२५.०० लाख- ५०० मायक्रॉन जाडीच्या अच्छादनासाठी/आरसीसी अच्छादन. १० हेक्टर लाभक्षेत्रासाठी	NHM, NMNEH उपयोजना MIDH अंतर्गत
४	पाणी साठवणूक - शेततळे / कूपनलिका (२० X २० X ३ मी.) वैयक्तीक लाभार्थीसाठी/लहान शेततळे/ कूपनलिकांसाठी अनुदान प्रोरेटा आधारीत देय राहिल.	सपाट प्रदेशासाठी रु. १.५० लाख प्रति लाभार्थी , डोंगराळ प्रदेशासाठी रु.१.८० लाख - ३०० मायक्रॉन जाडीच्या अच्छादनासाठी / आरसीसी आच्छादन. २ हेक्टर लाभक्षेत्रासाठी	NHM, NMNEH उपयोजना MIDH अंतर्गत
५	गहू व कडधान्य पिकांसाठी तुषार सिंचन पध्दतीचा अवलंब करणे	रु. १००००/- प्रति हेक्टरी किंवा खर्चाच्या ५० टक्के जे कमी असेल ते	राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियान (NFSM)
६	अ) शेततळे तयार करणे व अस्तरीकरण करून पाण्याची गळती थांबवणे.	रु.४००००/- प्रति शेततळे बांधकामासाठी (२०x२०x३ मी) रु.४००००/- प्रति शेततळे अस्तरीकरणासाठी	गळीतधान्य व तेलताडासाठीचे राष्ट्रीय अभियान (NMOOP)

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
	ब) जलसंकलन संरचना / तळी	किंमतीच्या ५० टक्के, रू. ७५ हजार मर्यादेत सपाट प्रदेशासाठी ५० टक्के, रू. ९००००/- डोंगराळ प्रदेशासाठी अस्तरीकरणासहीत	गळीतधान्य व तेलताडसाठीचे राष्ट्रीय अभियान (NMOOP)
७	तेलताड उत्पादकांसाठी डिझेल पंपसेट यंत्राचा पुरवठा	किंमतीच्या ५० टक्के, रू. १५०००/- प्रति पंपसेट (१०एचपी) च्या मर्यादेत (कृषि यांत्रिकीकरण उपअभियानाच्या निर्देशाप्रमाणे)	गळीतधान्य व तेलताडसाठीचे राष्ट्रीय अभियान (NMOOP)
८	कूपनलिका खोदाई (BGREI योजनेतर्गत)	१०० टक्के अर्थसहाय्य (रू.३००००/- प्रति युनिट मर्यादेत)	BGREI पूर्वकडील राज्यांसाठी हरितक्रांती आणण्याची योजना) Bringing Green Revolution in Eastern India
	तेलताड उत्पादकांसाठी बोअरवेल	किंमतीच्या ५० टक्के (रू.२५०००/- प्रति युनिट मर्यादेत)	गळीतधान्य व तेलताडसाठीचे राष्ट्रीय अभियान (NMOOP)
९	उथळ नलिका विहीर	१०० टक्के अर्थसहाय्य (रू.१२०००/- च्या मर्यादेत)	BGREI (पूर्वकडील राज्यांसाठी हरितक्रांती आणण्याची योजना)
१०	१० हॉर्सपावर पर्यंतचा पंपसंच देणे	किंमतीच्या ५० टक्के किंवा रू. १००००/- प्रति संच पैकी जे कमी असेल ते.	राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियान (NFSM)

पाणी व्यवस्थापन आणि राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान :-

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
जलसंकलन व व्यवस्थापन			
१-अ	वैयक्तिक शेतक-यांसाठी पाणी साठवणीसाठी योजना	किंमतीच्या ५० टक्के (बांधकाम खर्च) रू.१२५/- सपाट प्रदेशासाठी / रू.१५०/- प्रति घनमिटर डोंगराळ प्रदेशासाठी व सपाट प्रदेशासाठी रू.७५०००/- व डोंगराळ प्रदेशासाठी रू.९००००/- अस्तरीकरणासहच्या मर्यादेत लहान तळे व खोल विहिरीसाठी प्रोरेटा आधारीत देय किंमतीइतके. विनाअस्तर तळे व टाकी करिता ३० टक्के कमी किंमतीने पुरवठा.	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
१-१ब	महात्मा गांधी राष्ट्रीय रोजगार हमी योजना /डब्ल्यूएसडीपी अंतर्गत बांधलेल्या टाकी व तळ्यांचे अस्तरीकरण	प्लॅस्टीक / आरसीसी अस्तरीकरण किंमतीच्या ५० टक्के व रू. २५०००/- प्रति तळे, टाकी / विहीर च्या मर्यादेत	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
१.२	शेतकरी समूहासाठी पाणी साठवणीसाठी योजना:- सार्वजनिक जगेवर समूहासाठी टाकी / शेततळी / चेक डॅम (प्लॅस्टीक / आरसीसी अस्तरीकरणासह बांधकाम करणे)	किंमतीच्या १०० टक्के रू.२० लाख / युनिट चे मर्यादेत सपाट प्रदेशासाठी. रू.२५ लाख/युनिट चे मर्यादेत डोंगराळ प्रदेशासाठी. १० हेक्टर लाभक्षेत्रा करिता कोणत्याही इतर लहान आकरकरिता प्रोरेटा धर्तीवर. (विना अस्तरीकरण टाकी व तळयाकरिता ३० टक्के कमी किंमतीने पुरवठा)	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
१.३	टयुबवेल / बोअरवेल खोद कामा करिता (उथळ/ मध्यम)	उभारणी खर्चाच्या ५० टक्के, व रू. २५०००/- प्रति युनिट चे मर्यादेत	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
१.४	लहान टाक्यांचा जीर्णोद्धार व नूतनीकरण करणे	नूतनीकरण खर्चाचे ५० टक्के रू.१५०००/- प्रति युनिट खर्चाच्या मर्यादेत	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
१.५	पाईप / तयार पाईप वितरण प्रणाली	संचाच्या किंमतीच्या ५० टक्के रू.१००००/- प्रति हेक्टर, सहाय्य ४ हेक्टर मर्यादेपर्यंत. प्रति वैयक्तीक लाभार्थी अथवा शेतकरी समूह	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
१.६	उपसा जलसिंचन (इलेक्ट्रीकल / डिझेल / पवन उर्जा / सौरउर्जा)	संच उभारणी किंमतीच्या ५० टक्के - रू.१५०००/- प्रति इलेक्ट्रीक / डिझेल संच मर्यादे पर्यंत व रू. ५००००/- प्रति संचास सौरउर्जा / पवन उर्जा मर्यादेत	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
२	जलव्यवस्थापन (राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान ठिबक सिंचन	संच उभारणी किंमतीच्या २५ ते ३५ टक्के डीपीएपी / डीडीपी / एनईएसच विभागाव्यतिरीक्त आणि डीपीएपी / डीडीपी /एनईएच विभागासाठी संच उभारणी किंमतीच्या ३५ ते ५० टक्के या व्यतिरिक्त १० टक्के अर्थसहाय्य राज्य शासनाने पुरवावे. सर्वसाधारण संच उभारणीसाठी ज्या किंमतीवर अर्थसहाय्य देण्यास संचाची पात्रता आहे त्या मर्यादे पर्यंत अर्थसहाय्य दिले जाईल. (अभियान मर्यादा सर्वसाधारण संच उभारणीची किंमत रू. ३७२००/- हेक्टर सरासरी विरळ अंतराच्या लागवडीसाठी रू.९००००/- हेक्टरी सरासरी दाट अंतराच्या लागवडीसाठी राहिल. ही किंमत लागवड अंतर व पिकाचे लागवड क्षेत्रांनुसार बदलते राहिल.	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)

		जास्तीत जास्त ५ हेक्टर पर्यंत एका लाभार्थीला किंवा लाभार्थी गटास लाभ देता येईल.	
तुषार सिंचन		<p>संचाच्या उभारणीची एकूण किंमत तसेच राज्य शासनाकडून अधिकचे अर्थसहाय्य ठिबक सिंचन प्रमाणेच राहिल. सर्वसाधारण संच उभारणीसाठी ज्या किंमतीवर अर्थसहाय्य देणार संचाची पात्रता आहे त्या मर्यादेपर्यंत अर्थसहाय्य दिले जाईल. (अधिकतम मर्यादेत)</p> <p>सर्वसाधारण संच उभारणीची किंमत रू. ५८९००/- प्रति हेक्टरी मायक्रो स्प्रींकलरसाठी, रू. ८५२००/- प्रति हेक्टरी मिनी स्प्रींकलरसाठी, रू. १९६००/- प्रति हेक्टरी पोटॅबल स्प्रींकलरसाठी, रू. ३६६००/- प्रति हेक्टरी सेमी कायमस्वरूपी इरिगेशन सिस्टीमसाठी व रू. ३१६००/- हेक्टर मोठ्या प्रमाणात तुषार सिंचन पद्धत, अधिकतम सहाय्य मर्यादा प्रति लाभार्थी अथवा प्रति शेतकरी गटास ५ हेक्टर पर्यंत राहिल.</p>	

अ. क्र.	सहाय्यचा प्रकार	सहाय्याचे प्रमाण	योजना
१	इनवेल बोरिंग	मर्यादा- रु. २००००/-	अनुसूचीत जाती उपयोजना व आदिवासी उपयोजना
२	पाईप लाइन	मर्यादा- रु. २००००/- प्रती ३०० मिटर मर्यादेत	अनुसूचीत जाती उपयोजना व आदिवासी उपयोजना
३	पंपसंच	मर्यादा- रु. २००००/-	अनुसूचीत जाती उपयोजना व आदिवासी उपयोजना
४	नवीन विहीर (रोहयो नुसार)	मर्यादा- रु. ७००००/- ते रु. १०००००/-	अनुसूचीत जाती उपयोजना व आदिवासी उपयोजना
५	ठिबक सिंचन संच	रु. २५०००/- प्रती हेक्टर च्या मर्यादेत	अनुसूचीत जाती उपयोजना व आदिवासी उपयोजना
६	जमीन सुधारणा	मर्यादा- रु. ४००००/- (१ हे. च्या मर्यादेत)	अनुसूचीत जाती उपयोजना व आदिवासी उपयोजना
७	ताडपत्री पुरवठा	मर्यादा- रु. १००००/-	अनुसूचीत जाती उपयोजना
८	निविष्टा वाटप	मर्यादा- रु. ५०००/-	अनुसूचीत जाती उपयोजना व आदिवासी उपयोजना
९	बैल जोडी /रेडे जोडी	मर्यादा- रु. ३००००/-	अनुसूचीत जाती उपयोजना व आदिवासी उपयोजना
१०	बैलगाडी	मर्यादा- रु. १५०००/-	अनुसूचीत जाती उपयोजना व आदिवासी उपयोजना
११	जुनी विहीर दुरुस्ती	मर्यादा- रु. ३००००/-	अनुसूचीत जाती उपयोजना व आदिवासी उपयोजना
१२	परस बाग कार्यक्रम	रु. २५०/- प्रती लाभार्थी	अनुसूचीत जाती उपयोजना व आदिवासी उपयोजना

कोणाशी संपर्क साधावा? * नजीकचे तालुका कृषि अधिकारी, उपविभागीय कृषि अधिकारी, जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी, विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालय,

* महाराष्ट्र शासन संकेत स्थळ - www.mahaagri.gov.in

* मोफत सल्यासाठी टोल फ्री नं.- किसान कॉल सेंटर- १८००-१८०-१५५१

प्रकरण ४. शेतक-यांसाठी प्रशिक्षण व विस्तार

काय कराल ?

- तालुका पातळीवर कृषि विस्तार कार्यास वाहिलेले २५,००० कर्मचारी आहेत आणि त्यांच्या मदतीने आत्मा द्वारे विस्तारविषयक सुधारणा ही योजना राबविली जाते. त्यांच्याशी अथवा कृषि आणि कृषि संलग्न विभागातील कोणत्याही कर्मचा-याशी संपर्क साधा आणि आपल्या प्रश्नांची उत्तरे, कार्यक्रम/योजनेची तसेच आपल्या भागासाठी किंवा व्यक्तीगत शेतकरी पातळीवर योग्य तंत्रज्ञानाची माहिती मिळवा.
- पिक प्रात्यक्षिके व शेती शाळा सुरु करा व त्यात आपला सहभाग घ्या.
- विविध संकेत स्थळावरून नेमकी माहिती घ्या व तुमच्या शेतीची छोट्या उपकरणाद्वारे नोंदणी करा.
- दुरदर्शन वरील शेती विषयी कार्यक्रम बघा. एफएम रेडीओ व खाजगी वाहीनी वरील शेतीक्षेत्राशी संबंधित नवीन तंत्रज्ञानाची माहिती घ्या.
- किसान कॉल केंद्रावर (KCC) १८००-१८०-१५५१ या निःशुल्क क्रमांकावर सकाळी ६ ते रात्री १० वाजेपर्यंत वर्षभर संपर्क साधा.
- कृषि पदवीधर विद्यार्थ्यांना दोन महिन्या पर्यंत निःशुल्क (Agriclinics/ Agri-Business) प्रशिक्षण व कृषि उद्योग/कृषि सेवा केंद्र स्थापन करण्यासाठी ३६ टक्के अनुसूचित जाती/ अनुसूचित जमाती यांच्यासाठी ४४ टक्के एवढे अनुदानाची उपलब्धता अनुदानावर बँक अर्थसहाय्याचे अनुदानाची उपलब्धता.
- संवादात्मक संदेशाद्वारे SMS (USSD) आवश्यक ती माहिती व सेवा वेळेवर मिळवा.
- स्थानिक परिस्थितीशी संबंधित माहिती घेण्यासाठी (पिक लागवड तंत्रज्ञान, वितरकांची यादी, पिक सल्ला) थेट संकेतस्थळाद्वारे शेतकरीपोर्टल करून माहिती घ्या किंवा सामुदायिक शेतकरी सुविधा केंद्रावरून माहिती घ्या. **Pull** SMS (KISAANREG<तुमचे नाव>, MAHA >, आपल्या जिल्ह्याची इंग्रजीतून पहिली चार अक्षरे, <आपल्या तालुक्याची इंग्रजीतून पहिली चार अक्षरे>) 51969 किंवा 9212357123 वर नोंदवा.

तुम्हाला काय मिळू शकते ?

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
अ) शेतक-यांच्या प्रशिक्षणासाठी अर्थसहाय्य			
१	५० ते १५० शेतक-यांच्या गटांसाठी बिजोत्पादन व बियाणे तंत्रज्ञानाकरिता प्रशिक्षण	रु. १५०००/- प्रति शेतकरी गट	ग्राम बिजोत्पादन राष्ट्रीय कृषि विस्तार व तंत्रज्ञान अभियान (NMAET)
२	अधिकृत संस्थांमधून शेतक-यांना प्रशिक्षण देणे (विद्यावेतन, निवास, भोजन आणि प्रवासभत्ता खर्च शेतक-यांना देण्यात यावा)	रु.५२००/- प्रति शेतकरी प्रति महिना	काढणी पश्चात तंत्रज्ञान व्यवस्थापन
३	शेतक-यांचे प्रशिक्षण	रु. २४०००/- प्रति प्रशिक्षण दोन दिवसांसाठी ३० शेतक-यांकरिता प्रति वर्ग रु.४००/- प्रति शेतकरी प्रति दिवस प्रमाणे	गळीतधान्य व तेलताडसाठीचे राष्ट्रीय अभियान (NMOOP)
४	४० शेतक-यांच्या गटासाठी पिक संरक्षण उपाययोजना बाबत प्रशिक्षण	१) रु.२९२००/- प्रति शेतीशाळा सेवाभावी संस्थेसाठी अथवा खाजगी संस्थेसाठी. २) रु.२६७००/- राज्य सरकारी संस्थेकरिता	पिक संरक्षण योजना
५	विविध कृषि यंत्रे आणि औजारे यांची दुरुस्ती, देखभाल, वापर व निवडी विषयी आणि काढणी पश्चात व्यवस्थापन याबाबत प्रशिक्षण	रु.४०००/- प्रति व्यक्ती	कृषि यांत्रिकीकरण उप अभियान (SMAM)
६	भाजीपाला उत्पादन आणि संबंधित क्षेत्राविषयी शेतक-यांचे दोन दिवसीय प्रशिक्षण	रु.१५००/- प्रति प्रशिक्षण प्रति शेतकरी जाण्यायेण्याचा खर्च वगळून	शहरी समुहांसाठी भाजीपाला उत्तेजनार्थ देणे (VIUC)
७	शेतकरी संघ / १५-२० शेतक-यांच्या गटांना उत्तेजन देणे आणि वित्तीय संस्थाशी संलग्नता करणे आणि एकत्रित उत्पादन करणे.	रु.४०७५/- प्रति शेतकरी ३ वर्षात ३ हप्त्यांत	शहरी समुहांसाठी भाजीपाला उत्तेजनार्थ देणे (VIUC)

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
८	राष्ट्रीय कृषि पणन संस्था (NIAM)जयपूर यांचे मार्फत ग्रामिण भांडारण योजने विषयी शेतक-यांमध्ये जागृती कार्यक्रमाचे आयोजन करणे (तीन दिवसांकरिता)	रु.३००००/- प्रति कार्यक्रम	ग्रामीण भांडारण योजना
९	राज्याबाहेरील शेतक-यांसाठी प्रशिक्षण ५० मनुष्य दिवस / तालुका	रु.१२५०/- प्रति शेतकरी प्रति दिवस ज्यामध्ये शेतक-यांचे जाणे-येणे, भोजन व निवास यांचा समावेश	आत्मा योजना (NMAET) / उपयोजना रा.फ.अ
१०	राज्यांतर्गत शेतकरी प्रशिक्षण (१०० मनुष्य दिवस प्रति तालुका)	रु.१०००/- प्रति शेतकरी प्रति दिवस ज्यामध्ये जाणे-येणे, भोजन व निवास यावरील खर्चाचा समावेश	आत्मा योजना (NMAET)
११	जिल्ह्यांतर्गत शेतकरी प्रशिक्षण १००० मनुष्य दिवस / तालुका	रु.४००/- प्रति शेतकरी प्रति दिवस ज्यामध्ये प्रवासभत्ता, भोजन व निवास यावरील खर्चाचा समावेश असेल. निवासी प्रशिक्षणासाठी राहिल. बिगर निवासी प्रशिक्षणासाठी रु.२५०/- प्रति शेतकरी प्रति दिवस राहिल.	आत्मा योजना (NMAET) उपयोजना राफअ (MIDH) अंतर्गत (HMNEH)
१२	प्रात्यक्षिकांचे आयोजन करणे(१२५प्रात्यक्षिके /तालुका)	रु.४०००/- पर्यंत प्रति प्रात्यक्षिक (०.४० हेक्टर)	आत्मा योजना (NMAET)
१३	शेतीशाळा २५ शेतक-यांसाठी प्रतिहंगाम पिकाच्या ६ संवेदनशिल वाढीच्या महत्वांच्या अवस्थांमध्ये प्रशिक्षण	रु.२९५१४/- प्रति शेतीशाळा	आत्मा योजना (NMAET)
१४	राज्याबाहेरील शेतक-यांचा दौरा / भेटी ७ दिवसांकरिता (५ शेतकरी प्रति तालुका)	रु.८००/- प्रति शेतकरी प्रति दिवस- ज्यामध्ये शेतक-यांचा प्रवासभत्ता, भोजन व निवास यावरील खर्चाचा समावेश राहिल.	आत्मा योजना (NMAET)
१५	राज्यांतर्गत शेतक-यांचा दौरा — ५ दिवसांकरिता (२५ शेतकरी प्रति तालुका)	रु.४००/- प्रति शेतकरी प्रति दिवस ज्यामध्ये शेतक-यांचा प्रवासभत्ता, भोजन व निवास यावरील खर्चाचा समावेश राहिल.	आत्मा योजना (NMAET) उपयोजना राफअ/MIDH अंतर्गत HMNEH

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
१६	जिल्ह्यांतर्गत शेतक-यांचा अभ्यास दौरा ३ दिवसांपेक्षा जास्त नसलेला. (१०० शेतकरी प्रति तालुका)	रु.३००/- प्रति शेतकरी प्रति दिवस ज्यामध्ये प्रवासभत्ता, भोजन व निवास खर्चाचा समावेश राहील.	आत्मा योजना (NMAET)
१७	अ) शेतकरी गटांची क्षमता बांधणी, कौशल्यविकास आणि संबंधित बाबींकरिता (२० गटांकरिता प्रति तालुका)	रु. ५०००/- प्रति गट	आत्मा योजना (NMAET)
	ब) या गटांचे उत्पन्न वाढीच्या कार्यक्रमासाठी एकवेळ अर्थसहाय्य म्हणून बिजभांडवल	रु.१००००/- प्रति गट	
	क) अन्न सुरक्षा गट (२ गट / तालुका)	रु.१००००/-प्रति गट	
१८	मृदचाचणी प्रयोग शाळांतर्फे निवडक गावांमध्ये आद्यरेषीय प्रात्यक्षिके (FLD) आद्यरेषीय प्रात्यक्षिके (FLD)	रु.२००००/- प्रति प्रात्यक्षिक ICAR, ICRISAT यांना भूईमुग पिकासाठी रु.८५००/- प्रति हेक्टरी. सोयाबीन, रॅपसिड, मोहरी, सुर्यफूल पिकासाठी रु.५०००/- प्रति हेक्टरी. तीळ, करडई, कारळी, जवस व एरंड पिकासाठी आणि ICAR यांचे मार्फत भुईमूग पिकासाठी पॉलीथीन अच्छादनाच्या वापरासाठी रु.१२५००/- प्रति हेक्टरी अनुदान १०० % अनुदानित. ICAR संस्थेकरिता जास्तीत जास्त एक प्रात्यक्षिकाठी. शेतक-यांचे शेतावर १ हेक्टर प्रति पिकाच्या मर्यादेत घेऊ शकतात. आद्यरेषीय प्रात्यक्षिकांचे क्षेत्र १ हे. राहील परंतु ०.४० हेक्टर पेक्षा कमी नसेल.	राष्ट्रीय जमिन आरोग्य व सुपिकता व्यवस्थापन प्रकल्प (NMOOP)

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
१९	उत्पादन तंत्रज्ञान / आंतरपिकाचे शेतावर प्रात्यक्षिके	रु.८०००/- प्रति हेक्टर (रु.७००/- निविष्ठांसाठी व रु.१०००/- आकस्मीक निधी)	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान (NFSM)
२०	Alternative Retting तंत्रज्ञानाची शेतावरील प्रात्यक्षिके	रु.२००००/- प्रति प्रात्यक्षिक (रु.१७०००/- निविष्ठांसाठी व रु.३०००/- आकस्मीक निधी)	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान (NFSM) (ज्यूट व्यापारी पिकांसाठी)
२१	आद्यरेषीय प्रात्यक्षिके उत्पादन तंत्रज्ञान / आंतरपिक पध्दती	रु.८०००/- प्रति हेक्टर (रु.७०००/- निविष्ठांसाठी व रु.१०००/- आकस्मीक निधीसाठी)	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान (NFSM) (ज्यूट व्यापारी पिकांसाठी)
२२	आद्यरेषीय प्रात्यक्षिके — एकात्मिक पिक व्यवस्थापनावर (आयसीएम)	रु.७०००/- प्रति हेक्टर (रु.६०००/- निविष्ठा व रु.१०००/- आकस्मिक निधी)	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान (NFSM)(कापूस)
२३	देशी व ईएलएस कापूस यांचे आद्यरेषीय प्रात्यक्षिके व ईएलएस कापूस बियाणे निर्मिती	रु.८०००/- प्रति हेक्टर (रु.७०००/- निविष्ठांसाठी व रु.१०००/- आकस्मीक निधी)	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान (NFSM)(कापूस)
२४	आंतरपिकाचे आद्यरेषीय प्रात्यक्षिक (०.४० हेक्टर क्षेत्रासाठी)	रु.७०००/- प्रति हेक्टर (रु.६०००/- निविष्ठांसाठी व रु.१०००/- आकस्मीक निधी)	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान (NFSM) (कापूस)
२५	अति घनता लागवड पध्दतीचा चाचणी प्रयोग	रु.९०००/- प्रति हेक्टर (रु.८०००/- निविष्ठांसाठी व रु.१०००/- आकस्मीक निधी)	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान (NFSM) (कापूस)
२६	आंतरपिक पध्दती व एक-डोळा लागवड तंत्रज्ञान ऊसाचे प्रात्यक्षिक	रु.८०००/- प्रति हेक्टर (रु.७०००/- निविष्ठांसाठी व रु.१०००/- आकस्मीक निधी)	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान NFSM) (ऊस)
२७	राज्यांतर्गत समूह प्रात्यक्षिके (ICAR, SAUs, IRRI) यांच्या सहकार्याने	रु.७५००/- प्रति हेक्टर भात पिकासाठी (SRI संकरित भात लागवड तंत्रज्ञानासहीत पेरभात/पुनर्लागवड भात करिता) गहू, कडधान्ये रु.५०००/- प्रति हेक्टर मोठे भरडधान्य करिता व रु. १२५००/- प्रति हे. पिक पध्दती आधारित प्रात्यक्षिका करिता.	राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियान (NFSM)

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
२८	पिक पध्दतीवरील आधारित प्रशिक्षण	रु.१४०००/- प्रति प्रशिक्षण (४ सत्रांचा अंतर्भाव) व रु.३५००/- प्रति सत्र	राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियान (NFSM)
२९	ट्रॅक्टर व इतर कृषि औजारे यांची निवड, वापर व देखभाल याबाबत प्रशिक्षण	रु.१२००/- प्रति शेतकरी विद्यावेतन तसेच जाणे- येणेचा सर्वसाधारण भत्ता व निवास व्यवस्था (१ ते ६ आठवडे करिता)	कृषि यंत्राची चाचणी, प्रात्यक्षिका मधून प्रोत्साहन व बळकटीकरण
ब) राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियानांतर्गत शेतक-यांसाठी प्रशिक्षण व विस्तार (NMSA)			
३०	शेतकरी प्रशिक्षणासह, कृषि प्रात्यक्षिके, क्षमता बांधणी, क्षेत्रीय भेटी द्वारे एकात्मिक शेती पध्दतीच्या संकल्पना आधारित शेतक-यांची क्षमता बांधणी करणे, हवामान बदलाचा स्वीकार करणे, माती, पाणी व पिक व्यवस्थापन संबंधित चांगली कृषि पध्दती	रु.१००००/- प्रति प्रशिक्षण सत्रासाठी, २० प्रशिक्षणार्थी व त्यापेक्षा जास्त लाभार्थीकरिता. रु.२००००/- प्रति प्रात्यक्षिक, ५० किंवा त्यापेक्षा जास्त प्रशिक्षणार्थीकरिता	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
३१	प्रक्षेत्रावरील पाणी व्यवस्थापन व सूक्ष्म सिंचना संबंधी प्रशिक्षण कार्यक्रम	रु. ५००००/- प्रति प्रशिक्षण कार्यक्रम (३० प्रशिक्षणार्थीकरिता) व कमीत कमी २-३ दिवस कालावधी करिता	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)
३२	जमिनीचे आरोग्या विषयी प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक	क्षेत्रीय प्रात्यक्षिकासह शेतक-यांना प्रशिक्षण रु.१००००/- प्रति प्रशिक्षण सत्रासाठी (२० किंवा जास्त प्रशिक्षणार्थी साठी) रु.२००००/- प्रति आद्यरेषा प्रात्यक्षिक	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (NMSA)

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्यासाठी निकष / कमाल मर्यादा	योजना / घटक
३३	बिजोत्पादन व बीज तंत्रज्ञानावरील प्रशिक्षणा करिता (५० ते १५० शेतक-यांकरिता) अर्थसहाय्य	<p>रु.१५०००/- प्रति प्रशिक्षण (तीन एक दिवसीय प्रशिक्षण कार्यक्रमाकरिता)</p> <p>सदर ३ प्रशिक्षण कार्यक्रम खालील प्रमाणे पिकवाढीच्या तीन अवस्थांमध्ये द्यावे.</p> <p>अ) बियाणे पेरणीच्या वेळेस, बिजोत्पादन तंत्रज्ञान विलगीकरण, अंतर पेरणी पध्दती व कृषिविद्या पध्दतीवर आधारित प्रशिक्षण</p> <p>ब) पिकाची फुलोरा अवस्था</p> <p>क) काढणी पश्चात व बीज प्रक्रिया वेळी</p>	बीज ग्राम कार्यक्रमांतर्गत गळीतधान्ये, कडधान्ये, चारापिके आणि हिरवळीचे खत पिके इत्यादी चा प्रमाणित बिजोत्पादन कार्यक्रम
34	शेतकऱ्यांना देय असलेले अनुदान	एकूण दौऱ्याच्या 50 % किंवा जास्तीतजास्त रु. 1 लाख यापैकी जे कमी असेल ते देय राहील.	राज्यातील शेतकऱ्यांचे देशाबाहेर अभ्यास दौरे.

कोणाशी संपर्क साधावा? * नजीकचे तालुका कृषि अधिकारी, उपविभागीय कृषि अधिकारी, जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी, विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालय,

* महाराष्ट्र शासन संकेत स्थळ - www.mahaagri.gov.in

* मोफत सल्यासाठी टोल फ्री नं.- किसान कॉल सेंटर- १८००-१८०-१५५१

प्रकरण ५. कृषि यांत्रिकीकरण व तंत्रज्ञान

काय कराल ?

- एकूण शेत जमिन धारण क्षेत्र व पिकाला योग्य ती सुसंगत व आवश्यक औजारे/यंत्रसामुग्री खरेदी करा.
- कृषि यंत्रे व औजारे ही भाडेतत्वावर/ शेतकरी गटाद्वारे वापरू शकतात.
- शून्य मशागत पेरणी यंत्र, लेसर जमिन सपाटीकरण यंत्र, हॅपी सीडड्रिल्स, रोटोव्हेटर, इ. चा वापर करून नैसर्गिक संपत्तीचे संवर्धन करा.
- शेती औजारे/यंत्रांची तपासणी करणा-या व प्रशिक्षण देणा-या संस्थांकडून तसेच कृषि विज्ञान केंद्र आणि कृषि विद्यापीठे यांचे कडून योग्य वापर, नित्याची देखभाल आणि सेवा शिकून घ्या.

तुम्हाला काय मिळू शकते?

A) कृषि यांत्रिकीकरण विपणक उपअभियानांतर्गत कृषि औजारे व कृषि यंत्रे खरेदी करण्यासाठी खर्चाची मर्यादा व अर्थ सहाय्य प्रकार

अ.क्र.	कृषि औजारे प्रकार ★,\$	अनु.जाती, अनु.जमाती, अल्प, अत्यल्प शेतकरी, महिला व दक्षिणोत्तर राज्यांसाठी लाभधारकांसाठी	इतर लाभधारकांसाठी		
		जास्तीत जास्त अनुदान प्रति यंत्र / अवजारे	लाभाचा प्रकार	जास्तीत जास्त अनुदान प्रति यंत्र / अवजारे	लाभाचा प्रकार
ट्रॅक्टर					
१	ट्रॅक्टर (०८ ते २० PTOHP)	रु.१.०० लाख	३५ टक्के	०.७५ लाख	२५ टक्के
२	ट्रॅक्टर (२० ते ७० PTOHP)	रु. १.२५ लाख	३५ टक्के	१.०० लाख	२५ टक्के
पॉवर टिलर					
१	पॉवर टिलर ८ बीएचपी चे कमी	रु. ०.५० लाख	५० टक्के	०.४० लाख	४० टक्के

२	पॉवर टिलर ८ बीएचपी चे व जास्त	रू. ०.७५ लाख	५० टक्के	०.६० लाख	४० टक्के
भात लावणीयंत्र					
अ	स्वयंचलित भात लावणी यंत्र (४ ओळीचे)	रू. ०.९४ लाख	५० टक्के	०.७५ लाख	४० टक्के
ब	स्वयंचलित भात लावणी यंत्र (४ ओळीचे) १). ४ चे वर- ८ ओळीचे २). ८ चे वर १६ ओळीचे	रू. २.०० लाख	४० टक्के	२.०० लाख	४० टक्के
स्वयंचलित यंत्रे					
१	काढणी व बांधणी यंत्र	रू.१.२५ लाख	५० टक्के	१.०० लाख	४० टक्के
विशेष स्वयंचलित यंत्र ★,\$					
१	काढणी यंत्र	०.६३ लाख	५० टक्के	०.५० लाख	४० टक्के
२	पोस्ट होल डीगर/अगर				
३	लावणी यंत्र/न्यूमॅटिक				
स्वयंचलित फळे काढणी यंत्र					
१	फळे तोडणी यंत्र	१.२५ लाख	५० टक्के	१.०० लाख	४० टक्के
२	झाडे छाटणी यंत्र				
३	फळे काढणी यंत्र				
४	फळे प्रतवारी यंत्र				
५	ट्रॅक ट्रौली				
६	रोपवाटीक साहित्य भरणी यंत्र				
७	बहुउद्देशिय हायड्रॉलिक पध्दत				
८	पॉवर ऑपरेटर फलोत्पादन साधने छाटणी,डोळे भरणे, प्रतवारी इत्यादी करिता				

कृषि औजारे व उपकरणे यांचे खरेदी करिता आर्थिक सहाय्य

कृषि अवजारांचे प्रकार	अनु.जाती, अनु.जमाती, अल्प, अत्यल्प शेतकरी,महिला व दक्षिणोत्तर राज्यांसाठी लाभधारकांसाठी		इतर लाभधारकांसाठी
	जास्तीत जास्त अनुदान प्रति यंत्र / अवजारे		जास्तीत जास्त अनुदान प्रति यंत्र / अवजारे
ट्रॅक्टर/ पावर टिलर चलित/औजारे			
अ) जमिन सुधारणा मशागत व वाफा तयार करण्याची औजारे ☆, #.			
१	एमबी नांगर	२० बीएचपी खाली चलित रू.१५०००/- २० बीएचपी वरील चलित रू.१९०००/-	२० बीएचपी खाली चलित रू.१२०००/- २० बीएचपी वरील चलित रू.१५०००/-
२	थाळीचा नांगर		
३	लावणी यंत्र		
४	कुळव		
५	लेव्हल ब्लेड		
६	केज व्हिल		
७	सरी उघडणे		
८	तण काढणी यंत्र		
९	लेसर लँड लेव्हलर		
१०	पलटीचा यांत्रिक नांगर		
११	रिजर		
१२	रोटोव्हेटर	२० बीएचपी खाली चलित रू.३५०००/-	२० बीएचपी खाली चलित रू.२८०००/-
१३	रोटोपल्टर		
१४	पलटीचा हाड्रॉलिक नांगर	२० बीएचपी वरील चलित रू.४४०००/-	२० बीएचपी वरील चलित रू.३५०००/-
१५	चीचेल नांगर	२० बीएचपी खाली चलित रू.८०००/-	२० बीएचपी खाली चलित रू.६०००/-
		२० बीएचपी वरील चलित रू.१००००/-	२० बीएचपी वरील चलित रू.८०००/-

ट्रॅक्टर / पावर टिलर सहाय्याने चालणारी औजारे ★ ,#		
ब. लावणी, पेरणी, काढणी, आणि खड्डा खणणी औजारे		२० बीएचपी खाली चलित रू.१५०००/-
१	पोस्ट होल डिगर	२०-२५ बीएचपी वरील चलित रू.१९०००/-
२	बटाटा पेरणी यंत्र	
३	बटाटा खांदणी यंत्र	
४	भुईमुग शेंगा खांदणी यंत्र	
५	स्ट्रीप ट्रील ड्रील	
६	ट्रॅक्टर चलीत काढणी यंत्र	
७	कांदा काढणी यंत्र	
८	कडबा कुट्टी यंत्र	
९	गादी वाफा पेरणी यंत्र	
१०	ऊस तोडणी यंत्र	
११	पेरणी यंत्र	
१२	बी पेरणी	
१३	बहुउद्देशिय पिक पेरणी यंत्र	
१४	झिरो-टील बहुउद्देशिय पिक पेरणी यंत्र	
१५	झीरो टिल बियाणे तथा खते पेरणी यंत्र	
१६	गादी वाफा पेरणी यंत्र	
		२० बीएचपी खाली चलित रू.१२०००/- २०-३५ बीएचपी वरील चलित रू.१५०००/-

१	टर्बो सिडर	२० बीएचपी खाली चलित रु.३५०००/-	२० बीएचपी खाली चलित रु.२८०००/-
२	न्यूमॅटीक पेरणी यंत्र	२०-३५ बीएचपी वरील चलित रु.४४०००/-	२०-३५ बीएचपी वरील ड्रीव्हन रु.३५०००/-
३	न्यूमॅटीक फळभाज्या पुनः लावणी यंत्र		
४	न्यूमॅटीक फळभाज्या लावणी यंत्र		
५	हॅपी लावणी यंत्र		
६	प्लास्टिक आच्छादन अंथरणी यंत्र		
क. अंतर लागवड यंत्र ★ ,#			
१	गवत तण स्लेशर	२० बीएचपी खाली चलित रु.१५०००/-	२० बीएचपी खाली चलित रु.१२०००/-
२	भात कडबा कुट्टी	२०-३५ बीएचपी वरील चलित रु.१९०००/-	२०-३५ बीएचपी वरील चलित रु.१५०००/-
३	पावर तण काढणी यंत्र (२ बीएचपी खाली)		
ड. उर्वरित अंश उपकरणांचे व्यवस्थापन व चारा ★ ,#			
१	ऊस पाच कापणी यंत्र	२० बीएचपी खाली चलित रु.१५०००/- २०-३५ बीएचपी वरील चलित रु.१९०००/-	२० बीएचपी खाली चलित रु.१२०००/- २० बीएचपी वरील चलित रु.१५०००/-
२	नारळ कापणी यंत्र		
३	रेक		
४	बेलर		
५	स्ट्रॉ रोपर		
इ. काढणी व मळणी यंत्र ★ ,#			
१. भुईमूग Pod स्ट्रिपर २. मळणी यंत्र ३. बहु पीक मळणी यंत्र ४. ब्रश कटर		१.इंजिन/इंजिन मोटर च्या सहाय्याने ३ एचपी खाली आणि ट्रॅक्टर/पावर टिलर च्या सहाय्याने २० बीएचपी खाली रु.२००००/- २. .इंजिन/इंजिन मोटर च्या सहाय्याने ३.५ एचपी खाली आणि ट्रॅक्टर/पावर टिलर च्या सहाय्याने ३५ बीएचपी खाली रु.२५०००/-	१.इंजिन/इंजिन मोटर च्या सहाय्याने ३ बीएचपी खाली आणि ट्रॅक्टर/पावर टिलर च्या सहाय्याने २० बीएचपी खाली रु.१६०००/- २. .इंजिन/इंजिन मोटर च्या सहाय्याने ३.५ बीएचपी खाली आणि ट्रॅक्टर/पावर टिलर च्या सहाय्याने ३५ बीएचपी खाली रु.२००००/-

फ. चाप कटर ★,#	१.इंजिन/इंजिन मोटर च्या सहाय्याने ३ एचपी खाली आणि ट्रॅक्टर/पावर टिलर च्या सहाय्याने २० बीएचपी खाली रू.२००००/- २. .इंजिन/इंजिन मोटर च्या सहाय्याने ३.५ एचपी खाली आणि ट्रॅक्टर/पावर टिलर च्या सहाय्याने ३५ बीएचपी खाली रू.२५०००/-	१.इंजिन/इंजिन मोटर च्या सहाय्याने ३ बीएचपी खाली आणि ट्रॅक्टर/पावर टिलर च्या सहाय्याने २० बीएचपी खाली रू.१६०००/- २. .इंजिन/इंजिन मोटर च्या सहाय्याने ३.५ बीएचपी खाली आणि ट्रॅक्टर/पावर टिलर च्या सहाय्याने ३५ बीएचपी खाली रू.२००००/-
-----------------------	--	--

ट्रॅक्टर ३५ बीएचपी पेक्षा जास्त चलित यंत्र		रू.४४०००/-	रू. ३५०००/-
अ	जमिन सुधारणा, मशागत आणि गादी वाफा तयार करणे यंत्र		
१	एमबी नांगर		
२	डीस्क नांगर		
३	लावणी यंत्र		
४	कुळवणी यंत्र		
५	सपाटीकरण यंत्र		
६	केज व्हील		
७	वरंबा फाडणी यंत्र		
८	सरी यंत्र		
९	पलटीचा यांत्रिक नांगर		
१०	तण स्लशर	रू.६३०००/-	रू.५००००/-
११	जमिन सपाटीकरण यंत्र		
१२	रोटोव्हेटर		

१३	रोटो- पूडलर	रु.६३०००/-	रु.५००००/-
१४	पलटीचा हायड्रॉलिक नांगर		
१५	सब-सॉईलर माती फोडणी यंत्र		
१६	खड्डा बनवणे यंत्र		
१७	नाला बनवणे यंत्र		
१८	पावर कुळवणी यंत्र		
१९	बॅक लॉडर डोझर (ट्रॅक्टर सहाय्याने)		

ट्रॅक्टर ३५ बीएचपी पेक्षा जास्त ड्राईव्हन औजार , #		जास्तीत जास्त अनुदान प्रति यंत्र / अवजारे	लाभाचा प्रकार	जास्तीत जास्त अनुदान प्रति यंत्र / अवजारे	लाभाचा प्रकार
ब	लावणी, पेरणी, रोपींग, आणि खड्डा खणणी औजारे	४४०००/-		३५०००/-	
१	बी-खते झिरो ड्रिल				
२	गादी-वाफा पेरणी यंत्र	४४०००/-		३५०००/-	
३	बटाटा खाणणी यंत्र				
४	बी पेरणी यंत्र				
५	ट्रॅक्टर चलित रॅपर				
६	कांदा काढणी यंत्र				
१	पोस्ट खड्डा खणणी यंत्र	६३०००/-	५० टक्के	५००००/-	४० टक्के
२	बटाटा पेरणी यंत्र				
३	भूईमुग शेंगा काढणी यंत्र				
४	स्ट्रीप टील ड्रील				
५	भात कडबा कापणी यंत्र				
६	ऊस कापणी/स्ट्रीपर/ लावणी यंत्र				
७	बहुउद्देशिय पिक पेरणी यंत्र				
८	झिरो-टील बहुउद्देशिय पिक लावणी यंत्र				

९	सरी-वरंबा रेपणी यंत्र	६३०००/-	५० टक्के	५००००/-	४० टक्के
१०	टयूबो लावणी यंत्र				
११	न्यूमेटिक पेरणी यंत्र				
१२	न्यूमॅटीक भाजीपाला पुनः लागवड यंत्र				
१३	न्यूमॅटीक भाजीपाला लागवड यंत्र				
१४	हॉपी लावणी यंत्र				
१५	कॉसीव्हा लावणी यंत्र				
१६	शेणखत टाकणी यंत्र (पीटीओ च्या सहाय्याने)				
१७	रासायनिक खते लावणी यंत्र				
१८	प्लॅस्टिक आच्छादन लॉयीनग यंत्रे				
१९	स्वयंचलित नर्सरी भात पेरणी यंत्र				
ट्रॅक्टर (३५ बीएचपी पेक्षा जास्त) चलीत औजारे ★,#		रु.६३०००/- ५० टक्के		रु.५००००/- ४० टक्के	
क	अंतर लागवड औजारे				
१	ग्रास / तण स्लशर				
२	भात कडबा कुट्टी यंत्र				
३	तण यंत्रे (पीटीओ च्या सहाय्याने)				
ड	काढणी आणि मळणी औजारे (इंजिन / इलेक्ट्रीक मोटर ५ एचपी पेक्षा जास्त आणि ट्रॅक्टर ३५ बीएचपी पेक्षा जास्त च्या सहाय्याने)				
१	भुईमूग शेंगा स्ट्रीपलर	६३०००/- ५० टक्के		५००००/- ४० टक्के	
२	मळणी / बहुउद्देशिय पिक मळणी यंत्रे	६३०००/- ५० टक्के		५००००/- ४० टक्के	

३	भात मळणी यंत्रे	६३०००/- ५० टक्के	५००००/- ४० टक्के
४	कापणी यंत्र	६३०००/- ५० टक्के	५००००/- ४० टक्के
५	चारा कापणी यंत्र	६३०००/- ५० टक्के	५००००/- ४० टक्के
६	बर्ड स्कारर	६३०००/- ५० टक्के	५००००/- ४० टक्के
ई	उर्वरीत अंश व्यवस्थापन औजारे ★,#	रू.६३०००/- ५० टक्के	रू.५००००/- ४० टक्के
१	ऊस पाचट कापणी यंत्र		
२	नारळ फ्रान्ड कापणी यंत्र		
३	हाय रेक		
४	बोलरस (गोलाकार)		
५	बोलरस (आयताकृती)		
६	लाकडी कु-हाड		
७	ऊस पुनः लागवड व्यवस्थापन		
८	कापूस स्टॉल्क अपरोटर		
९	स्ट्रॉ रोपर		

संपूर्ण मानव / प्राणी चलीत औजारे / यंत्रे / साहित्य एसएमएएम च्या नुसार ★ , #			
अ	जमिन सुधारणा, मशागत आणि गादी-वाफा तयार करणारी औजारे		
१	एमबी नांगर	रु.१००००/-	रु.८०००/-
२	डीस्क नांगर		
३	लावणी यंत्र		
४	कुळवणी यंत्र		
५	सपाटीकरण ब्लेड		
६	वरंबा मोकळा करणे		
७	सरी करणे यंत्र		
८	पाणी देणे यंत्र (Puddler)		
ब	लावणी व पेरणी औजारे		
१	भात पेरणी	रु.१००००/-	रु.८०००/-
२	बी- खत कम ड्रील	रु.१००००/-	रु.८०००/-
३	गादी-वाफा लावणी यंत्र	रु.१००००/-	रु.८०००/-
४	लावणी यंत्र	रु.१००००/-	रु.८०००/-
५	खांदणी यंत्र	रु.१००००/-	रु.८०००/-
६	भात नर्सरी वाढवण्यासाठी यंत्र	रु.१००००/-	रु.८०००/-
७	बीया प्रक्रिया यंत्र (४ ओळीत खाली)	रु.१५००/-	रु.१२००/-
८	बीया प्रक्रिया यंत्र (४ ओळी पेक्षा जास्त)	रु.१९००/-	रु.१५००/-

क	काढणी व मळणी औजारे		
१	भुईमुग शेंगा स्ट्रीपर	रु. १००००/-	रु. ८०००/-
२	मळणी यंत्र	रु. १००००/-	रु. ८०००/-
३	निवडणी फॅन	रु. १००००/-	रु. ८०००/-
४	झाड (Climber)	रु. १००००/-	रु. ८०००/-
५	उद्यान वाटिका हात सामुग्री	रु. १००००/-	रु. ८०००/-
६	चाफ (कडबा) तोडणी यंत्र ३ इंच पेक्षा पर्यंत	रु. ५०००/-	रु. ४०००/-
७	चाफ (कडबा) तोडणी यंत्र ३ इंच पेक्षा जास्त	रु. ६३००/-	रु. ३०००/-
ड	आंतरीक लावणी		
१	ग्रास तण स्लशर	रु. ६००/-	रु. ५००/-
२	तण काढणी यंत्र	रु. ६००/-	रु. ५००/-
३	कोनो विडर	रु. ६००/-	रु. ५००/-
४	उद्यानवाटिका हात सामुग्री	रु. ६००/-	रु. ५००/-

कृषि यांत्रिकीकरण अभियानांतर्गत (SMAM) अंतर्गत पिक संरक्षण औजारे ★, \$

अ.क्र.	कृषि अवजारांचे प्रकार	अनु.जाती, अनु.जमाती, अल्प, अत्यल्प शेतकरी, महिला व दक्षिणोत्तर राज्यांसाठी लाभधारकांसाठी	इतर लाभधारकांसाठी		
		जास्तीत जास्त अनुदान प्रति यंत्र / अवजारे	लाभाचा प्रकार	जास्तीत जास्त अनुदान प्रति यंत्र / अवजारे	लाभाचा प्रकार
अ) मानवचलित नॅपसॅक/पायाने चालणारे स्प्रेअर		रु. ६००/-	-	रु. ५००/-	-
ब)	उर्जेवर आधारीत				
	१) नॅपसॅक स्प्रेअर/उर्जेवर आधारीत तैवान स्प्रेअर (८ ते १२ लिटर क्षमतेचे)	रु. ३१००/-	-	रु. २५००/-	-
	२) नॅपसॅक स्प्रेअर/उर्जेवर आधारीत तैवान स्प्रेअर (१२ ते १६ लिटर क्षमतेचे)	रु. ३८००/-	-	रु. ३०००/-	-
	३) नॅपसॅक स्प्रेअर/उर्जेवर आधारीत तैवान स्प्रेअर (१६ लिटर क्षमते पेक्षा जास्त)	रु. १००००/-	-	रु. ८०००/-	-
क)	ट्रॅक्टर चलीत स्प्रेअर				
	१) २० बी. एच. पी. पेक्षा कमी	रु. १००००/-	-	रु. ८०००/-	-
	२) २० ते ३५ बी. एच. पी. मधील	रु. १३०००/-	-	रु. १००००/-	-
	३) ३५ बी. एच. पी. च्या वर	रु. ६३०००/-	५० टक्के	रु. ५००००/-	४० टक्के

अ.क्र.	कृषि औजाराचे प्रकार	अनु.जाती, अनु.जमाती, अल्प, अत्यल्प शेतकरी, महिला व दक्षिणोत्तर राज्यांसाठी लाभधारकांसाठी		इतर लाभधारकांसाठी	
		जास्तीत जास्त अनुदान प्रति यंत्र / औजारे	लाभाचा प्रकार	जास्तीत जास्त अनुदान प्रति यंत्र / अवजारे	लाभाचा प्रकार
ड	पर्यावरण पुरक प्रकाश सापळे (Ecofriendly Light Traps)	रु.१४००/-	--	रु.१२००/-	--
इ	विद्युत स्थितीक फवारणी यंत्र (Ectrostatic Sprayer)	रु.६३०००/-	५० टक्के	रु.५००००/-	४० टक्के
कृषि अभियांत्रिकी उप अभियानांतर्गत काढणी पश्चात तंत्रज्ञानाचा वापर.					
	प्राथमिक प्रक्रिया तंत्रज्ञान, मुल्यवर्धीत कमी किंमतीचे शास्त्रीय साठवण गोदामे, पॅकेजिंग युनिट व उपपदार्थाचे व्यवस्थापन तंत्रज्ञानाचा उत्पादन कार्यक्षेत्रात वापर करण्याचे तंत्रज्ञान प्रसारासाठी काढणी पश्चात प्रकल्पाची स्थापना करणे.	रु.१.५० लाख प्रति प्रकल्प	६० टक्के	रु.१.२५ लाख प्रति युनिट	५० टक्के

कृषि अभियांत्रिकी उप अभियानांतर्गत भाडेतत्वावर औजारे शेतक-यांना उपलब्ध होण्याकरिता औजारे बँकांची स्थापना करणे. भाडेतत्वावर औजारे उपलब्ध करून देण्यासाठी औजारे बँकांची स्थापना करणे			
अ.क्र.	कृषि औजाराचे प्रकार	अधिकतम देय प्रकल्प किंमत	सहाय्यचा प्रकार
१	भाडेतत्वावर औजारे शेतकऱ्यांना उपलब्ध होणे करिता केंद्राची स्थापना व औजारे खरेदीसाठी अनुदान रु. ६० लाख	केंद्रास औजारे खरेदी अनुदान रु.६० लाख प्रकल्प आधारित रु.२४ लाख	४० टक्के
कृषि अभियांत्रिकी उप अभियानांतर्गत उच्च तंत्रज्ञान, उच्च उत्पादक औजारे केंद्र भाडेतत्वावर शेतक-यांसाठी उपलब्ध करून घेण्यासाठी (Hub) केंद्राची स्थापना करणे			
अ.क्र.	कृषि औजाराचे प्रकार	अधिकतम देय प्रकल्प किंमत	सहाय्यचा प्रकार
१	भाडेतत्वावर औजारे शेतक-यांना उपलब्ध होणेकरिता केंद्राची स्थापना व औजारे खरेदीसाठी अनुदान रु.२५० लाख	प्रकल्प आधारित खर्च मर्यादा रु.१०० लाख	४० टक्के

PTO - Power Take Off

टिप :-

- Farm Machinery Testing & Testing Institute (FMTTI) यांचे मार्फत चाचणी केलेल्या व इतर संस्थांमार्फत चाचणी केलेल्या यंत्रांची माहितीही www.farmech.gov.in या संकेतस्थळावरून घ्यावी.
- ★ FMTTI या संस्थेद्वारे चाचणी केलेल्या किंवा कृषि व सहकार विभाग, भारत सरकार, नवि दिल्ली यांचेद्वारे प्राधिकृत केलेल्या संस्थांनी चाचणी केलेल्या यंत्रेच फक्त अनुदानासाठी प्राप्त राहतील.
- # कृषि व सहकार विभाग, भारत सरकार, नवि दिल्ली यांनी प्राधिकृत केलेल्या संस्थांनीच कृषि औजारांची चाचणी घ्यावयाची आहे.
- \$ या औजारांची चाचणी FMTTI याचेद्वारे घेण्याचे प्राधिकृत करण्यात आलेले आहे.
- राज्यांनी याशिवाय प्रस्तावित केलेल्या यंत्रांचा विचार योग्य अर्थसहाय्य घटकाखाली करण्यात येईल.

कोणाशी संपर्क साधावा?

- * नजीकचे तालुका कृषि अधिकारी, उपविभागीय कृषि अधिकारी, जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी, विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालय,
- * महाराष्ट्र शासन संकेत स्थळ - www.mahaagri.gov.in
- * मोफत सल्यासाठी टोल फ्री नं.- किसान कॉल सेंटर- १८००-१८०-१५५१

NFSM अंतर्गत कृषि यंत्रे व औजारे खरेदीसाठी साठी आर्थिक सहाय्य मिळणेबाबत

अ.क्र.	औजाराचे नाव	अर्थसहाय्याचा प्रकार	कुठल्या पिका करिता			
			भात	गहू	कडधान्ये	मोठी तृणधान्ये
१ १.१	कृषि यंत्रे कोनोविडर	रु.६००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	√	--	--	--
१.२	हात फवारणी यंत्र/पाठीवरील हाताने फवारणी यंत्र/पायाने चालणारे फवारणी यंत्र	रु.६००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	√	√	√	--
३	बिज प्रक्रिया यंत्र (Drum Seeder)	रु.१५००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	√	--	--	--
४	पावर स्प्रेअर (Power Sprayer) शक्तीवर चालणारे फवारणी यंत्र	रु.३०००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	√	√	√	--
५	मनुष्य चलित कडबाकुट्टी यंत्र	रु.५०००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ७५ टक्के पैकी जे कमी असेल ते	--	--	--	--
६	चेसीलर (खोलगट नांगरणी करिता)	रु.८०००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	--	√	√	--
७	ट्रॅक्टर चलित फवारणी यंत्र	रु.१००००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	--	√	√	--

अ.क्र.	औजाराचे नाव	अर्थसहाय्याचा प्रकार	कुठल्या पिका करिता			
			भात	गहू	कडधान्ये	मोठी तृणधान्ये
८	बियाणे पेरणी यंत्र	रु.१५०००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	√	√	√	--
९	शून्य मशागत पेरणी यंत्र	रु.१५०००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	--	√	√	--
१०	बहु पिक लावणी यंत्र	रु.१५०००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	√	√	√	--
११	शून्य मशागत बहुउद्देशिय पिक लावणी यंत्र	रु.१५०००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	√	√	√	--
१२	सरी वरंबा लावणी यंत्र	रु.१५०००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	--	--	√	--
१३	पॉवर वीडर (तण काढणी यंत्र)	रु.१५०००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	√	√	--	--
१४	फिरते रेनगन	रु.१५०००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	--	√	√	--

अ.क्र.	औजाराचे नाव	अर्थसहाय्याचा प्रकार	कुठल्या पिका करिता			
			भात	गहू	कडधान्ये	मोठी तृणधान्ये
१५	यंत्रावर चालणारे कडबाकुट्टी यंत्र	रु.२००००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ७५ टक्के एवढे जे कमी असेल ते				
१६	रोटाव्हेटर / टर्बो सिडर	रु.३५०००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	√	√	√	--
१७	भात मळणी / बहु पिक मळणी यंत्र	रु.४००००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	√	√	√	--
१८	लेजर जमिन सपाटीकरण यंत्र	रु. १.५० लाख प्रति यंत्र एका गटासाठी (१० शेतक-यांचा एका गटासाठी)	√	√	√	--
१९	स्वयंचलित भात पुर्नलागण यंत्र	रु.७५०००/- प्रति यंत्र किंवा किंमतीच्या ५० टक्के पैकी जे कमी असेल ते	√	--	--	--

क. गळीतधान्य व तेलताड राष्ट्रीय अभियानांतर्गत छोटे अभियान-१ कृषि यंत्रे व औजारे खरेदीसाठीचे छोटे अभियान अंतर्गत आर्थिक सहाय्य प्रकार
(NMOOP)

अ.क्र.	कृषि औजाराचे प्रकार	अनु.जाती, अनु.जमाती, अल्प, अत्यल्प शेतकरी,महिला व दक्षिणोत्तर राज्यांसाठी लभधारकांसाठी		इतर लाभधारकांसाठी	
		जास्तीत जास्त अनुदान प्रति यंत्र / अवजारे	अर्थसहाय्याचा प्रकार	जास्तीत जास्त अनुदान प्रति यंत्र / अवजारे	अर्थसहाय्याचा प्रकार
पिक संरक्षण औजारे					
अ) मनुष्य चलित फवारणी यंत्रे					
१	पर्यावरण पुरक प्रकाश सापळे (एनसीआयपीएम मॉडेल) नॅपसॅक/ पायाने चलित फवारणीयंत्र	रु.८००/-	५० टक्के	रु.६००/-	४० टक्के
२	बिजप्रक्रिया ड्रम (२० ते ४० लि. क्षमतेचे)	रु.२०००/-	--	रु.१७५०/-	५० टक्के
ब) इंधनावर चालणारे					
१	नॅपसॅक फवारणी यंत्र / इंधनाद्वारे संचालित तैवान फवारणी यंत्र (१६ लिटर पेक्षा कमी क्षमतेचे)	रु. ३८०००/-	६० टक्के	रु.३०००/-	५० टक्के
२	नॅपसॅक फवारणी यंत्र / इंधनाद्वारे संचालित तैवान फवारणी यंत्र (१६ लिटर पेक्षा जास्त क्षमतेचे)	रु. १००००/-	५० टक्के	रु.८०००/-	४० टक्के

क) सुधारित कृषि औजारांचा पुरवठा					
१	मनुष्यचलित / बैलांच्या सहाय्याने चालणारी औजारे ज्यात चीसलरचा समावेश आहे	रु.१००००/-	५० टक्के	रु.८०००/-	४० टक्के
२	ट्रॅक्टरद्वारे चालणारी कृषि औजारे, रोटोव्हेटर / बियाणे पेरणी यंत्र/झीरो टील बियाणे पेरणी यंत्र/बहुउद्देशिय पिक लागवड यंत्र/ सरी वरंबा लागवड यंत्र/गादी वाफा तयार करावयाचे यंत्र/पॉवर लिडर/भुईमूग काढणी यंत्र किंवा बहु मळणी यंत्र	रु.६३०००/-	५० टक्के	५००००/-	४० टक्के

क.गळीतधान्य व तेलताड राष्ट्रीय अभियानाचे छोटे अभियान-२ अंतर्गत कृषि औजारे व यंत्रे खरेदीसाठीचे अर्थसहाय्य प्रकार.

अ.क्र.	घटक	सहाय्याचा प्रकार
१	यंत्र व साहित्य	<p>यंत्राच्या व साहित्याच्या ५० टक्के एवढ्या किंमतीच्या पर्यंत अर्थसहाय्य / राज्य कृषि फलोत्पादन विभागाने प्रदान केलेल्या अधिकाराचे मर्यादेत.</p> <p>१) मनुष्यचलित वापरावयाची / उंचावरील तेलताड कापणी यंत्र - रू.१५००/- प्रति युनिट</p> <p>२) तेलताड संरक्षित वापर जाळी - रू. १५०००/- प्रति युनिट</p> <p>३) मोटोरीझड चीसेल - रू.१००००/- प्रति युनिट</p> <p>४) अल्युमिनियम चलित शिडी - रू. ३०००/- प्रति युनिट</p> <p>५) तेलताडाची पाने काढण्यासाठी चाफ कटर - रू. ७००० प्रति युनिट (तेलताड उत्पादक शेतक-यांसाठी)</p> <p>६) लहान ट्रॅक्टर २० एचपी वरील, ट्रॉलीसह - २५ टक्के किंमती पर्यंत अर्थसहाय्य, जास्तीत जास्त रू.०.७५ लाख किंमतीच्या मर्यादेत. या व्यतिरीक्त १० टक्के अधिकतम अर्थसहाय्य अनु.जाती, अनु.जमाती, अल्प, अत्यल्प शेतक-यासाठी, महिला, ५ पेक्षा जास्त शेतकरी गटासाठी, एफपीओएस सभासद व दक्षिणोत्तर राज्यासाठी किंमतीच्या रू. १ लाख प्रति युनिट मर्यादेत.</p> <p>७) आयसीएआर / राज्य कृषि विद्यापीठ यांनी शिफारस केलेल्या यंत्रासाठी जे तेलताड लागवड लाभार्थीना उपयुक्त ठरतील ज्यात नविन लागवड धारक /एएपी अंतर्गत यांचा समावेश राहील.</p> <p>८) यंत्राची आयात :- जसे तेलताडाच्या नविन लागवडीसाठी यांत्रिक फवारणी यंत्र, यांत्रिक तेलताड तोडणी यंत्र, कॉम्पॅक्ट एफएफबीएस ट्रान्सपोर्टर/ फवारणी यंत्र इ. एनएमओओपी च्या स्थायी समितीने विशेष मान्यता दिलेल्या यंत्रासाठी.</p>

डी. १२ व्या पंचवार्षिक योजनेच्या एकात्मिक फलोत्पादन विकास कार्यक्रमांतर्गत (MIDH) कृषि यंत्रे व साहित्य खरेदीसाठी अर्थसहाय्य

अ.क्र.	घटक	कॉस्ट नॉर्म	अर्थसहाय्याचा प्रकार
१	ट्रॅक्टर (२० पीटीओ)	रु.३.०० लाख प्रति युनिट	किंमतीच्या २५ टक्के व रु. ०.७५ लाख च्या मर्यादेत प्रति युनिट सर्व साधारण शेतक-यांसाठी. अनु.जाती, अनु.जमाती, अल्प व सिमांत भूधारक, महिला शेतकरी, पूर्वोत्तर राज्यांसाठी किंमतीच्या ३५ टक्के व रु. १ लाख प्रति युनिटच्या मर्यादेत.
२	पावर टिलर अ) पावर टिलर (८ बीएचपी पेक्षा कमी) ब) पावर टिलर (८ बीएचपी चे वर)	रु. १.०० लाख प्रति युनिट रु. १.५० लाख प्रति युनिट	रु. ०.४० लाख च्या मर्यादेत प्रति युनिट सर्व साधारण शेतक-यांसाठी. अनु.जाती, अनु.जमाती, अल्प व सिमांत भूधारक, महिला शेतकरी, पूर्वोत्तर राज्यांसाठी रु.०.५० लाख प्रति युनिटच्या मर्यादेत. रु. ०.६० लाख च्या मर्यादेत प्रति युनिट सर्व साधारण शेतक-यांसाठी. अनु.जाती, अनु.जमाती, अल्प व सिमांत भूधारक, महिला शेतकरी, पूर्वोत्तर राज्यांसाठी रु.०.७५ लाख प्रति युनिटच्या मर्यादेत
३	ट्रॅक्टर/ पावर टिलर (२० बीएचपी चे खाली) च्या सहाय्याने चालवावयाची यंत्रे		
अ)	जमिन सुधारणा, मशागतीचे, बियाणे वाफा तयार करणे करिता.	रु.०.३० लाख प्रति युनिट	रु. ०.१२ लाख च्या मर्यादेत प्रति युनिट सर्व साधारण शेतक-यांसाठी. अनु.जाती, अनु.जमाती, अल्प व सिमांत भूधारक, महिला शेतकरी, पूर्वोत्तर राज्यांसाठी रु.०.१५ लाख प्रति युनिटच्या मर्यादेत

अ.क्र.	घटक	कॉस्ट नॉर्म	अर्थसहाय्याचा प्रकार
ब)	पेरणी, लागवड, खोदणे साहित्यासाठी	रु.३० लाख प्रति युनिट	रु. ०.१२ लाख च्या मर्यादेत प्रति युनिट सर्व साधारण शेतक-यांसाठी. अनु.जाती, अनु.जमाती, अल्प व सिमांत भूधारक, महिला शेतकरी, पूर्वोत्तर राज्यांसाठी रु.०.१५ लाख प्रति युनिटच्या मर्यादेत
क)	प्लास्टीक आच्छादन करावयाचे यंत्र	रु.७० लाख प्रति युनिट	रु. ०.२८ लाख च्या मर्यादेत प्रति युनिट सर्व साधारण शेतक-यांसाठी. अनु.जाती, अनु.जमाती, अल्प व सिमांत भूधारक, महिला शेतकरी, पूर्वोत्तर राज्यांसाठी रु.०.३५ लाख प्रति युनिटच्या मर्यादेत
४	स्वयंचलित फलोत्पादन यंत्रे	रु.२.५० लाख प्रति युनिट	रु. १.०० लाख च्या मर्यादेत प्रति युनिट सर्व साधारण शेतक-यांसाठी. अनु.जाती, अनु.जमाती, अल्प व सिमांत भूधारक, महिला शेतकरी, पूर्वोत्तर राज्यांसाठी रु.१.२५ लाख प्रति युनिटच्या मर्यादेत

➤ अनुदानाची परिगणना करताना खर्चाची मर्यादा ही अधिकतम दर्शविण्यात आलेली आहे

कोणाशी संपर्क साधावा?

- * नजीकचे तालुका कृषि अधिकारी, उपविभागीय कृषि अधिकारी, जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी, विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालय,
- * महाराष्ट्र शासन संकेत स्थळ - www.mahaagri.gov.in
- * मोफत सल्यासाठी टोल फ्री नं.- किसान कॉल सेंटर- १८००-१८०-१५५१

प्रकरण ६- कृषि पतपुरवठा (Agricultural Credit)

काय कराल ?

- सावकारांच्या कचाट्यात सापडू नये यासाठी शेतक-यांनी बँकांकडून पिक कर्ज घ्यावे. शेतक-यांना पिक कर्जाच्या आणि मुदत कर्जाच्या गरजा भागविण्यासाठी जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांमार्फत, खाजगी राष्ट्रीयकृत व ग्रामीण बँकांमार्फत, कर्ज सुविधा उपलब्ध आहे.
- कर्जाचा योग्य विनियोग करा तसेच मुदतीत कर्ज फेड करा.
- शेतक-यांनी घेतलेल्या कर्जाच्या योग्य नोंदी ठेवाव्यात .
- शेतीच्या ज्याकामासाठी बँक कर्ज घेतले असेल त्यासाठीच त्याचा विनियोग करावा.

तुम्हाला काय मिळू शकते?

अ) शेतक-यांसाठी पतपुरवठा सुविधा

अ.क्र.	पत सुविधा	सहाय्याचे प्रमाण
१	व्याजाबाबत सहाय्य(Collateral / Security Free Loan) जामिन/सुरक्षा विरहीत कर्ज	३.०० लाखा पर्यंत पिक कर्ज, ७ टक्के व्याजदराने. मुदतीत कर्ज फेड करणा-या शेतक-यांसाठी ३ टक्के व्याजदरात सवलत मिळू शकते त्यामुळे ४ टक्के दराने कर्ज उपलब्ध होऊ शकते. रु.१.०० लाखापर्यंतच्या कृषि कर्जा करिता जामिन/सुरक्षा ठेवीची आवश्यकता नाही.
२	किसान क्रेडीट कार्ड	किसान क्रेडीट कार्डद्वारे शेतक-यांना कर्ज काढता येते. सदरचे कर्ज ३ ते ५ वर्षा पर्यंत वैधता. पिकाचे पेरणी क्षेत्र निहाय व पिकनिहाय कर्ज / पतपुरवठा मर्यादा निश्चित केली जाते. अपघाती निधन / अपंगत्व यासारख्या बाबी संरक्षित केल्या जातात. पिकसंरक्षण कर्ज, पिकविमा योजनेबाबत संरक्षित केले जाते.
३	गुंतवणूकीसाठी कर्ज	जलसिंचन, कृषि यांत्रिकीकरण, जमिन सुधारणा, पिक लागवड, फळबाग लागवड व काढणी पश्चात व्यवस्थापन याकरिता शेतक-यांना भांडवल गुंतवणूक करिता दिले जाते.

६. ब) पिकांच्या किंमती विषयी धोरण आधारभूत किंमत योजना (पीएसएस) किमान आधारभूत योजनेतर्गत गळीत धान्ये, कडधान्ये व कापूस यांचे खरेदी करिता.

व

योजनेचे नाव	उद्दिष्टे	लाभार्थी	कार्यवाही करणारी यंत्रणा	योजनेमध्ये समाविष्ट शेतमाल	उत्पादकांना होणारा संभावित फायदा	अर्थसहाय्याचा प्रकार
आधारभूत किंमत योजना	भारत सरकारने निर्धारित केलेल्या गळितधान्य, कडधान्य व कापूस या पिकांच्या किमान आधारभूत किंमतीपेक्षा जर बाजारभाव कमी असेल तर शेतक-यांना खात्रीशीर भाव देऊन त्यामध्ये प्रत्येक वर्षी खरीप व रब्बी हंगामाकरिता	देशातील सर्व गळित धान्य, कडधान्य व कापूस उत्पादक लाभार्थी	१. मध्यवर्ती यंत्रणा नाफेड, व छोट्या शेतक-यांचा व्यापारी संघ, (SFAC) २. राज्य यंत्रणा राज्य सहकारी पणन / कमोडीटी फेडरेशन आणि केंद्रीय संस्थाने मार्फत राज्यस्तरावर नेमणूक केलेली कोणतीही संस्था ३. प्राथमिक यंत्रणा- सहकारी पणन संस्था, शेतकरी उत्पादक संस्था, (FPO) शेतकरी उत्पादक संस्था (ग्रामस्तर) (FPO)	तूर, मूग, उडीद, कापूस, भूईमूग शेंगा, सुर्यफूल बियाणे, सोयाबीन, तीळ, का-हाळे हरभरा, मसूर मोहरी, करडई टोरिया क्रॉप	किमान आधारभूत किंमतीच्या खाली बाजारभाव गेल्यास शेतक-यांना आधारभूत किंमत योजनेच्या सहाय्याने किमान हमीभाव देण्याची खात्री मिळते.	१. शेतकरी-किमान आधारभूत किंमतीचे खाली बाजारभाव गेल्यास किमान आधारभूत किंमती इतका संरक्षित कृषि मलाला हमीभाव मिळतो. २. मध्यवर्ती यंत्रणा- मध्यवर्ती यंत्रणेच्या आर्थिक नुकसान झालेस भारत सरकार मोबदला देते. याशिवाय कोप्रा खरेदीसाठी २.५ टक्के प्रत्येक गळितधान्य, कडधान्य व कापूस इ. करिता १५ टक्के प्रमाणे अनुदान केंद्रीय यंत्रणांना दिले जाते. ३. राज्य/प्राथमिक यंत्रणा- किमान आधारभूत किंमत व चालू किंमत यातील फरका इतका व साठवणूक बिंदू पर्यंतचा सर्व खर्च केंद्रीय यंत्रणा/भारत सरकार यांचे मार्फत राज्ययंत्रणांना दिला जातो. शिवाय १ टक्के प्रवेश शुल्क दिले जाते.

कोणाशी संपर्क साधाल? * संयुक्त सचिव (सहकार) कृषि व सहकार विभाग, कृषि भवन, नवी दिल्ली * नाफेड व SFAC यांची राज्यातील विभागीय कार्यालये

* पणन विभागाची जिल्हा पातळीवरील कार्यालये * शेतकरी उत्पादक संघ/ कंपनी

केव्हा संपर्क साधाल? * केंद्र शासनामार्फत प्रत्येक वर्षी खरीप व रब्बी हंगामपूर्वी जुन व ओक्टोबर चा दोन महिन्यात गळीत धान्य, कडधान्य व कपाशी या पिकांच्या

किमान आधारभूत किंमती जाहीर करण्यात येतात. त्यासाठी शेतकऱ्यांनी पेरणी करण्यापूर्वी याचा विचार करावा. त्याच प्रमाणे पीक तयार

झाल्यानंतर सर्वसाधारण बाजारभाव व शासनाची किमान आधारभूत किंमत याची माहिती घ्यावी व ती आधारभूत किंमतीपेक्षा कमी असल्यास

वरील ठिकाणी संपर्क साधावा

प्रकरण ७.- कृषि विमा (Agricultural Insurance)

काय कराल ?

- टाळू न शकता येणारे नैसर्गिक धोके ज्या मध्ये नैसर्गिक संकटे, किड व रोगाचा प्रादुर्भाव आणि प्रतिकूल हवामान परिस्थिती यातून आर्थिक हानी टाळण्यासाठी विमा उतरविणे.
- आपल्या राज्यातील आपल्यासाठी चालू असलेल्या पिक विमा योजनेत सहभाग घ्या. त्यासाठी राष्ट्रीय पिक विमा योजना, सुधारित हवामानावर आधारित पिक विमा योजना, नारळ बाग विमा योजना याच्यात सहभागी व्हा.
- अधिसूचित पिकांसाठी आपण जर पिक कर्ज घेतलेले असल्यास आपणास या पिक विमा योजनेत सहभागी होता येते. यासाठी आपल्याला नजिकच्या बँकेत / विमा कार्यालयात संपर्क साधून या योजनेचा लाभ घ्या.

तुम्हाला काय मिळू शकेल?

अ.क्र.	योजना	सहाय्य
१	सुधारित राष्ट्रीय कृषि विमा योजना Modified National Agricultural Insurance Scheme (MNAIS)	<ul style="list-style-type: none"> ● अधिसूचित अन्नपिके, गळीतधान्ये आणि वार्षिक फळपिके/व्यापारी पिके यांचेकरिता विमासंरक्षण ● विमांकित हप्त्याचा दर अधिकृत पिकांकरिता जास्तीत जास्त ११ टक्के आणि ९ टक्के अन्नधान्य पिके व गळीतधान्ये पिकांकरिता खरीप व रब्बी हंगामासाठी अनुक्रमे वार्षिक व्यापारी पिके व वार्षिक फळपिकाकरिता तो १३ टक्के धरला जाईल. ● हप्त्यासाठी ७५ टक्के पर्यंतचे अनुदान हप्त्यांचे आकारानुसार सर्व प्रकारच्या शेतक-यासाठी दिले जाईल. अ. २ टक्के पर्यंत — निरंक ब. २ ते ५ टक्के पेक्षा जास्त: ४० टक्के व कमीत कमी निव्वळ विमा हप्ता २ टक्के करिता. क. ५ ते १० टक्के पेक्षा जास्त: ५० टक्के व विमा हप्त्याच्या ३ टक्के कमीत कमी ड. १० ते १५ टक्के : ६० टक्के किंवा ५ टक्के विमा हप्त्या पर्यंत इ. १५ टक्के पेक्षा जास्त : ७५ टक्के किंवा कमीत कमी ६ टक्के विमा हप्त्यापर्यंत ● जर खराब हवामान /वातावरणामुळे, वादळामुळे पेरणी केली नाही तर २५ टक्के पर्यंत विमा संरक्षित रक्कम दिली जाईल. पेरणी, लागवड थांबल्याबद्दल. ● अधिसूचित जातीच्या बाबत पिक उत्पन्न अपेक्षित उत्पन्नापेक्षा कमी आले तर त्या कमतरते एवढी भरपाई सर्व विमा संरक्षित शेतक-यांना (त्या अधिसूचित क्षेत्रालाही) देण्यात येईल.

		<ul style="list-style-type: none"> ● तरीसुध्दा अधिसुचीत क्षेत्रामध्ये उत्पन्नाचे नुकसान जर उंबरठा उत्पन्नाच्या पातळीच्या ५० टक्के जर असेल तर २५ टक्के रक्कम (संकलीत मिळणारी) ताबडतोब नुकसान भरपाई देण्यात येईल. त्याशिवाय काढणीपश्चात (२ आठवडे पर्यंत) वादळामुळे होणारे नुकसान विमा संरक्षित केले जाते. गारपीठ व भूस्खलन यामुळे होणारी नुकसान भरपाई ही वैयक्तिक आधारावर देय केली जाते.
२	हवामान आधारित पिक विमा योजना Weather Based Crop Insurance Scheme (WBCIS)	<ul style="list-style-type: none"> ● अधिसुचीत अन्नधान्य पिके, गळीतधान्ये आणि फळपिके/व्यापारी पिके यांचे करिता विमा संरक्षण : ● खरीप व रब्बी हंगामातील अन्नधान्य व गळीतधान्ये पिकासाठी प्रत्यक्ष, विमा हप्ता हा अनुक्रमे अधिकतम 10% व 8% राहील. वार्षिक व्यापारी पिकासाठी व फलोद्याणासाठी 12% च्या मर्यादेत राहील अ. २ टक्के पर्यंत अनुदान निरंक ब) २ टक्के पेक्षा जास्त व ५ टक्के पर्यंत २५ टक्के अनुदान किमान निव्वळ २ टक्के हप्त्याच्या मर्यादेत. क) ५ ते ८ टक्के ४० टक्के अनुदान किंवा ३.७५ टक्के निव्वळ विमा दराने. ड) ८ टक्के पेक्षा जास्त — ५० टक्के अनुदान किंवा किमान ४.८ टक्के निव्वळ विमा हप्त्याइतकी आणि कमाल ६ टक्के निव्वळ विमा हप्ता दराने देय. ● अधिसुचीत क्षेत्रातील अधिसुचित पिकांच्या हवामान सुचिमध्ये निश्चित केलेल्या हवामान सुचीपत्रा पेक्षा (पाऊस, तापमान, सापेक्ष आर्द्रता/हवेचा वेग इ) (फरक कमी जास्त असेल तर) ती पिके घेणा-या विमाधारक शेतक-यांना त्या फरकाइतकी नुकसान भरपाई मिळणे लागू होते.
३	नारळ विमा योजना	<ul style="list-style-type: none"> ● नारळ उत्पादकांसाठी विमा संरक्षण ● विमा दर प्रति नारळ झाडासाठी रु.९ (४ ते १५ वर्षांच्या झाडांसाठी) रु.१४/- (१६ ते ६० वर्षांच्या झाडाकरिता) विमा हप्त्याच्या ५० ते ७५ टक्के अनुदान हे सर्व प्रकारच्या उत्पादक शेतक-यांना दिले जाते. ● नारळ वृक्षांचे नुकसान झाले तर विमा संरक्षीत रकमेइतकी भरपाई ही अधिसुचित क्षेत्रातील सर्व विमाधारक उत्पादक शेतक-यांना दिली जाते.

कोणाशी संपर्क साधावा?

*जवळची बँकेची शाखा / प्राधिकृत सर्वसाधारण विमा कंपनी / पत व सहकारी संस्था आणि जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी/ गट विकास अधिकारी

प्रकरण ८- पिक संरक्षण (Plant Protection)

काय करावा?

१. सेंद्रिय व निम(कडूनिंब) आधारित कीटक नाशकांना प्राधान्य द्यावे
२. शेतकऱ्यांनी कुठल्याही कीटकनाशकांचा वापर करण्यापूर्वी मित्र किडीचे गुणोत्तर तपासून बघावे कृषि हवामान पद्धतीचे मूल्यमापन करून एकमिक कीड व्यवस्थापनाचा अवलंब करावा.
३. किडीचे जैविक पद्धतीने नियंत्रण करण्यासाठी परोपजीवी कीटक व किडीचे भक्षक यांचा वापर करावा, कीटक व किड नियंत्रणासाठी सेक्स फेरोमोन ट्रॅप तसेच न्यूक्लीअर पॉलिहायड्रोसिस व्हायरस (NPV), स्युडोमोनास इ. जैविक औषधे व ट्रायकोग्रामा कार्ड वापरावे.
४. उन्हाळ्यात खोल नागरट करावी.
५. किड-प्रतिबंधक वाणाचा वापर करावा (जसे- बीटी कापूस) वापरावेत आणि मिश्र पिक पद्धती, आंतर पिक, पिक-सापळा वापरून किडीचे व्यवस्थापन करावे. लाईट/स्टिकी ट्रॅप वापरावेत.
६. प्रकाश सापळे / चिकट सापळे / फेरोमोन सापळे याचा वापर करून मोठ्या प्रमाणात कीडीचा बंदोबस्त करावा
७. रोग प्रतिकारक वाणाचा वापर करावा.
८. वरील उपाय निकामी ठरले तरच रासायनिक कीडनाशकांचा वापर करावा, तोही तज्ञांच्या मार्गदर्शनाखाली व खालीलप्रमाणे काळजी घेवूनच करावा.
 - सुरक्षेसंबंधी दिलेल्या सर्व सूचना पाळव्यात.
 - फवारणी करतेवेळी सुरक्षा साधने वापरावीत (जसे- मास्क, हात मोजे इ.).
 - नेहमी वा-याच्या दिशेने फवारणी करावी. व फवा-याच्या झोता पासून स्वतःला सुरक्षित ठेवावे.
 - कीडनाशके, पिक संरक्षण साधने नेहमी कुलुपबंद ठेवावे आणि त्याच्या चाव्या लहान मुलांपासून व पाळीव प्राण्यांपासून दूर ठेवावे.
 - पॅकिंग व वापराची आंतिम तारीख बघूनच खरेदी करावी.
 - कीडनाशकांची विषबाधा झाल्यास त्वरीत डॉक्टरांशी संपर्क साधवा व डॉक्टरांकडे जाते वेळी वापरलेल्या कीडनाशकांचा रिकामा कंटेनर आणि माहिती पुस्तिका तुमच्या बरोबर ठेवा.
 - माहिती पुस्तिकेत दिल्यानुसार कीड नाशकांचा वापर करावा.
 - त्याच प्रमाणे माहिती पुस्तिकेत दिल्यानुसार कीड नाशकांचे पॅकिंग नष्ट करावे

तुम्हाला काय मिळू शकते?

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्याचे प्रमाण	योजना / घटक
१	<p>पिक संरक्षण Quarantine व साठवण संचालनालय फरिदाबाद (हरियाना) यांचे ३१ एकात्मिक किड व्यवस्थापन केंद्रामार्फत विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करणे. हे सर्व कार्यक्रम शेतक-यांच्या फायद्याकरिता असतात. सदर कार्यक्रम खालीलप्रमाणे आहेत.</p> <p>अ. CIPMC यांचे पर्यावेक्षांनाखाली शेतकरी, एनजीओ, किटकनाशके विक्रेते. यांचेकरिता २ दिवसीय प्रशिक्षण कार्यक्रमाचे खेड्यातून लहान शहरातून आयोजन करणे.</p> <p>ब. राज्यपुरस्कृत संस्थामधून CIPMC च्या पर्यावेक्षांनाखाली प्रगतशील शेतकरी व विस्तार अधिकारी यांचे करिता. ५ दिवसीय प्रशिक्षण कार्यक्रमाचे आयोजन करणे.</p> <p>क. विविध सीएलपीएम केंद्रामार्फत शेतकरी शेती शाळांचे आयोजन करणे.</p> <p>ड. कृषि विज्ञान केंद्रामार्फत शेतक-यांच्या शेतीशाळा आयोजन करणे</p>	<p>रु. ३८६००/- प्रति प्रशिक्षण कार्यक्रम</p> <p>रु. १५२१००/- प्रति प्रशिक्षण कार्यक्रम</p> <p>रु. २६७००/- प्रति शेती शाळा</p> <p>रु. २९२००/- प्रति शेती शाळा</p>	<p>राष्ट्रीय कृषि विस्तार व तंत्रज्ञान अभियान(NHAET), पिक संरक्षण व पिक Quarantine अभियान (एसएमपीपी) यांचे उपभियान</p>

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्याचे प्रमाण	योजना / घटक
२	एकात्मिक किड व्यवस्थापन साहाय्यासाठी, किटकनाशके, एकात्मिक अन्नघटक व्यवस्थापन, फर्टीगेशन, झाड संरक्षण इ. करिता सहाय्य	खर्चाच्या ५० टक्के किंवा ५०००/- प्रति हेक्टरच्या मर्यादेत	तेलताड क्षेत्र वाढीचा विशेष कार्यक्रम
३	पिक संरक्षण रसायने, जैवकिड नाशके, एकात्मिक किड व्यवस्थापन इ. चा पुरवठा करणे	किंमतीच्या ५० टक्के किंवा रू.५००/- प्रति हेक्टर जे कमी असेल ते	राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियान
४	तण नाशकांचा पुरवठा करणे	किंमतीच्या ५० टक्के किंवा रू.५००/- प्रति हेक्टर यापैकी जे कमी असेल ते	राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियान
५	फळपिकांसाठी एकात्मिक किड व्यवस्थापन	प्रति लाभार्थी रू.१०००/- प्रति हेक्टर व ४ हे प्रति लाभार्थी चे मर्यादेत	एनएचएम/एचएमएनइएच MIDH ची उपायोजना
६	सर्व प्रकारची फळ पिके, भाजीपाला, फूल पिके व मसाला पिके यांना सहाय्य	औषध किंमतीच्या ५० % प्रती हे.	राज्य पुरस्कृत पीक सवरक्षण योजना.

कोणाशी संपर्क साधावा?

- * नजीकचे तालुका कृषि अधिकारी, उपविभागीय कृषि अधिकारी, जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी, विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालय,
- * महाराष्ट्र शासन संकेत स्थळ - www.mahaagri.gov.in
- * मोफत सल्यासाठी टोल फ्री नं.- किसान कॉल सेंटर- १८००-१८०-१५५१

प्रकरण १- फलोत्पादन (अधिक उत्पन्नासाठी फळे, भाजीपाला व फुलांची लागवड करणे)

काय कराल?

- कमी क्षेत्रातून अधिक उत्पन्न घेणेसाठी फलोत्पादनाशी संबंधित पिकाची लागवड करा
- निरोगी पीक उत्पादनासाठी उच्च दर्जाचे लागवड साहित्याचा अवलंब करा.
- फळे व भाजीपाला यांचे अधिक काळ टिकविण्यासाठी शीत गृहाचा वापर करा.
- अधिक नफा मिळविण्यासाठी काढणी , स्वच्छता, प्रतवारी, प्रक्रियाच्या योग्य पद्धतीचा अवलंब करा.
- बिगर हंगामी पिकाच्या उत्पादनासाठी शीतगृह व कमी उंचीचे टनेलचा वापर करा.

तुम्हाला काय मिळू शकते?

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	अनुदान	जास्तीत जास्त अनुदान प्रति युनिट क्षेत्र	योजना / घटक
अ) फलोत्पादनांतर्गत अर्थसहाय्य				
१	भाजीपाला बियाणे उत्पादन (जास्तीत जास्त ५ हे./लाभार्थी)	सर्वसाधारण ३५ टक्के पूर्वोत्तर ५० टक्के, टीएसपी, आणि लक्ष्यद्विप बेटे, अंदमाननिकोबर	रू.३५०००/- सर्वसाधारण रू.१५००००/- संकरित वाणासाठी	एनएचएम अंतर्गत उपयोजना व एमआयडीएच अंतर्गत एचएमएनईएच
२	उच्च तंत्रज्ञानावर आधारित रोपवाटीका (२ ते ४ हेक्टरचे क्षेत्र युनिट साठी)	किंमतीच्या ४० टक्के भांडवलाच्या निगडीत बँक एंडेड अनुदान	रू.२५ लाख प्रति हेक्टरसाठी	एनएचएम अंतर्गत उपयोजना व एमआयडीएच अंतर्गत एचएमएनईएच
३	छोट्या रोपवाटीकांसाठी (१ हेक्टरचे क्षेत्र युनिट साठी)	५० टक्के भांडवलाच्या निगडीत बँक एंडेड अनुदान	रू. १५ लाख प्रति हेक्टरसाठी	एनएचएम अंतर्गत उपयोजना व एमआयडीएच अंतर्गत एचएमएनईएच
४	नविन फळझाडांची निर्मिती ४ हे. प्रति लाभार्थीसाठी	सर्वसाधारण क्षेत्रासाठी ४० टक्के, ५० टक्के पूर्वोत्तर राज्यासाठी, टीएसपी,आंदमान	रू.७०.४० लाख प्रति हेक्टरसाठी जास्तीत जास्त २.२० लाख पर्यंत	एनएचएम अंतर्गत उपयोजना व एमआयडीएच अंतर्गत

	अ. फळपिकासाठी (ठिबक सिंचनाचा वापर इ.)	निकोबार आणि लक्षद्वीपसाठी (३ हप्त्यात ६०:२०:२० या प्रमाणात दस-यावर्षी ७५ टक्के व तिस-यावर्षी ९० टक्के जिवंत झाडांच्या प्रमाणावर)		एचएमएनईएच
--	---------------------------------------	--	--	-----------

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	अनुदान	जास्तीत जास्त अनुदान प्रति युनिट क्षेत्र	योजना / घटक
	ब. फळे (Without Interintegration)	४० टक्के सर्वसाधारण क्षेत्रासाठी, ५० टक्के पूर्वोत्तर राज्यासाठी, टीएसपी, अंदामान व निकोबार, लक्षद्वीप बेटासाठी (३ हप्ता ६०:२०:२० झाडे जगण्याचे प्रमाण ७५ टक्के दुसरे वर्ष ९० टक्के तिसरे वर्ष)	रु. ३० लाख प्रति हेक्टरी ते ०.५० लाख प्रति हेक्टरी	एनएचएम अंतर्गत उपयोजना एमआयडीएम योजनेअंतर्गत एमचएचएनइएसएच
५	मसाले पिकासाठी जास्तीत जास्त ४ हेक्टर प्रति लाभार्थी अ. बियाणे मसाले पिके कंदवर्गीय मसाले पिके ब. बहुवार्षिक मसाले पिके (काळीमिरी, वेलची, जायफळ व लवंग)	४० टक्के सर्वसाधारण क्षेत्रासाठी ५० टक्के पूर्वोत्तर राज्यासाठी व टीएसपी क्षेत्रासाठी ४० टक्के सर्वसाधारण क्षेत्रासाठी ५० टक्के पूर्वोत्तर राज्यासाठी व टीएसपी	रु. १२०००/- प्रति हेक्टर रु. १५०००/- प्रति हेक्टर रु. २००००/- प्रति हेक्टर रु. २५०००/- प्रति हेक्टर	एनएचएम अंतर्गत उपयोजना एमआयडीएम योजनेअंतर्गत एमचएचएनइएसएच
६	फुले (सुटी फुले व कट प्लॉवर) जास्तीत जास्त २ हे. प्रति लाभार्थी	४० टक्के (छोटया व सिमांत शेतक-यांसाठी) २५ टक्के सर्वसाधारण शेतक-यासाठी. (५० टक्के पूर्वोत्तर राज्यांसाठी व टीएसपी क्षेत्रासाठी)	रु. १६०००/- ते रु. ६००००/- प्रति हेक्टरी	एनएचएम अंतर्गत उपयोजना एमआयडीएम योजनेअंतर्गत एमचएचएनइएसएच

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	अनुदान	जास्तीत जास्त अनुदान प्रति युनिट क्षेत्र	योजना / घटक
७	सुगंधी वनस्पती (जास्तीत जास्त ४ हे. प्रति लाभार्थी)	४० टक्के सर्वसाधारण क्षेत्रासाठी, ५० टक्के पूर्वोत्तर व टीएसपी क्षेत्रासाठी	रु.१६०००/- प्रति हे. ते रु.४००००/- प्रति हेक्टर	एनएचएम अंतर्गत उपयोजना एमआयडीएम योजनेंतर्गत एमचएचएनइएसएच
८	लागवड पिके (काजू, कोको, पुर्नलागनासह) (जास्तीत जास्त ४ हे. प्रति लाभार्थी)	४० टक्के सर्वसाधारण, ५० टक्के पूर्वोत्तर व टीएसपी क्षेत्रासाठी (३ हप्त्यामध्ये ६०:२०:२०, दुस-या वर्षी ७५ टक्के झाडे जिवंत असण्याचे प्रमाण, तिस-यावर्षी ९० टक्के)	रु.४००००/-प्रति हेक्टर सिचनासह रु.२००००/- प्रति हे. सिचन विरहीत	एनएचएम अंतर्गत उपयोजना एमआयडीएम योजनेंतर्गत एमचएचएनइएसएच
९	जुन्या फळबागांचे पुनरुज्जीवन (जास्तीत जास्त २ हेक्टर/लाभार्थी)	एकूण किंमतीच्या ५० टक्के	रु. २००००/- प्रति हेक्टर	एनएचएम अंतर्गत उपयोजना एमआयडीएम योजनेंतर्गत एमचएचएनइएसएच
१०	परागी करणासाठी सहाय्यभूत मधुमक्षीका पालन (जास्तीत जास्त ५० वसाहती प्रति लाभार्थी) अ) मधुमक्षिका वसाहत ब) मधुमक्षिका पोळे	किंमतीच्या ५० टक्के किंमतीच्या ५० टक्के	रु. ८००/- प्रति वसाहत रु. ८००/- प्रति पोळे	एनएचएम अंतर्गत उपयोजना एमआयडीएम योजनेंतर्गत एमचएचएनइएसएच

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	अनुदान	जास्तीत जास्त अनुदान प्रति युनिट क्षेत्र	योजना / घटक
११	संरक्षित लागवड अ) हरितगृह (फॅन व पॅड पद्धत) (४००० क्वे.मी. प्रति लाभार्थी)	किंमतीच्या ५० टक्के (डोंगराळ प्रदेशाकरता १५ टक्के जास्त)	१) रू. ७००/- ते रू.८२५ प्रति क्वे.मी. चौरस मी.	एनएचएम अंतर्गत उपयोजना एमआयडीएम योजनेअंतर्गत एमचएचएनइएसएच
	नैसर्गिक हवेशीर पद्धत (४००० क्वे.मी. प्रति लाभार्थी)	किंमतीच्या ५० टक्के (डोंगराळ प्रदेशाकरता १५ टक्के जास्त)	१) रू.४२२ ते ५३० प्रति चौ.मी. (टोब्यूलर पद्धतीनुसार) २) रू.२७०/- प्रति चौ.मी. (लाकडी पद्धतीनुसार) ३) रू.२२५/- प्रति चौ.मी. (बांबू पद्धतीनुसार)	
	ब) शेडनेट हाऊस :- १. टूब्यूलर (गोलाकार पद्धतीनुसार) जास्तीत जास्त १००० चौ.मी. प्रति लाभार्थी	किंमतीच्या ५० टक्के (डोंगराळ प्रदेशाकरता १५ टक्के जास्त)	रू.३५५/- प्रति चौ.मी.	एनएचएम अंतर्गत उपयोजना एमआयडीएम योजनेअंतर्गत एमचएचएनइएसएच
	२. बांबू व लाकडी आकाराचे जास्तीत जास्त २०० चौ.मी. प्रति लाभार्थी मर्यादेत ५ युनिट पर्यंत	किंमतीच्या ५० टक्के (१५ टक्के जास्त डोंगराळ प्रदेशात)	बांबूवर आधारित रू.१८०/- आणि रू. २४६/- प्रति चौ.मी. लाकडी आकाराकरिता	NHM अंतर्गत उपयोजना एमआयडीएम योजनेअंतर्गत एमचएचएनइएसएच
	क) प्लॅस्टीक आच्छादन	किंमतीच्या ५० टक्के (१५ टक्के जास्त डोंगराळ प्रदेशात)	रू.१६०००/- प्रति हेक्टर	NHM अंतर्गत उपयोजना एमआयडीएम योजनेअंतर्गत एमचएचएनइएसएच
	ड) प्लॅस्टिक टनेल जास्तीत जास्त १००० चौ.मी. / लाभार्थी	किंमतीच्या ५० टक्के (१५ टक्के जास्त डोंगराळ प्रदेशात)	रू.३००/- प्रति चौ.मी.	NHM अंतर्गत उपयोजना एमआयडीएम योजनेअंतर्गत एमचएचएनइएसएच

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	अनुदान	जास्तीत जास्त अनुदान प्रति युनिट क्षेत्र	योजना / घटक
१२	एकात्मिक काढणी पश्चात व्यवस्थापन अ. पॅक हाऊस / कृषि मालाचे शेतावर एकत्रीकरण व साठवणूक केंद्र	किंमतीच्या ५० टक्के	रु.२.०० लाख प्रति केंद्र ९मी.×६मी. आकारानुसार	MIDH अंतर्गत उपयोजना NHM ची उपायोजना HMNESH & NHB
	ब. एकात्मिक पॅक हाऊस, (प्रतवारी, निवडी च्या सुविधेसह इत्यादिंचा आंतर्भाव)	३५ टक्के सर्वसाधारण क्षेत्रासाठी, ५० टक्के डोंगराळ प्रदेशासाठी, आदिवासी क्षेत्रासाठी भांडवलाच्या निगडीत बॅक एंडेड अनुदान	रु.१७.५० लाख प्रति आकार ९मी.×८मी आकारमानासाठी	
	क. पुर्व शितकरणगृह	३५ टक्के सर्वसाधारण क्षेत्रासाठी, ५० टक्के डोंगराळ प्रदेशासाठी, आदिवासी क्षेत्रासाठी भांडवलाच्या निगडीत बॅक एंडेड अनुदान	रु. ८.७५ लाख प्रति युनिट, ५ मेट्रीक टन क्षमतेसाठी	
	ड. फिरते पुर्व शितकरणगृह	३५ टक्के सर्वसाधारण क्षेत्रासाठी, ५० टक्के डोंगराळ प्रदेशासाठी, आदिवासी क्षेत्रासाठी भांडवलाच्या निगडीत बॅक एंडेड अनुदान	रु. ८.७५ लाख प्रति युनिट, ५ मेट्रीक टन क्षमतेसाठी	
	ई. शितगृह केंद्र बांधकाम, विस्तार व नुतनीकरण, जास्तीत जास्त ५००० मेट्रीक टन क्षमतेचे	३५ टक्के सर्वसाधारण क्षेत्रासाठी, ५० टक्के डोंगराळ प्रदेशासाठी, आदिवासी क्षेत्रासाठी भांडवलाच्या निगडीत बॅक एंडेड अनुदान	१) रु. २८०० प्रति मे. टन टाईप १साठी २) रु. ३५०० प्रति मे. टन टाईप २ साठी ३) रु.३५०० प्रति मे.टन टाईप २ साठी वातावरण नियंत्रणाच्या तंज्ञान प्रणालीसह	
	फ. पिकवणीगृह अधिकतम ३०० मे. टन	३५ टक्के सर्वसाधारण क्षेत्रासाठी, ५० टक्के डोंगराळ प्रदेशासाठी, आदिवासी क्षेत्रासाठी भांडवलाच्या निगडीत बॅक एंडेड अनुदान	रु. ०.३५ लाख प्रति मे. टन	

१३	MIDH अंतर्गत राष्ट्रीय बांबू अभियान (NBM)			
	अ) लागवड साहित्य निर्मिती १. उच्च तंत्रज्ञान रोपवाटिका (२ हे.) २. छोट्या रोपवाटीका (०.५० हे)	किंमतीच्या ४० टक्के भांडवलाच्या निगडीत बँक-एंडेड अनुदान	१. रू.१६ लाख प्रति युनिट २. रू. ५ लाख प्रति युनिट	MIDH अंतर्गत राष्ट्रीय बांबू अभियान. (NBM ची उप योजना)
	ब) बांबूचे क्षेत्र विस्तार १. वनक्षेत्र / सार्वजनिकक्षेत्र GFMC मार्फत/पंचायत राज संस्था/ शेतकरी स्वयांसहाय्यता गट/ महिलागट ईत्यादी	१. किंमतीच्या १०० टक्के ३ हप्त्यात (५०:२५:२५) ३ वर्षात २. वनक्षेत्र शिवाय ३. किंमतीच्या ३५ टक्के एकूण ३ वर्षात ३ हप्त्यात ४ हे. मर्यादेपर्यंत प्रती लाभार्थी	रू.४२०००/- प्रति हेक्टर रू.१०५००/- प्रति हेक्टर रू.१४७००/- प्रति हेक्टर ठिबक सिंचनासह	MIDH अंतर्गत राष्ट्रीय बांबू अभियान.
	क) अस्तित्वात असलेल्या साठ्याची सुधारणा/जंगलातील वनक्षेत्रासाठी सुधारणाकरणे	किंमतीच्या ४० टक्के २ हेक्टर मर्यादेपर्यंत प्रति लाभार्थी	रू.८००० प्रति हेक्टर	MIDH अंतर्गत राष्ट्रीय बांबू अभियान.
	ड) एकात्मिक काढणीपश्चात व्यवस्थापन १. काढणीपश्चात साठवणूक व बांबूसाठी प्रक्रिया सुविधा	किंमतीच्या ४० टक्के, भांडवलाच्या निगडीत बँक-कर्जाशी सलग्न अनुदान	रू.१०.००० लाख	MIDH अंतर्गत राष्ट्रीय बांबू अभियान.

क	राष्ट्रीय फलोत्पादन मंडळ			
१४	अ) व्यवसायिक फलोत्पादनाचे विकास १. सर्वसाधारण क्षेत्रासाठी (Open field condition)	सर्वसाधारण क्षेत्रासाठी प्रकल्प खर्चाच्या ४० टक्के व पूर्वोत्तर डोंगराळ आणि आदिवासी क्षेत्रासाठी प्रकल्प खर्चाच्या ५० टक्के भांडवलाच्या निगडीत बँक एंडेड अनुदान	रु.३० लाख प्रति प्रकल्प (रु.३७.५० लाख डेट-पाल्म, केशर, ऑलीव्ह करिता) २ हेक्टरच्या प्रकल्प क्षेत्रा करिता	MIDH अंतर्गत राष्ट्रीय फलोत्पादन मंडळाची उपयोजना
	२. नियंत्रित लागवडीसाठी (ProtectedCover)	प्रकल्प खर्चाच्या ५० टक्के भांडवलाच्या निगडीत बँक एंडेड अनुदान	रु.५६ लाख प्रति प्रकल्प	MIDH अंतर्गत राष्ट्रीय फलोत्पादन मंडळाची उपयोजना
	३. एकात्मिक काढणीपाश्चात व्यवस्थापन रायपनिंग चेंबर/रिफर व्हॅन/रिटेल आऊटलेट/शितगृह केंद्र इ.	प्रकल्प खर्चाच्या ३५ टक्के सर्वसाधारण क्षेत्रासाठी व पूर्वोत्तर डोंगराळ व आदिवासी क्षेत्रासाठी खर्चाच्या ५० टक्के	रु. ५०.७५ लाख प्रति प्रकल्प	MIDH अंतर्गत राष्ट्रीय फलोत्पादन मंडळाची उपयोजना
	ब) शीतगृह युनिट	प्रकल्प खर्चाच्या ३५ टक्के (५० टक्के पूर्वोत्तर, डोंगराळ व आदिवासी क्षेत्रासाठी.) ५००० MT पेक्षा जास्त भांडवलाच्या निगडीत बँक एंडेड अनुदान	रु.२६६०प्रति MT पध्दत-१ करिता रु.३२२५प्रति MT पध्दत -२ करिता रु.३५०० प्रति MT पध्दत २ नियंत्रित हवामान तंत्रज्ञान घटकाचा वापर	उपयोजना NHB MIDH अंतर्गत

ड	नारळ विकास मंडळ			
१५	अ) उच्च दर्जाचे लागवड साहित्य निर्मिती आणि वितरण १. संकरीत/बुटक्या रोपांचे वितरण शासकीय/खाजगी विभाग	१. किंमतीच्या २५ टक्के जास्तीत जास्त २५००० रोपे/एकर	रु.१.०० प्रति रोपांकरिता	नारळ सुधारणा मंडळ उपयोजना MIDH अंतर्गत
	२. न्यूक्लस नारळ उद्यान स्थापना	२. किंमतीच्या २५ टक्के जास्तीत जास्त ४ हेक्टर करिता	रु. १.५ लाख प्रति हेक्टर	नारळ सुधारणा मंडळ उपयोजना MIDH अंतर्गत
	३. छोट्या प्रमाणावर नारळ रोपवाटीका निर्मिती	१०० टक्के किंमतीच्या सार्वजनिक व खाजगी विभागांसाठी	रु. २ लाख /युनिट ०.४ हेक्टर साठी.	नारळ सुधारणा मंडळ उपयोजना MIDH अंतर्गत
	ब) नारळ क्षेत्र वाढवणे १. सर्वसाधारण क्षेत्र	किंमतीच्या २५ टक्के जास्तीत जास्त ४ हे. प्रति लाभार्थीसाठी २ समान हप्त्यात	रु. ७५०० प्रति हेक्टर	नारळ सुधारणा मंडळ उपयोजना MIDH अंतर्गत
	२. डोंगराळ आणि आदिवासी क्षेत्राकरिता	किंमतीच्या २५ टक्के जास्तीत जास्त ४ हे. प्रति लाभार्थीसाठी २ समान हप्त्यात	रु. १५००० प्रति हेक्टर	नारळ सुधारणा मंडळ उपयोजना MIDH अंतर्गत
	क) नारळ तंत्रज्ञान अभियान १. नारळ बागांचे नुकसान करणा-या किड व रोगांचे व्यवस्थापन करण्यासाठी तंत्रज्ञान अवलंब व विकास	किंमतीच्या ५० टक्के ५ विकास व प्रात्यक्षिकांसाठी व अवलंब खर्चासाठी २५ टक्के	रु.२५ लाख सुधारणेसाठी रु.१२.५० लाख प्रात्यक्षिकांसाठी रु.६.२५ लाख अवलंबासाठी	नारळ सुधारणा मंडळ उपयोजना MIDH अंतर्गत

२. नारळांसाठी प्रक्रिया आणि उत्पादन बदलांकरिता तंत्रज्ञान सुधारणा व प्रसिध्दी	७५ टक्के किंमती सुधारण्याकरिता, ५० टक्के किंमत प्रात्यक्षिकांकरिता आणि २५ टक्के किंमत प्रसिध्दीकरिता.	रु.२६.२५ लाख विकासासाठी रु.१२.५० लाख प्रात्यक्षिकांसाठी रु.६.२५ लाख अवलंब करता	नारळ सुधारणा मंडळ उपयोजना MIDH अंतर्गत
ड) जुन्या नारळ बागांची पुनःलागवड व पुनरुजिवन करणे १. जुन्या/अकार्यक्षम (सेन्सील पाल्म ची कापणी व काढणी)	रु.१००० प्रति झाड ३२ झाड प्रति हेक्टर	रु.३२००० प्रति हेक्टर	नारळ सुधारणा मंडळ उपयोजना MIDH अंतर्गत
२. पुर्नलागवडीसाठी अर्थसहाय्य	किंमतीच्या ५० टक्के ते जास्तीत जास्त रु.४००० प्रति हेक्टर	रु. ४०/- प्रति रोपांकरिता	नारळ सुधारणा मंडळ उपयोजना MIDH अंतर्गत
ई) एकात्मिक व्यवस्थापन पध्दतीने उत्पादित नारळबागांची सुधारणा	किंमतीच्या २५ टक्के २ समान हप्त्यामध्ये	रु.१७५००/- प्रति हेक्टर	नारळ सुधारणा मंडळ उपयोजना MIDH अंतर्गत
फ) नारळ विमा योजना	विमाहप्त्याच्या किंमतीच्या ७५ टक्के त्यापैकी ५० टक्के विमा हप्ता नारळ विकास मंडळ मार्फत व २५ टक्के राज्यशासना मार्फत	४-१५ वयोमर्यादेच्या झाडांकरिता रु.३.५२ प्रति झाड व १६-६० वयोमर्यादेच्या झाडांकरिता रु.४.७६ प्रति झाड	नारळ सुधारणा मंडळ उपयोजना MIDH अंतर्गत

फळबागांच्या एकात्मिक विकासाचे अभियानात (MIDH) अंतर्गत राष्ट्रीय फलोद्यान अभियान (NHM), राष्ट्रीय बांबू अभियान, नारळ विकास मंडळ, राष्ट्रीय फलोत्पादन मंडळ यांचा समावेश होतो.

कोणाशी संपर्क साधावा?

- * नजीकचे तालुका कृषि अधिकारी, उपविभागीय कृषि अधिकारी, जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी, विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालय,
- * महाराष्ट्र शासन संकेत स्थळ - www.mahaagri.gov.in
- * मोफत सल्यासाठी टोल फ्री नं.- किसान कॉल सेंटर- १८००-१८०-१५५१

प्रकरण - १०. कृषि पणन (Agricultural Marketing)

काय कराल?

२. शेतकरी त्याच्या उत्पादनाची किंमत www.agmarknet.nic.in किंवा किसान कॉल सेंटरद्वारा किंवा एसएमएस द्वारा जाणून घेऊ शकतात.
३. अधिक चांगली किंमत येण्यासाठी शेतमालाची योग्य त-हेने प्रतवारी,पॅकिंग आणि लेबलिंग विक्रीपूर्वी करावे.
४. PULLSMS द्वारे आपणास लागणारी आवश्यक माहिती उपलब्ध आहे.
५. खरेदीदार व विक्रेता यांची माहिती www.farmer.gov.in/buysell.htm वर पहावी
६. पिकाची काढणी वेळीच करा
७. किफायतशीर भाव मिळण्यासाठी योग्य बाजार पेठ / मंडी साठी मालाची वाहतूक करावी
८. बिगर हंगामात विक्रीकरून अधिक नफा मिळविण्यासाठी मालाची साठवण करा.
९. शक्यतो कष्टप्रद विक्री (Distress) टाळा.
- १०.अधिक चांगल्या विक्रीसाठी शेतकरी गट, सहकारी विक्री व्यवस्था उभारू शकतात.
- ११.कष्टप्रद विक्री टाळण्यासाठी शेतकरी शेतगृह व वखार मध्ये उत्पादन ठेऊ शकतात

तुम्हाला काय मिळू शकते?

अ.क्र.	सुविधाचा प्रकार	वर्गवारी	भांडवल किंमत वर अनुदान दर रु./MT	१००० मे.टना पर्यंत रु./MT	१००१ ते ३००० मे. टना पर्यंत रु./MT	कमाल रक्कम (रु लाख)	योजना
१	साठवणूक संरचना प्रकल्पाकरिता -कृषि पणन AMIएकात्मिक कृषि पणन योजनेची उपयोजना (ISAM)	अ. पूर्वोत्तर राज्ये, सिक्कीम, अंदमान निकोबार व लक्षद्वीप हे केंद्रशासीत प्रदेश आणि डोंगराळ प्रदेश क्षेत्र (समुद्रसपाटीपासून १००० मी उंचीवरील भूप्रदेश)	३३.३३ टक्के	१३३३.२०	१३३३.२०	४००.००	एकात्मिक कृषि पणन योजना (ISAM)

Erstwhile ग्रामीण भांडारण योजना	ब. इतर प्रदेशासाठी नोंदणीकृत शेतकरी उत्पादन संस्था, पंचायती, महिला, अजा/अज लाभार्थीकरिता,किंवा अजा/अज सहकारी संस्था राज्य सरकारने संबंधित अधिका-यांनी प्रमाणित केलेल्या अजा/अज सहकारी संस्था किंवा त्यांच्या सहकारी संस्था/स्वयं सहाय्यता गट क. उर्वरीत इतर सर्व लाभार्थी करिता	३३.३३ टक्के २५ टक्के	११६६.५५ ८७५.००	१०००.०० ७५०.००	३००.०० २२५.००	एकात्मिक कृषि पणन योजना (ISAM)
------------------------------------	---	-----------------------------	-----------------------	-----------------------	----------------------	--------------------------------------

अर्थ सहाय्यचा प्रकार / जास्तीतजास्त मर्यादा

अ.क्र.	सुविधाचा प्रकार	वर्गवारी/ अधिकतम मर्यादा	अनुदानाचा दर	अनुदानाची अधिकतम मर्यादा (रु. लाख)	योजना
	क) इतर पणन संरचना प्रकल्पांकरिता कृषि पणन संरचना (AMI) एकात्मिक कृषि पणन योजनेची (ISAM) उपयोजना	पूर्वोत्तर राज्ये, सिक्कीम,उत्तराखंड, हिमाचल प्रदेश, जम्मू कश्मीर अंदमान निकोबार व लक्षद्वीप हे केंद्रशासीत प्रदेश आणि डोंगराळ प्रदेश, (समुद्रसपाटीपासून १००० मी उंचीवरील भूप्रदेश)व आदिवाशी क्षेत्र	३३.३३ टक्के	५००.००	एकात्मिक कृषि पणन योजना (ISAM)
	कृषि पणन संरचनेचा विकास/ बळकटीकरण, प्रतवारी आणि गुणवत्ता (Standardization) Erstwhile योजना (AMIGS)	१. इतर क्षेत्रातील नोंदणीकृत शेतकरी उत्पादन संघ, पंचायती, महिला शेतकरी / Entrepreneurs अजा/अज लाभार्थीकरिता,(अजा/अज/Entrepreneur s आणि त्यांचे सहकारी संस्था (अजा/अज सहकारी संस्था या राज्यसरकारच्या संबंधित अधिका-याने प्रमाणित केलेल्या असाव्यात) २. उर्वरीत सर्व वर्गातील लाभार्थी करिता	३३.३३ टक्के २५ टक्के	५००.०० ४००.००	एकात्मिक कृषि पणन योजना (ISAM)

प्रकरण. ११ एकात्मिक शेती (Integrated Farming)

काय कराल ?

- अस्तीत्वात असलेल्या कृषि हवामानाशी सुसंगत पिक/ पिकरचनेचा अवलंब करा
- पशुसंवर्धन, मत्स्यसंवर्धन, फलोद्यान, दुग्ध व्यवसाय, कृषि वनीकरण, इ. सह शेती पद्धती व पिक पद्धतीत विविधता आणा.
- पाण्याच्या संवर्धनासाठी शेततळी, विहीर, इ द्वारे संरक्षित पाण्याचा स्रोत निर्माण करा.
- पाण्याच्या कार्याक्षम वापरासाठी जलसंधारणाचा अवलंब करा.

राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियानांतर्गत अर्थसहाय्य (NMSA) :-

तुम्हाला काय मिळू शकते?

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्याचे प्रमाण	योजना
अ. १	एकात्मिक शेती पद्धती भात, गहू, मोठे तृणधान्ये, गळीतधान्ये, तंतुमय पिके, कडधान्ये, पिकपद्धती आधारित २ पिके	निविष्ठांच्या किंमतीच्या ५० टक्के व रु.१००००/- प्रति हेक्टर मर्यादे पर्यंत अर्थसहाय्य व प्रति लाभार्थी २ हेक्टर मर्यादेपर्यंत	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियानांतर्गत (NMSA)
२	फलोत्पादन आधारित शेती पद्धती लागवड, पिके / पिकपद्धती	निविष्ठांच्या किंमतीच्या ५० टक्के व रु.२५०००/- प्रति हेक्टरी मर्यादेपर्यंत अर्थ सहाय्य व प्रति लाभार्थी २ हेक्टर पर्यंत मर्यादेत	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियानांतर्गत (NMSA)
३	झाडे (Silvi-Pastural/In-situ/Ex-situ, Non timber forest produce) (NTFP) चे संवर्धन (लागवड + गवत / पिके/ पिकपद्धती)	निविष्ठांच्या किंमतीच्या ५० टक्के व रु.१५०००/- प्रति हेक्टरी व प्रति लाभार्थी २ हेक्टर पर्यंत मर्यादेत	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियानांतर्गत (NMSA)
४ ४.१	पशुधन आधारित शेती पद्धती संकरित गायी X मिस्र शेतीपद्धती + Fodder म्हशी + मिस्र शेतीपद्धती + Fodder cow/ म्हशी + दुग्धव्यवसाय + Fodder cow/ म्हशी + रवंथ करणारे लहान पशुधन	पिकपद्धतीच्या निविष्ठांच्या किंमतीच्या ज्यामध्ये पशुधनाची किंमत त्यांना लागणा-या १ वर्षाच्या सकस पशुखाद्याच्या किंमतीसह ५० टक्के व रु.४००००/- प्रति हेक्टरी (२ दुभते पशुधन + १ हेक्टर पिकपद्धती) व २ हेक्टर प्रति लाभार्थी मर्यादेपर्यंत अर्थसहाय्य देय.	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियानांतर्गत (NMSA)

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्याचे प्रमाण	योजना
४.२	छोटे रवंथ करणारे पशुधन +मिस्त्र शेती पध्दती + Pasture कोंबडया/ बदक+ मिस्त्रशेती कोंबडया/बदक +मस्त्य +मिस्त्रशेती	पिकपध्दतीच्या निविष्ठांच्या किंमतीच्या ५० टक्के (ज्यामध्ये पशुधन / पक्षी यांची किंमत व त्यांना लागणा-या १ वर्षाचे सकस पशुखाद्याच्या किंमतीसह) व रू.२५०००/- प्रति हेक्टर (१० पशुधन + ५० पक्षी +१ हेक्टर पिक पध्दती) प्रति लाभार्थी २ हेक्टर मर्यादेपर्यंत.	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियांतर्गत (NMSA)
५	मत्स्य आधारित शेतीपध्दती	पिकपध्दतीच्या / भाजीपाला पिक पध्दतीच्या (ज्यामध्ये मत्स्य शेतीच्या किंमतीसह) निविष्ठांच्या किंमतीच्या ५० टक्के व रू.२५०००/- प्रति हेक्टर प्रति लाभार्थी २ हेक्टर मर्यादेपर्यंत अर्थसहाय्य देय राहिल.	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियांतर्गत (NMSA)
६	गांडूळ खत युनिट / सेंद्रिय निविष्ठा, उत्पादन युनिट, हिरवळीचे खत	किंमतीच्या ५० टक्के व रू.१२५/- प्रति घनफूट कमाल मर्यादा सहाय्य रू.५००००/- प्रति युनिट (कायमस्वरूपी बांधकामाकरिता) आणि रू.८०००/- प्रति युनिट एचडीपीई व्हर्मी बेड करिता. किंमतीच्या ५० टक्के व रू.२०००/- प्रति हेक्टर आणि २ हेक्टर प्रति लाभार्थी (हिरवळीच्या खतासाठी) मर्यादित.	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियांतर्गत (NMSA)
७	मूरघास निर्मिती- वर्षभर हिरवे खाद्य उपलब्धता वाढविणे करिता	२१०० ते २५०० घनफूटांचे Silopit बांधणे ज्यामध्ये वीट, सिमेंट गिलावा (जमिनीच्या वरती किंवा खाली) ज्यामध्ये चाफकटर व वजनकाटयाची सुविधा आहे. १०० टक्के अर्थसहाय्य मूरघास निर्मितीयूनिट व Silopit यूनिट करिता, चाफकटर व वजनकाटा यासाठी १.२५ लाख प्रति शेतकरी कुटूंब मर्यादित.	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियांतर्गत (NMSA)

अ.क्र.	सहाय्याचा प्रकार	सहाय्याचे प्रमाण	योजना
८	गांडूळ खत युनिट / सेंद्रिय निविष्ठा - उत्पादन युनिट, हिरवळीचे खत	गांडूळ खत युनिट, सेंद्रिय निविष्ठा उत्पादन युनिट आणि हिरवळीचे खताचे बांधकाम किंमतीच्या ५० टक्के मर्यादेपर्यंत रु.१२५ प्रति घनफूट व कमाल अर्थसहाय्य मर्यादा रु.५०००० प्रति युनिट कायम स्वरूपी बांधकामासाठी व रु.८०००/- प्रति युनिट एचडीपीई गांडूळ वाफा किंमतीच्या ५० टक्के व रु.२०००/- प्रति हेक्टर आणि २ हेक्टर प्रति लाभार्थी हिरवळीच्या खताकरिता मर्यादेपर्यंत	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियांतर्गत अर्थसहाय्य (NMSA)
९	काढणी पश्चात साठवणूक/ NTFP मध्ये मूल्यवृद्धि	ग्रामस्तरावरील छोटे साठवणूक केंद्र/ पॅकींग प्रक्रिया युनिट, कृषि मालाला चांगली किंमत मिळण्यासाठी मूल्यवर्धित करणे करिता. साठवणूक/प्रक्रिया युनिट यांच्या उभारणीच्या भांडवली खर्चाच्या ५० टक्के रु.४०००/- प्रति चौ.मीटर मर्यादेत रु.२ लाख प्रती युनिट च्या मर्यादेत	राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियांतर्गत अर्थसहाय्य (NMSA)

प्रकरण. १२ कृषि पुरस्कार

अ. क्र.	पुरस्काराचे नाव	पुरस्काराचे स्वरूप
१	डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषि रत्न पुरस्कार	रोख परितोषिक रु. ७५०००/- सन्मानपत्र स्मृतिचिन्ह (व्यक्तीचा सपत्नीक सत्कार)
२	वसंतराव नाईक कृषि भूषण पुरस्कार	रोख परितोषिक रु. ५००००/- सन्मानपत्र स्मृतिचिन्ह (व्यक्तीचा सपत्नीक सत्कार)
३	जिजामाता कृषि भूषण पुरस्कार	रोख परितोषिक रु. ५००००/- सन्मानपत्र स्मृतिचिन्ह (पतीसह सत्कार)
४	वसंतराव नाईक शेतीमित्र पुरस्कार	रोख परितोषिक रु. ३००००/- सन्मानपत्र स्मृतिचिन्ह (व्यक्तीचा सपत्नीक सत्कार)
५	वसंतराव नाईक शेतीनिष्ठ पुरस्कार	रोख परितोषिक रु. ११०००/- सन्मानपत्र स्मृतिचिन्ह (व्यक्तीचा सपत्नीक सत्कार)
६	कृषिभूषण (शेंद्रिय शेती) पुरस्कार (रा. कृ. वि. यो. अंतर्गत शेंद्रिय शेतीस प्रोत्साहन देण्यासाठी अर्थसाहाय्य)	रोख परितोषिक रु. ५००००/- सन्मानपत्र स्मृतिचिन्ह (व्यक्तीचा सपत्नीक सत्कार)
७	उद्यान पंडित पुरस्कार	रोख परितोषिक रु. २५०००/- सन्मानपत्र स्मृतिचिन्ह (व्यक्तीचा सपत्नीक सत्कार)
८	राज्य स्तरीय पीक उत्पादन स्पर्धा (व्यक्तीचा सपत्नीक सत्कार)	प्रथम रोख परितोषिक रु. १००००/- सन्मानपत्र स्मृतिचिन्ह दुसरे रोख परितोषिक रु. ७०००/- सन्मानपत्र स्मृतिचिन्ह तिसरे रोख परितोषिक रु. ५०००/- सन्मानपत्र स्मृतिचिन्ह

प्रकरण. १३ शेतकरी मासिक (योजनाबाहय योजना)

महाराष्ट्र शासनाच्या कृषि विभागामार्फत सन १९६५ पासून शेतक-यांच्या हितार्थ व सेवार्थ प्रकाशित होणारे शेतकरी मासिक कृषी माहिती तंत्रज्ञानाचे विश्वासाह माध्यम म्हणून शेतक-यामध्ये अतिशय लोकप्रिय आहे. मागील ४८ वर्षांपासून अव्याहतपणे कार्यरत आहे. शेतकरी मासिकाची सध्याची वर्गणीदार संख्या सुमारे १.८० लाख आहे. राज्यात शेतकरी मासिक जास्तीत जास्त वर्गणीदार/वाचक यांच्या पर्यंत नेण्याची फार मोठी संधी असल्याचे स्पष्टपणे दिसून येते. विक्री किंमतीचा, जाहिरात दराचा विचार करता महसूल वाढविण्यासही मोठी संधी आहे. गावपातळीपर्यंत पोहचणा-या या मासिकाच्या माध्यमातून कृषी क्षेत्रातील नवे संशोधन, आधुनिक तंत्रज्ञान, शासनाच्या विविध योजना व कृषी क्षेत्रातील लक्षवेधक घडामोडी तसेच कृषि सलग्न व्यवसाय बाबतची माहिती शेतक-यांपर्यंत माफक किंमती मध्ये पोहचविण्यात येत आहे.

मासिकाची वार्षिक वर्गणी रूपये १५०/- तर द्विवार्षिक वर्गणी रूपये २५०/- असून किरकोळ अंकाची किंमत रूपये १५/- एवढी आहे. मासिकाची रक्कम शेतकरी मासिक कार्यालयात रोखीने भरता येईल. शिवाय क्षेत्रीय कार्यालयाकडून चलनाने किंवा डी.डी ने स्वीकरली जाते. तसेच वैयक्तिक शेतकरी मनीऑर्डरने शेतकरी मासिक कार्यालयास पाठवू शकतात. या वर्षापासून संगणकीय ग्रासप्रणालीतून (Government Receipts Accounting System- GRAS) सदर महसूल जमेची रक्कम ऑनलाईन पद्धतीने भरण्याची कार्यपद्धती विकसित करण्यात आली आहे. संगणकीय ग्रासप्रणाली कार्यपद्धती gras.mahakosh.gov.in या वेबसाईटवर उपलब्ध आहे.

शेतकरी मासिकासाठी Android App

- Android Handset वापरणा-या सर्व शेतक-यांसाठी Play Store मध्ये Shetkari Masik ॲप्लिकेशन मोफत उपलब्ध.
- शेतकरी मासिक ॲप्लिकेशनचा एकूण आकार (८८८) फक्त ३ गए, इतर ॲप्लिकेशनच्या तुलनेत खूप कमी आकार.
- सध्या २०१४ मधील जानेवारी ते ऑगस्टची मासिके उपलब्ध.
- २०१० पासूनची सर्व मासिके उपलब्ध होणार.
- सुरुवातीला वापरकर्त्याला नोंदणी करावी लागेल, नोंदणी करताना सर्व पर्याय ऐच्छिक आहेत यामध्ये नाव, मोबाईल नंबर, ई-मेल, जिल्हा, तालुका, गाव याबरोबरच शेतकरी मासिकाची हार्ड कॉपी हवी किंवा नको याबाबत माहिती भरावी लागेल.

नोंदणी केल्यानंतर दोन पर्याय येतील \implies १) मेनू निवडा
२) बाहेर पडा

मेनू निवडल्यानंतर ४ पर्याय \implies १) शेतकरी मासिक डाऊनलोड करा
२) शेतकरी मासिक पहा
३) शेतकरी मासिकाविषयी माहिती
४) अभिप्राय नोंदवा
५) बाहेर पडा

- डाऊनलोडमध्ये क्लिक केल्यानंतर वर्ष निहाय व माहिना निहाय मासिक डाऊनलोड करता येतील.
- डाऊनलोड केलेले मासिक पहा पर्यायामध्ये पाहता येईल.
- प्रत्येक मासिकाची साईज जास्तीत जास्त फक्त २ ग् असेल.
- शेतकरी मासिकाविषयी थोडक्यात माहिती उपलब्ध करून देण्यात आली आहे.
- शेतक-यांना आपले अभिप्राय नोंदवता येतील.

संपर्कासाठी पत्ता : संपादक शेतकरी मासिक, कृषि आयुक्तालय,
कृषिभवन नवीन प्रशासकीय इमारत २ रा मजला
शिवाजीनगर पुणे-४११००५ दुरध्वनी क्र. ०२०-२५५३७३३१

प्रकरण. १४ पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रम

महाराष्ट्रातील ३०७.५८ लाख हेक्टर भौगोलिक क्षेत्रापैकी १७४.७३ लाख हे. क्षेत्र वहीतीखाली आहे. यातील ८२.४७ टक्के क्षेत्र पावसावर आधारीत कोरडवाहू क्षेत्रात मोडते यामुळे राज्याचे बहुतांश कृषि व्यवस्थापन हे कोरडवाहू शेती व्यवसायावर अवलंबून आहे. जलसिंचन आयोगाच्या अहवालावरून राज्यांत प्रवाही सिंचनाद्वारे जास्तीत जास्त ५६ लक्ष हे. क्षेत्र सिंचनाखाली आणण्यास वाव असला तरी आतापर्यंत जवळपास ३७.०० लाख हे. (१७ टक्के) क्षेत्र सिंचनाखाली आलेले आहे. सिंचनाखालील क्षेत्रामधील ६५ टक्के क्षेत्राला विहिरीपासून पाणी मिळते. याचाच अर्थ असा की, प्रवाही सिंचन हे फक्त ३५ टक्केच आहे. महाराष्ट्रातील ४२.५० टक्के जमिन अवनत झाली आहे. राज्यातील भूजल सर्वेक्षण यंत्रणेच्या एकूण १५३१ पाणलोटपैकी ६६ पाणलोट अति विकसीत आहेत. ३ पाणलोट विकसीत आहे.तर १२७ पाणलोट अशंत: विकसीत आहे.(Dynamic Ground Water Resources of Maharashtra 2007-08)

सदरची बाबविचारात घेता राज्यामध्ये कोरडवाहू शेतीमधून उत्पादन वाढविणे, उत्पादनात सातत्य टिकविणे, नैसर्गिक साधन संपत्तीचा होणारा -हास थांबविणे यासाठी पाणलोट क्षेत्राच्या व्यवस्थापनाशिवाय राज्याला पर्याय राहिलेला नाही. राज्यामध्ये पाणलोट क्षेत्र आधारीत मृद व जलसंधारणाची कामे १०० टक्के शासकीय अनुदानावर राबविली जातात. पाणलोट क्षेत्र विकासाकरीता पाणलोट आधारीत मृद व जलसंधारणाची कामे “माथा ते पायथा” या तत्वानुसार व जमिनीच्या उपयोगितेनुसार राबविण्याचे धोरण अंगीकारले आहे. पाणलोट क्षेत्र आधारीत कामे करीत असतांना गांव हे केंद्रबिंदू मानून महाराष्ट्रातील अनेक गावात झालेल्या कामाची यशस्वीता लक्षात घेवून मृद व जलसंधारणाचा कार्यक्रम व्यापक करण्यांत आला आहे. यासाठी १९९२ पासून स्वतंत्र जलसंधारण विभागाची निर्मिती करण्यांत आली आहे.

पाणलोट विकास कार्यक्रमाची सद्यस्थिती व योजना:-

राज्यांत एकूण ४३७११ गांवे असून त्यापैकी ३५७१७ म्हणजे ८२ टक्के गांवे कोरडवाहू आहेत. राज्याच्या एकूण ३०७.५८ लाख हेक्टर भौगोलीकक्षेत्रापैकी, अकृषक वापराखालील तसेच सिंचनाखाली असलेले क्षेत्र वगळता उर्वरीत २४१.०० लाख हेक्टर क्षेत्र पाणलोट विकासासाठी उपलब्ध आहे.

जलसंधारण कार्यक्रमासाठी विहीत केलेल्या निकषानुसार १९९२ ते मार्च २०१४ पर्यंत निवडलेल्या गांवाचा व पाणलोटचा तपशिल पुढील प्रमाणे आहे.

अ) निवडलेली गांवे	२१५८०
ब) प्रत्यक्ष काम सुरु केलेली गांवे	१५८६१

क) निवडलेले एकूण पाणलोट	३४५४३
ड) प्रत्यक्ष काम सुरु केलेले पाणलोट	२७७७४
इ) पूर्ण झालेले पाणलोट	१२३७७

आतापर्यंत १२३७७ पाणलोट पूर्ण झाले असून १४०.०० लक्ष हेक्टरवरील उपचार पूर्ण झाले आहेत. यापुढे प्रतिवर्षी सुमारे २० लाख हेक्टर क्षेत्र उपचारीत करून पुढील ५ वर्षात उर्वरीत १०१.०० लाख हे. क्षेत्र उपचारीत करण्यात येईल.

सदर पाणलोट विकासाचा कार्यक्रम हा केंद्र / राज्य शासनाच्या विविध निधीस्त्रोतामधून राबविण्यात येत आहे.

पाणलोट आधारित क्षेत्र व ओघळ / नाला उपचारांचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे.

अ. बिगर वहितीखालील क्षेत्रावरील उपचार:-

सलग समतल चर, पडीक व अवनत जमिनीवरील वनीकरण योजना, बांधावरील वृक्ष लागवड, फळबाग लागवड

ब. वहितीखालील क्षेत्रावरील उपचार :-

जैविक समपातळी व ढाळीचे बांध, कंपार्टमेंट बँडींग, फळबाग लागवड, समतल मशागत, पाय-यांचीमजगी, कप्प्यांची बांधबंदिस्ती, चिबड जमिन सुधारणा इ.

क. ओघळ व नाला नियंत्रणाचे उपचार :-

जैविक बांध, लहान माती बांध, अनघड दगडांचे बांध, गॅबियन बंधारे, शेततळी, माती नालाबांध, सिमेंटनालाबांध, वळण बंधारे, भूमिगत बंधारे, खोदतळे, पुनर्भरण चर, नालाकाठ स्थिरीकरण व नालासरळीकरण.

पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापनाच्या राज्य पुरस्कृत विविध योजना

१. नाबार्डच्या ग्रामीण पायाभूत सुविधा विकास निधी (RIDF) अंतर्गत पाणलोट विकास कार्यक्रम

योजनेचा उद्देश :-

१. पाणलोट क्षेत्र विकासाच्या सर्वमान्य उद्दीष्टांसोबत पाणलोट विकासाच्या माध्यमातून निर्माण होणा-या कृषि आधारीत स्वयंरोजगाराच्या संधीद्वारे समाज घटकांची आर्थिक उन्नती साधणे.
२. ग्रामसभेच्या मान्यतेने लोकसहभागातून व त्यांच्या संमतीने स्थानिक परिस्थिती व नैसर्गिक उपलब्ध पायाभूत संसाधन आधारीत स्वयंरोजगाराचे दीर्घकालीन नियोजन करणे.
३. पाणलोट विकास कार्यक्रमाबरोबरच पाणलोट क्षेत्रातील शेतक-यांसाठी, भूमीहीन, शेतमजुर, महिला यांचेसाठी उदरनिर्वाहाची साधने निर्माण करणेसाठी नियोजन व त्याची अंमलबजावणी करणे.
४. पाण्याच्या ताळेबंदाविषयी जनजागृती व सक्षमतेने पाणी वापर या संदर्भात प्रबोधन करणे.
५. दीर्घकालीन श्वाश्र्वत रोजगार निर्मितीवर भर देणे, व कृषि व फलोत्पादन विकास, कृषि व दुग्ध व्यवसाय इ.ची अंमलबजावणी करणे.
६. दीर्घकालीन शाश्र्वत देखभाल दुरुस्ती कायमस्वरूपी सहभागी पध्दतीने करण्यासाठी पाणलोट देखभाल निधी उभारणे.

२. साखळी पध्दतीने सिमेंट नाला बांध बांधण्याचा कार्यक्रम सन २०१३-१४ व २०१४-१५

भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा पुणे यांनी ऑक्टोंबर, २०११ मध्ये केलेल्या सर्वेक्षणात पाण्याच्या पातळीत २ मीटर पेक्षा जास्त घट झाली आहे, अशा राज्यातील १५ तालुक्यांमध्ये यापूर्वी साखळी पध्दतीने सिमेंट नाला बांध बांधण्याचा महत्वाकांक्षी कार्यक्रम राबविण्यात आलेला आहे. महसूल व वन विभागाने दि.९ जानेवारी, २०१३ व दि.७ फेब्रुवारी २०१३ चे शासन निर्णयान्वये राज्यातील ७८९६ गावात टंचाई सदृश परिस्थिती घोषित करण्यात आली होती. या तालुक्यांमध्ये व अवर्षण प्रवण तालुक्यांमध्ये पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत बळकट करणे, भूगर्भातील पाण्याच्या पातळीत वाढ करणे व संरक्षित सिंचनाची सोय निर्माण करणे हा उद्देश साध्य करण्याच्या दृष्टिने साखळी पध्दतीने सिमेंट नाला बांध बांधण्याचा कार्यक्रम २०१३-१४ मध्ये लघुसिंचन व कृषि विभागामार्फत राबविण्यात आला.

जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली घटीत करण्यात आलेल्या समितीच्या मान्यतेने, खालील गाव निवडीच्या निकषानुसार गावांची निवड करण्यात आलेली आहे.

गाव निवडीचे निकष -

- १) टँकरने पाणी पुरवठा अ पाणलोटोंची ५० टक्के कामे पूर्ण
- २) टँकरने पाणी पुरवठा अ पाणलोटोंची २५ ते ५० टक्के कामे पूर्ण.
- ३) टँकरने पाणी पुरवठा अ एकात्मिक पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन कार्यक्रम (IWMP) मध्ये समाविष्ट गांवे
- ४) टँकरने पाणी पुरवठा + RIDF नाबार्ड अर्थसहाय्यीत मेगा पाणलोट विकास कार्यक्रमांमध्ये समाविष्ट गांवे.
- ५) या वर्षी टँकरने पाणी पुरवठा होत असलेले गाव

ब) निवड समिती :-

जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली, खालील प्रमाणे समितीमार्फत गावांची निवड करण्यात आलेली आहे.

१) जिल्हाधिकारी	: अध्यक्ष
२) मुख्य कार्यकारी अधिकारी	: सहअध्यक्ष
३) वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	: सदस्य
४) कार्यकारी अभियंता, लघुपाटबंधारे (स्था.स्तर)	: सदस्य
	जिथे प्रकल्प कार्यान्वयीन यंत्रणा लघुपाटबंधारे असेल त्याठिकाणी सदस्य-सचिव)
५) जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी	: सदस्य सचिव

३. पाणलोट विकास चळवळ कार्यक्रम २०१४-१५

योजनेची उद्दीष्ट-

१. पाणलोट विकास कार्यक्रमांना विविध प्रसिध्दी माध्यमातून प्रसिध्दी देणे.
२. ग्रामीण भागातील जनतेमध्ये जल, भूमी व इतर नैसर्गिक साधनसंपत्ती संवर्धनाबाबत आस्था निर्माण करणे.
३. जलसंधारण कामांना अधिक गती देणे.
४. पाणलोट विकासाच्या विविध टप्प्यामध्ये जनजागृतिद्वारे लोकसहभाग घेणे.
५. पाणलोट विकास कार्यक्रमांतर्गत निर्माण केलेल्या विविध स्रोतांचे जतन करण्यासाठी लोक जागृती निर्माण करणे.
६. उपलब्ध भूपृष्ठावरील आणि भूगर्भातील पाण्याचा काटकसरीने वापर करून उत्पन्न आणि उत्पादन वाढविण्यास शेतक-यांना प्रवृत्त करणे.

४. गतिमान पाणलोट विकास कार्यक्रम

- उद्दिष्ट:-**
- १) राज्यातील अपूर्ण पाणलोट गतिमान पध्दतीने पूर्ण करणे.
 - २) प्रत्येक तालुक्यात ५०० ते १००० हेक्टरचा अपूर्ण पाणलोट निवडून तो विविध राज्य पुरस्कृत योजनामधून, कालबद्धरित्या पूर्ण करणे.

पाणलोट निवडीचे निकष:-

- १) ५० टक्के पूर्ण झालेला ५०० ते १००० हेक्टरचा पाणलोट असावा.
- २) प्रत्येक मंडळातून २ अपूर्ण असलेले पाणलोट निवडावेत.
- ३) निवडलेल्या पाणलोटाला राज्यस्तरीय सुकाणू समितीची मान्यता असावी.

व्याप्ती:- राज्यातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये हा कार्यक्रम सुरु आहे.

५. पडकई कार्यक्रम

पडकई कार्यक्रमांतर्गत दगडी बांधासह मजगीचे काम अनुज्ञेय आहे. पडकई हा उपचार अनुसूचित जमातीतील लोकांच्या डोंगराळ व अतिदुर्गम भागातील शेतजमिनीवर धेण्यात येतो. अनुसूचित जमातीतील लोकांची सामाजिक जडणघडण विचारात घेता ते समूह पध्दतीने एकमेकांच्या मदतीने भात लागवडीची व शेतीची कामे केली जातात. त्यामूळे सदर योजना सामूहिक पध्दतीने ५ ते १० कुटुंबानी एकत्रित येऊन राबविण्यास शासनाने मान्यता दिली आहे. याकरिता सर्व लाभार्थ्यांची समूह पध्दतीने जमीन एकत्रितरित्या एकच प्रकल्प मानून त्यास एकाच वेळेस तांत्रिक व प्रशासकिय मान्यता देण्यात येते. पडकई कार्यक्रमांतर्गत मजगी योजना राबविण्याचा मुख्य उद्देश म्हणजे पडीक क्षेत्राची सुधारणा करून क्षेत्र लागवडीखाली आणणे व भात पिकाखालील क्षेत्रात वाढ करून भाताचे उत्पादन वाढविणे हा आहे. त्या अनुषंगाने क्षेत्र निवडीचे खालीलप्रमाणे निकष ठरविण्यात आले आहेत.

- १) जमिनीचा ऊतार ८ ते २० टक्केपर्यंत असावा.
- २) वार्षिक सरासरी पर्जन्यमान १२५० मि.मी. पेक्षा जास्त असावा.
- ३) जमिन सपाटीकरणासाठी माती पुरेशी असावी, जेणेकरून माती अपुरी पडणार नाही इतपत मातीची खोली असावी.
- ४) खाचरामध्ये बाहेरून पाणी घेण्याची सोय असावी.(नाला अगर ओघळ)
- ५) पडकई कार्यक्रमांतर्गत तयार केलेल्या खाचरामध्ये भात लागवड करण्याची आवश्यकता आहे.
- ६) दगडी बांधासाठी लागणारा पुरेसा दगड १०० मी.परिसरात उपलब्ध असणे आवश्यक आहे.

प्रकरण. १५ गुणवत्ता नियंत्रण प्रयोगशाळा

राज्यामध्ये कृषि निविष्ठांचे गुणनियंत्रण करण्याकरिता एकूण १२ प्रयोगशाळा आहेत. या व्यतिरिक्त निर्यातक्षम मालांतील किडनाशकांचे उर्वरित अंश तपासणीकरिता २ प्रयोगशाळा कार्यान्वित आहेत. सदर प्रयोगशाळांची माहिती खालीलप्रमाणे आहे.

अ) बीज परीक्षण प्रयोगशाळा

बियाणे कायदा १९६६ कलम ४ (२) अन्वये राज्यात बीज परीक्षण प्रयोगशाळा अस्तित्वात आलेल्या आहेत. राज्य शासनाच्या अधिपत्याखाली पुणे, परभणी व नागपूर येथे ३ बीज परीक्षण प्रयोगशाळा अस्तित्वात आहेत. तसेच औरंगाबाद, अकोला व परभणी येथे राज्य बीज प्रमाणिकरण यंत्रणा व महाबीज यांचे अधिपत्याखाली ४ बीज परीक्षण प्रयोगशाळा अस्तित्वात आहेत. या सर्व प्रयोगशाळांमध्ये शेतकऱ्याकडून पाठविण्यात येणारे बियाण्यांचे नमुने विश्लेषण करून त्यांचे अहवाल पाठविण्याची सुविधा उपलब्ध आहे.

शुल्क आकारणी:-

१) शेतकऱ्याकडून प्राप्त होणारे नमुने :- प्रति नमुना रु. ४० मात्र

२) बीज प्रमाणिकरण यंत्रणेकडून प्राप्त होणारे नमुने :- प्रति नमुना रु. २०० मात्र

३) महाबीज/विद्यापीठ/कृषि विज्ञान केंद्र यांच्याकडून प्राप्त होणारे नमुने :- प्रति नमुना रु. २०० मात्र

४) खाजगी कंपनीकडून तपासणीसाठी प्राप्त होणारे नमुने :- प्रति नमुना रु. ३०० मात्र

सन २००९-१० पासून बीज परीक्षण प्रयोगशाळा पुणे, परभणी व नागपूर येथे डीएनए फिंगरप्रिंट व हायब्रिडिटी टेस्टिंगची सुविधा निर्माण करण्यात आली आहे. तसेच या बीज परीक्षण प्रयोगशाळेमध्ये बी.टी. कॉटन बियाणे तपासणी सुविधा आहे.

बीज परीक्षण प्रयोगशाळा पुणे, परभणी व नागपूर येथे कार्यान्वित आहेत. त्यापैकी नागपूर येथील प्रयोगशाळेला जानेवारी २०१२ मध्ये इंटरनॅशनल सीड टेस्टिंग असोसिएशन (इस्टा) चे सभासदत्व मिळाले असून पुणे व परभणी येथील प्रयोगशाळांचे प्रस्ताव तयार करण्याचे व निकष अंमलात आणण्याचे काम सुरू आहे.

ब) खत नियंत्रण प्रयोगशाळा -

पुणे, नाशिक, अमरावती, औरंगाबाद व कोल्हापूर येथे प्रयोगशाळा असून येथे रा. खत नमुन्याचे विश्लेषण केले जाते. शेतकऱ्यांसाठी सदर प्रयोगशाळेमध्ये पुढीलप्रमाणे सुविधा उपलब्ध आहेत.

शेतकऱ्यांना खतांचे विश्लेषण या प्रयोगशाळेत करून घेण्यासाठी प्रति घटक नाममात्र रु. ५०/- प्रमाणे फी आकारली जाते.

याशिवाय लिड, झिंक, कॉपर, मॅगनीज, मॅंगनेशियम, बोरॉन, मॉलेब्डेनम, आयर्न तसेच नत्र, स्फुरद, पालाश, सल्फर, कॅल्शियम, सोडियम, अॅशचे प्रमाण, सी.एन.प्रमाण, ऑर्गॅनिक मॅटर, आर्द्रता इत्यादी घटकांचे विश्लेषण करण्याची सोय या प्रयोगशाळेत आहे.

राज्यातील गुणवत्ता नियंत्रण खत नियंत्रण प्रयोगशाळा पुणे, नाशिक, औरंगाबाद, अमरावती, कोल्हापूर येथे कार्यान्वित आहेत. यांपैकी पुणे, औरंगाबाद, अमरावती व नाशिक येथील खत नियंत्रण प्रयोगशाळांना एन.ए.बी.एल. मानांकन प्राप्त झाले आहे. खत नियंत्रण प्रयोगशाळा कोल्हापूर येथे नव्याने स्थापन करण्यात आली आहे.

क) कीटकनाशके चाचणी प्रयोगशाळा

सदर प्रयोगशाळा पुणे, ठाणे, औरंगाबाद आणि अमरावती येथे आहेत. या प्रयोगशाळेमध्ये रासायनिक कीडनाशके तसेच जैविक कीडनाशकांच्या तपासणीची सुविधा उपलब्ध आहे. व्हॅल्युमेट्रिक पद्धतीने तपासणी करावयाच्या नमुन्याकरिता रक्कम रुपये ५००.०० मात्र व एचपीएलसी / जी. सी. उपकरणावर तपासणी करावयाच्या नमुन्यासाठी रक्कम रुपये १०००.०० मात्र प्रति नमुना तपासणी फी आकारण्यात येते.

राज्यातील गुणवत्ता नियंत्रण कीटकनाशके चाचणी प्रयोगशाळा पुणे, ठाणे, औरंगाबाद, अमरावती येथे कार्यान्वित आहेत. या सर्व कीटकनाशक चाचणी प्रयोगशाळांना एन.ए.बी.एल.

आयएसओ/आय.ई.सी. १७०२५:२००५ मानांकन प्राप्त झाले आहे.

ड)कीडनाशके उर्वरित अंश चाचणी प्रयोगशाळा

सदर प्रयोगशाळा पुणे व नागपूर येथे आहेत. डाळिंब, मँगोपल्प, दूध, पाणी मिरची, गहू, तीळ, शीतपेये इत्यादी पदार्थांमधील कीटकनाशकांचे उर्वरित अंश तपासणी करून देण्यात येते. या ठिकाणी शेतकरी व निर्यातदार, उत्पादक आपले नमुने पाठवतात.

शुल्क आकारणी:-

१) पाणी नमुन्यासाठी रक्कम रु. २५०० मात्र अ सेवा कर

२) इतर नमुन्यासाठी रु. ५००० मात्र अ सेवा कर

किडनाशके उर्वरित अंश तपासणी प्रयोगशाळा पुणे व नागपूर येथे कार्यान्वित आहेत. पुणे येथील कीडनाशके उर्वरित अंश चाचणी प्रयोगशाळेस एन.ए.बी.एल. मानांकन प्राप्त झाले आहे. नागपूर येथील किडनाशके उर्वरित अंश तपासणी प्रयोगशाळेचा मानांकनासाठी प्रस्ताव सादर करण्यात आलेला आहे.

प्रयोगशाळांची माहिती

क्र.	प्रयोगशाळेचे नाव	पत्ता	पदनाम
१	बीज परीक्षण प्रयोगशाळा, पुणे	कृषी भवन, शिवाजीनगर, पुणे- ४११००५	बीज परीक्षण अधिकारी
२	बीज परीक्षण प्रयोगशाळा, परभणी	लक्ष्मीनगर, जुना पेडगाव रोड, जायकवाडी कॅनालला लागून, परभणी- ४३१४०१	बीज परीक्षण अधिकारी
३	बीज परीक्षण प्रयोगशाळा, नागपूर	कृषी महाविद्यालयातील आवार, महाराज बाग, नागपूर - ४४०००१	बीज परीक्षण अधिकारी
४	खत चाचणी प्रयोगशाळा, पुणे	कृषी भवन, शिवाजीनगर, पुणे - ४११००५	विश्लेषण रसायन शास्त्रज्ञ
५	खत चाचणी प्रयोगशाळा, नाशिक	कृषी अभियांत्रिक कार्यशाळा परिसर, संभाजी चौक, उंटवाडी, नाशिक- ४२२००२	विश्लेषण रसायन शास्त्रज्ञ
६	खत चाचणी प्रयोगशाळा, औरंगाबाद	कृषी अभियांत्रिक कार्यशाळा परिसर, दर्गारोड, औरंगाबाद- ४३१००५	विश्लेषण रसायन शास्त्रज्ञ
७	खत चाचणी प्रयोगशाळा, अमरावती	कृषी अभियांत्रिक कार्यशाळा परिसर, तपोवन रोड, अमरावती- ४४४६०३	विश्लेषण रसायन शास्त्रज्ञ
८	खत चाचणी प्रयोगशाळा, कोल्हापूर	श्री शाहू मार्केट यार्ड, कोल्हापूर- ४१६००५	विश्लेषण रसायन शास्त्रज्ञ
९	कीटकनाशके चाचणी प्रयोगशाळा, पुणे	कृषी भवन, शिवाजीनगर, पुणे - ४११००५	विश्लेषण रसायन शास्त्रज्ञ
१०	कीटकनाशके चाचणी प्रयोगशाळा, ठाणे	वागळे इस्टेट, सेक्टर नं.१६ ठाणे-४	विश्लेषण रसायन शास्त्रज्ञ
११	कीटकनाशके चाचणी प्रयोगशाळा, औरंगाबाद	कृषी अभियांत्रिक कार्यशाळा परिसर, दर्गारोड, औरंगाबाद- ४३१००५	विश्लेषण रसायन शास्त्रज्ञ

- १२ कीटकनाशके चाचणी प्रयोगशाळा, अमरावती कृषी अभियांत्रिक कार्यशाळा परिसर, तपोवन रोड, विश्लेषण रसायन शास्त्रज्ञ
अमरावती- ४४४६०३
- १३ कीटकनाशके उर्वरित अंश तपासणी कृषी महाविद्यालयातील आवार, महाराज बाग, विश्लेषण रसायन शास्त्रज्ञ
प्रयोगशाळा, नागपूर नागपूर - ४४०००१
- १४ कीटकनाशके उर्वरित अंश तपासणी कृषी भवन, शिवाजीनगर, पुणे - ४११००५ विश्लेषण रसायन शास्त्रज्ञ
प्रयोगशाळा, पुणे

मृद सर्वेक्षण व मृद चाचणी प्रयोगशाळांची माहिती

क्र.	जिल्हा	प्रयोगशाळांचे पत्ते		
१	पुणे	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी
मृ.स.मृ.चा.प्रयोगशाळा, कृषि भवन, शिवाजीनगर,
पुणे ४११००५	२५५३७११०	soilpune@gmail.com
२	अहमदनगर	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा.प्रयोगशाळा
तालुका बीज गुणन प्रक्षेत्र सावेडी, भुतकर वाडी, बालिकाश्रम रोड,
नगरपालिकेच्या जुन्या पॅपिंग स्टेशनजवळ, अहमदनगर ४१४००३	०२४१/३५६५०२	soilanagar@gmail.com
३	सोलापूर	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा
आर.टी.ओ.ऑफिसच्या मागे नेहरूनगर टेलिफोन एक्स्चेंजशेजारी,
विजापूर रोड, सोलापूर ४१३००५.	०२१७/६२३६८६	soilsolapur@gmail.com
४	कोल्हापूर	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा
द्वारा सौ. विजया गोपाळ बेंद्रे, ३३०/२ब, जवाहरनगर,
वाय. पी. पवार नगरजवळ, कोल्हापूर	०२३१/६९३९८३	soilkolhapur@gmail.com
५	सातारा	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा.प्रयोगशाळा
मु. हामजाबाद पो.कोंडवे ता. जि.सातारा.	०२१६२/३४८९१	soilsatara@gmail.com
६	सांगली	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा.प्रयोगशाळा
४३४, तांबोळे बिल्डींग, डॉ. आंबेडकर रोड, सांगली ४१६४१६	०२३३/३७६५०३	soilsangali@gmail.com
७	ठाणे	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, वागळे इस्टेट रोड
नंबर १६ झेड लेन, ठाणे ४००६०४.	०२२/५८२३३३८९	soilthane@gmail.com

८	रायगड	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा वेथ्री अलिबाग, कृषि चिकित्सालयाचे आवारात, राऊतवाडी, अलिबाग, जिल्हा रायगड	०२४१/२२०९४	soilraigad@gmail.com
९	रत्नागिरी	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा जे एन उद्योग इंडस्ट्रियल सोसायटी प्लॉट नं सी ५४ उद्यमनगर जिल्हा रत्नागिरी ४१५६३३	०२३६२/२८७०८	soilratnagiri@gmail.com
१०	सिंधुदुर्ग	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा.प्रयोगशाळा सीब्लॉक, दुसरा मजला, जिल्हा परिषद इमारत, ओरोस, सिंधुदुर्ग ४१६५२०		soilsindhudurega@gmail.com
११	औरंगाबाद	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा.प्रयोगशाळा कृषि कर्मशाळा शहानुरवाडी, औरंगाबाद	०२४०/३३२१५७	soilabad@gmail.com
१२	जालना	मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा.प्रयोगशाळा तालुका फळरोप वाटिका जुनी एम. आय. डी. सी. एरिया, शासकीय कृषि विद्यालयासमोर देऊळराजा बायपास रोड, जालना	०२४८२/३०१२८	soiljalana@gmail.com
१३	बीड	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा.प्रयोगशाळा, आदर्शनगर, पंचायत समिती परिसर, नगर रोड, बीड	०२४४२/२३३०६६	soilbeed@gmail.com
१४	लातूर	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा.प्रयोगशाळा, द्वारा दिवानजी कॉम्प्लेक्स, १ ला मजला, मुक्ताई मंगल कार्यालयासमोर अंबाजोगाई रोड, लातूर ४१३५१२	०२३८२/४२२२३	soillatur@gmail.com
१५	परभणी	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा.प्रयोगशाळा कल्याणनगर, डॉ.पुरी यांचा बंगला, बसमत रोड, परभणी ४३१४०१	०२४५२/२१४०९	soilparabhani@gmail.com
१६	नांदेड	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा फळरोपवाटिका, धनेगाव, नांदेड ४३१६०२	०२४६२/४११५५७	soilnanded@gmail.com
१७	उस्मानाबाद	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा, शांतिसदन, घ.क्र. २७/९५६ डी.आय.सी.रोड, काकडे ब प्लॉट, उस्मानाबाद	०२४७२/२२२७६	soilosmanabad@gmail.com
१८	नाशिक	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा रेश्मा मंजिल साठफुटी रोड, गजमाळजवळ, नाशिक	०२५३/५९२९५८	soilnasik@gmail.com

१९	धुळे	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा कृषि चिकित्सालय, तालुका सीड फॉर्म पिंप्री पो. वडजाईता. जि. धुळे	०२५६२/२०२०७	soildhule@gmail.com
२०	जळगाव	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा जळगाव कृषि चिकित्सालय ममुराबाद ता. जळगाव जि.जळगाव -४२५१३२ पोस्ट बॉक्स नं.१३९ जळगाव	०२५७/२६२००४	soiljalagaon@gmail.com
२१	अमरावती	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा, कृषि अभियांत्रिकी कार्यशाळा परिसर, तपोवन रोड, कॅम्प अमरावती	०७२१/६७१३६७ अमरावती ४४४६०२	soilavati@gmail.com
२२	अकोला	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा, कैलासभवन, दुर्गा चौक, भागवत प्लॉट, अकोला ४४४००१	०७२४/४३५९५७	Soilakola@gmail.com
२३	बुलढाणा	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा, द्वारा जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी, एसटीस्टॅण्डजवळ, गोपाळ हॉटेल शेजारी, बुलढाणा ४४३००१	०७२६२/४२५३४	soilbuldana@gmail.com
२४	यवतमाळ	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा, जैविक किड नियंत्रण प्रयोगशाळा, गार्डन रोड, यवतमाळ	०७२३२/४५२४७	soilyeotmal@gmail.com
२५	नागपूर	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा, कृषि महाविद्यालय परिसर, महाराज बाग, नागपूर ४४००१०	०७१२/५२४२०९ ५३४६५८	soilnagpur@gmail.com
२६	चंद्रपूर	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा, कृषि चिकित्सालय पीरसर, सिद्धार्थ हॉटेलमागे, पोलीस वाहतूक शाखा समोर, तुकुम रोड, चंद्रपूर	०७१७२/५११२६	soilchandrapur@gmail.com
२७	भंडारा	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा, जिल्हापरिषद कार्यालयासमोर, भंडारा ४४१९०४	०७१८४/५२३८९	soilbhandara@gmail.com
२८	गडचिरोली	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा, एम आय डी सी रोड, जिल्हा गडचिरोली	०७१३१/२२५९३	soilgadchiroli@gmail.com
२९	वर्धा	जिल्हा मृद सर्वेक्षण मृद चाचणी अधिकारी, मृ.स.मृ.चा. प्रयोगशाळा, आय.टी.आय जवळ मानस मंदिर, पो. ऑ., वर्धा -४४२००१	०७१५२/२४१०९९ ०७१५२/२४१०९९	soilwardha@gmail.com

जैविक कीड नियंत्रण

केंद्र व राज्य शासनाच्या धोरणानुसार राज्यातील रासायनिक कीटकनाशकांचा वाढता वापर कमी करून त्याला पर्यायी म्हणून उपलब्ध असलेल्या जैविक कीटनाशकांचा वापर वाढवण्यासाठी राज्यात सन २००४-०५ नंतर दहा जैविक कीड नियंत्रण प्रयोगशाळांची स्थापना केली आहे. या प्रयोगशाळांमधून गुणवत्तापूर्ण जैविक कीटनाशकांचा पुरवठा करण्यात येत आहे.

या प्रयोगशाळेमधून चार जैविक कीडनाशकांचा पुरवठा माफक दरात शेतकऱ्यांना करण्यात येत आहे. यामध्ये ट्रायकोडर्मा व्ही, सुडोमोनास फ्लु, बिव्हेरिया बॉसियाना व व्हर्टिसिलियम लेकेनी यांचा समावेश आहे. सर्व प्रयोगशाळांमधून जैविक कीडनाशकांचे उत्पादन करण्यात येत असून शेतकऱ्यांनी सदर उत्पादनाचा मोठ्या प्रमाणात वापर सुरू केला आहे. माहे जुलै २०१४ पर्यंत ट्रायकोडर्माचे २३६ मे.टन, सुडोमोनासचे ७.१५ मे.टन, बिव्हेरियाचे ३२.१० मे.टन व व्हर्टिसिलियमचे १४.८० मे.टन उत्पादन करून योजना अंतर्गत पीक प्रात्यक्षिकासाठी तसेच शेतकऱ्यांना थेट विक्री करण्यात आली आहे.

वरील प्रयोगशाळांतील उत्पादनांची विक्री करण्यासाठी विक्री किंमती शासनाने निश्चित करून दिल्या आहेत.

ट्रायकोडर्मा रु. ७८.०० प्रति किलो

सुडोमोनास रु. ९०.०० प्रति किलो

बिव्हेरिया रु. १०५.०० प्रति किलो

व्हर्टिसिलियम रु. १४६.०० प्रति किलो

तरी जैविक कीडनाशकांचा वापर जास्तीत जास्त क्षेत्रावर करण्यासाठी शेतकरी बंधूंनी शासकीय उत्पादने वापरावीत असे आवाहन करण्यात येत आहे.

जैविक कीड नियंत्रण प्रयोगशाळांची माहिती

क्र.	प्रयोगशाळेचे नाव	पत्ता	पदनाम
१	जैविक नियंत्रण प्रयोगशाळा,	अहमदनगर,	सीडफार्म , सावेडी, अहमदनगर तंत्र अधिकारी
२	जैविक नियंत्रण प्रयोगशाळा,	जळगाव	मुमराबाद, जिल्हा - जळगाव तंत्र अधिकारी
३	जैविक नियंत्रण प्रयोगशाळा,	धुळे	कृषी चिकित्सालय प्रक्षेत्र, चाळीसगांव रोड, मु. पिंपरी, तंत्र अधिकारी
	पो.-वडजार्ड,जिल्हा	धुळे	
४	जैविक नियंत्रण प्रयोगशाळा,	औरंगाबाद	शहानूरमियाँ दर्गारोड,कृषी अभियांत्रिकी कार्यशाळा तंत्र अधिकारी
	परिसर,	औरंगाबाद - ४३१००५	
५	जैविक नियंत्रण प्रयोगशाळा,	अमरावती	कृषी अभियांत्रिक कार्यशाळा परिसर,तपोवन रोड, तंत्र अधिकारी
	अमरावती-	४४४६०३	
६	जैविक नियंत्रण प्रयोगशाळा,	यवतमाळ	गार्डन रोड, जिल्हा- यवतमाळ तंत्र अधिकारी
७	जैविक नियंत्रण प्रयोगशाळा,	बुलढाणा	बस स्टँडजवळ, भोंडे हॉस्पिटलसमोर, तंत्र अधिकारी
	धाडरोड,जिल्हा -	बुलढाणा	
८	जैविक नियंत्रण प्रयोगशाळा,	परभणी	जिल्हा फळरोपवाटिका, जिल्हा परभणी तंत्र अधिकारी
९	जैविक नियंत्रण प्रयोगशाळा,	नांदेड	वाघाळे पेट्रोल पंपाच्या समोर, धनेगांव, लातूर तंत्र अधिकारी
	फाट्याच्या जवळ, जिल्हा	नांदेड	
१०	जैविक नियंत्रण प्रयोगशाळा,	सेलू,	ता. वर्धा सेलू, जिल्हा- वर्धा तंत्र अधिकारी
	जिल्हा-	वर्धा	

प्रकरण. १६ आदर्श गाव कार्यक्रम

आदर्श गांव विकास कार्यक्रम ऑगस्ट क्रांतिदिनाच्या सुवर्णमहोत्सवी वर्षाच्या निमित्ताने सन १९९२ पासून सुरू झाला. 'लोकसहभागातून ग्रामविकास व लोककार्यक्रमांत शासनाचा सहभाग' या संकल्पनेवर आधारित असा हा कार्यक्रम आहे.

गाभा व बिगर गाभा क्षेत्राचा विकास व चराईबंदी, कुहाडबंदी, नशाबंदी, निर्मलग्राम(लोटाबंदी) बोअरवेल बंदी व श्रमदान या सप्तसूत्रीचे पालन गावांनी व ग्रामसभेने निवडलेल्या नोंदणीकृत स्वयंसेवी संस्थेच्या माध्यमातून अवलंब करणे

मृद संधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापनाचे काम गाभा क्षेत्र विकासाचे काम म्हणून संबोधण्यात येते. यामध्ये मृद संधारण, सामाजिक वनीकरण, वन खाते, भूजल सर्वेक्षण व लघुपाटबंधारे या विभागांचे कामांचा समावेश आहे.

गाभा व बिगर गाभा क्षेत्रातील कामे संबंधित विभागाने त्यांचे मंजूर अनुदानातून प्राधान्याने पूर्ण करावीत असे अभिप्रेत आहे.

योजनेच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी राज्यस्तरीय कार्यकारी तसेच जिल्हा, तालुका व ग्रामस्तरीय समित्या गठित करण्यात आलेल्या आहेत. जिल्हास्तरीय समितीचे अध्यक्ष मुख्य कार्यकारी अधिकारी असून सदस्य सचिव म्हणून जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी हे आहेत.

नवीन गावांचे धोरण ठरविण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाने दि. १३ ऑगस्ट २०१० रोजी सविस्तर शासन निर्णय निर्गमित केला आहे. या शासन निर्णयाप्रमाणे सद्यस्थितीत कार्यवाही सुरू असून त्यामध्ये कार्यकारी समितीची भूमिका महत्वाची आहे. या कार्यालयाकडे माहे ३१ जुलै, २०१४ अखेर विभागनिहाय एकूण १९१ प्रस्ताव प्राप्त झालेले आहेत.

नागपूर विभाग -२८ अमरावती विभाग -४०	औरंगाबाद विभाग -१०
लातूर विभाग -३६ कोल्हापूर विभाग -१८	पुणे विभाग -३०
नाशिक विभाग -११ ठाणे विभाग -१८	एकूण -१९१

प्रस्तावांची छाननी करून ९२ गावांस मा. प्रमुख मार्गदर्शक श्री. अण्णासाहेब हजारे व मा. कार्याध्यक्ष श्री. पोपटराव पवार यांच्या उपस्थितीत ग्रामसभेचे आयोजन करण्यात आले होते. ग्रामसभेत व शिवार फेरीत निदर्शनास आलेल्या बाबीनुसार ६५ गावांची निवड करण्यात आली आहे. त्यापैकी ५० गावांचे निवडीस अंतिम मान्यता देणेत आली आहे.

प्राथमिक निवड करण्यात आलेल्या गावांचे विविध पातळीवरील प्रशिक्षण घेण्यात आलेले आहे. ४० गावांचे प्रकल्प आराखडे प्राप्त झाले होते. त्यापैकी ४७ गावांचे प्रकल्प आराखड्यांस कार्यकारी समितीचे बैठकीत मान्यता देऊन गावांची अंतिम निवड करण्यात आलेली आहे.

त्याचप्रमाणे शिल्लक गावाचे प्रकल्प आराखडे तयार करण्याची कार्यवाही प्रगतीत असून ०३ गावांचे आराखडे जिल्हास्तरावर प्राप्त झालेले आहेत. आदर्शगाव योजनेअंतर्गत निवड करणेत आलेल्या ६५ गावांपैकी ६२ गावांना रु. १६१४.५१ लाख निधी वितरीत करणेत आलेला आहे.

आदर्शगांव योजनेअंतर्गत प्राधान्यक्रमाने निवडलेल्या गावांत विहीत प्रकारचे ग्राम अभियान संस्थेच्या माध्यमातून, ग्रामस्थांच्या सहकार्याने राबवून गावे आदर्श केली आहेत. सन २०१२-१३ मध्ये राज्यात टंचाई सदृश्य परिस्थिती असतानाही प्राधान्यक्रमातील १२ गावे टँकरमुक्त झाली आहेत. प्राधान्यक्रमातील सर्व गावे जलसमृद्ध होऊन स्वावलंबी व स्वयंपूर्ण झाली आहेत. गावातील भूजल पातळी वाढल्याने गावाचे दरडोई उत्पन्न वाढून गावाने आपला आर्थिक व समाजिक आलेख उंचावलेला आहे.

आदर्शगाव योजनेअंतर्गत निवड करणेत आलेल्या गावात सप्तसूत्री कागदावर न राहता त्याचा अवलंब करणे, पुरुष/महिला समानता आणणे, प्रत्येक कामात गावाने एकदिलाने सहभागी होणे, गावाचे कामासाठी वेळ देणारे कार्यकर्त्यांची फळी असणे, गावातील वादविवाद मिटविणे, बांध-बांधातील वाद मिटविणे, इत्यादीबाबत ग्रामस्थांना प्रोत्साहन देऊन कार्यवाही केली आहे.

प्रकरण. १७ वसुंधरा पाणलोट विकास यंत्रणा अंतर्गत एकात्मिक पाणलोट व्यवस्थान कार्यक्रम

वसुंधरा पाणलोट विकास यंत्रणा अंतर्गत एकात्मिक पाणलोट व्यवस्थापन कार्यक्रम

केंद्र शासनाच्या सर्व विभागात राबविण्यात येणाऱ्या पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रमासाठी दि. १ एप्रिल २००८ पासून 'सामाईक मार्गदर्शक सूचना २००८' लागू करण्यात आल्या आहेत. त्यानुसार केंद्र शासनाच्या ग्रामीण विकास मंत्रालयाच्या भूसंसाधन विभागातर्फे एकात्मिक पाणलोट व्यवस्थापन कार्यक्रम २००९-१० पासून कार्यान्वित करण्यात आला आहे. या योजनेसाठी केंद्र व राज्य शासनाचा निधी ९०:१० या प्रमाणात उपलब्ध होतो. या कार्यक्रमांतर्गत व जलसंधारण कामाव्यतिरिक्त मालमत्ता नसलेल्या लाभार्थींना उपजीविका तसेच शेतकऱ्यांसाठी उत्पादन पद्धती आणि सूक्ष्म उद्योजकता या बाबींसाठी आर्थिक तरतूद केली आहे. प्रस्तुत कार्यक्रमांमध्ये प्रशिक्षण व संस्थाबांधणी, प्रवेश प्रेरक उपक्रम, सविस्तर प्रकल्प अहवाल तयार करणे, संनियंत्रण व मूल्यमापन आणि प्रकल्प अंमलबजावणीसाठी प्रशासकीय खर्चाची तरतूद केली आहे.

कार्यक्रमाची ठळक उद्दिष्टे

- अ. पाणलोट क्षेत्र विकासाच्या सर्वसामान्य उद्दिष्टांसोबत पाणलोट विकासाच्या माध्यमातून निर्माण होणाऱ्या कृषी आधारित स्वयंरोजगाराच्या संधीद्वारे समाजघटकांची आर्थिक उन्नती साधणे
- ब. ग्रामसभेच्या सहभागातून, लोकसहभागातून स्थानिक परिस्थिती व उपलब्ध नैसर्गिक व पायाभूत संसाधनांचा विचार करून प्रकल्प नियोजन करणे. मृद व जलसंधारण कामांसोबतच स्थानिक संसाधनांवर आधारित स्वयंरोजगाराचे दीर्घकालीन नियोजन करणे
- क. पाणलोट विकास कार्यक्रमाबरोबर उपजीविका, उत्पादन पद्धती व सूक्ष्म उद्योजकता उपक्रमांचे नियोजन व त्याची अंमलबजावणी
- ड. पाण्याच्या ताळेबंदाविषयी जनजागृती व सक्षमतेने पाणी वापर या संदर्भात प्रबोधन करणे
- इ. दीर्घकालीन शाश्वत रोजगार निर्मितीवर भर देणे व कृषी आधारित अर्थव्यवस्था बळकट करणे
- ई. दीर्घकालीन शाश्वत देखभाल दुरुस्ती कायमस्वरूपी सहभागी पद्धतीने करण्यासाठी पाणलोट देखभाल निधी उभारणे

अ. पूर्वतयारी टप्पा:

पूर्वतयारी टप्पा हा या योजनेचा प्राथमिक टप्पा असून या टप्प्यात प्रेरक प्रवेश उपक्रम, संस्था व क्षमता बांधणी आणि सविस्तर प्रकल्प अहवाल तयार करणे हे उपक्रम घेतले जातात. प्रेरक प्रवेश उपक्रम हा एक असा उपक्रम आहे ज्यामध्ये गावाच्या गरजांसंबंधी चर्चा करण्यात येते व ग्रामस्थांना आवश्यक त्या सुविधा पुरविण्यात येतात. या सुविधांची निवड करताना ग्रामसभेमध्ये चर्चा करण्यात येते व कामांची निवड केली जाते. या उपक्रमांकरिता प्रकल्प खर्चाच्या ४ टक्के इतका निधी उपलब्ध करून देण्यात आला आहे. प्रेरक प्रवेश उपक्रमांसाठी मार्गदर्शक सूची जिल्हा व प्रकल्प कार्यालयात उपलब्ध आहे.

क्षमता बांधणी व संस्थात्मक रचना उभारणी या उपक्रमांच्या माध्यमातून गावामध्ये स्वयंसहायता बचत गटांची निर्मिती करण्यात येऊन ग्रामस्थांना या कार्यक्रमाविषयी प्रशिक्षण देण्यात येते. अशा प्रकारे लोकांमध्ये आत्मविश्वास निर्माण करण्याचे काम केले जाते. हा कार्यक्रम लोक आपल्या गावात राबवून त्याचा उपयोग स्वतःच्या प्रगतीसाठी करतील असा उद्देश आहे. गावातील लोकांची मते विचारात घेऊन व गावांच्या गरजांचा विचार करून लोकांच्या मदतीने त्या गावातील कामांचा सविस्तर प्रकल्प अहवाल तयार करण्यात येतो.

ब. पाणलोट कामांचा टप्पा:

पाणलोट कामांचा टप्पा हा या कार्यक्रमाचा दुसरा भाग असून सदरचा भाग २ ते ३ वर्षे कालावधीचा आहे. मृद संधारणाची कामे 'माथा ते पायथा' या तत्त्वानुसार केली जात. या कामासाठी प्रकल्प निधीच्या ५६ टक्के निधी प्रस्तावित केला आहे. सदरच्या कामांमध्ये माती नाला बांध, सिमेंट नाला बांध, शेततळे, मजगी आदी मृद संधारणाची कामे केली जातात. जेणेकरून त्या गावातील भूजलाची पातळी वाढण्यास मदत होते व गाव परिसरातील होणाऱ्या धुपीस प्रतिबंध होतो.

खाजगी जमिनीवर घेतल्या जाणाऱ्या उपचारांसाठी मोठ्या शेतकऱ्यांकडून १० टक्के व सीमांत तसेच अनुसूचित जाती/जमातींच्या शेतकऱ्यांकडून ५ टक्के लोक वर्गणी जमा करण्यात येते. वर्गणीतून जमा झालेल्या रकमेचा उपयोग प्रकल्प पूर्ण झाल्यानंतर व मृद व जलसंधारण उपचारांच्या देखभाल व दुरुस्तीसाठी केला जातो.

क. उपजीविका उपक्रम:

या घटकांतर्गत भूमिहीन शेतमजूर यांना उपजीविका उपक्रम पुरविण्यासाठी ९ टक्के इतका निधी एकूण प्रकल्प निधीतून उपलब्ध करून देण्यात येतो. शेतकऱ्यांकरिता उत्पादन पद्धतींवर आधारित उपजीविका उपक्रम घेण्यासाठी १० टक्के निधी एकूण प्रकल्प निधीतून दिला जातो. या निधीचा वापर करून भूमिहीन शेतमजूर व शेतकरी यांना विविध प्रकारचे उपक्रम गटांच्या माध्यमातून अथवा वैयक्तिकरीत्या देण्यात येतात.

ड. एकत्रीकरण व प्रकल्पोत्तर कामे:

हा या कार्यक्रमाचा तिसरा टप्पा असून या कामसाठी प्रकल्प निधीच्या ३ टक्के निधी प्रस्तावित केला आहे. हा भाग १ ते २ वर्षे कालावधीचा आहे. योजनेचे फायदे शाश्वत पद्धतीने मिळावेत म्हणून एकत्रीकरण व प्रकल्पोत्तर कामांमध्ये उपचारांची देखभाल, दुरुस्ती, संनियंत्रण व मूल्यमापन यांचा समावेश करण्यात आला आहे.

प्रकरण. १८ राज्य पुरस्कृत जैविक खत उत्पादन युनिट उभारणीस अर्थसहाय्य देणेची योजना

राज्य पुरस्कृत जैविक खत उत्पादन युनिट उभारणीस अर्थसहाय्य देण्याची योजनेस शासन निर्णय क्रमांक : राखते २०११/प्र.क्र.२८३/१७अ, दिनांक : ७ सप्टेंबर २०१३ नुसार मंजूरी देण्यात आलेली आहे. या योजनेबाबतची माहिती खालील प्रमाणे,

प्रस्तुत योजना प्रकल्पाधारित स्वरूपात राबविण्यात येईल. सदरची योजना सन २०१३-१४ ते २०१७-१८ या पाच वर्षांसाठी राबविण्यात येईल. या योजनेतील प्रकल्पास कृषि संचालक (निवगुनि), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे - १ यांचे मार्फत मंजूरी देण्यात येईल. तसेच संबंधित जिल्ह्याचे जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचे मार्फत योजनेची अंमलबजावणी करण्यात येईल. सदरच्या योजनेअंतर्गत जैविक खत उत्पादन युनिट उभारण्यासाठी खालील प्रमाणे अटी व शर्ती राहतील.

१. जैविक खत उत्पादन युनिटची वार्षिक उत्पादन क्षमता १५० मे.टन इतकी असणे आवश्यक आहे.
२. अनुदान मंजूरीनंतर एक वर्षाच्या आत प्रत्यक्ष उत्पादन सुरु करणे आवश्यक राहिल.
३. सदर उत्पादन युनिट अनुदान मंजूरी नंतर कमीत कमी ५ वर्षे सुरु ठेवणे आवश्यक आहे.
४. मंजूर अनुदान फक्त यंत्र सामुग्री, काचसामान, रसायने, कच्चा माल, पॅकिंग साहित्य इत्यादी खरेदी करणे करिताच वापरता येईल. अनुदानित रक्कमेचा उपयोग इमारत बांधकाम, जागा खरेदी करणे, वीज व पाणी इत्यादी बाबींसाठी वापरता येणार नाही.
५. प्रस्तावित प्रकल्प राष्ट्रीयकृत बँक कर्जाशी संलग्न असावा.
या योजनेत शासकीय/ निमशासकीय व खाजगी नोंदणीकृत संस्था हे लाभार्थी राहणार असून लाभार्थीची निवड खालील निकषाप्रमाणे राहिल.
१. लाभार्थी संस्था कंपनी कायद्यांतर्गत/ एसएसआय युनिट म्हणून नोंदणीकृत असणे आवश्यक राहिल.
२. राज्यातील ज्या जिल्ह्यात जैविक खत उत्पादन युनिट अस्तित्वात नाही त्या जिल्ह्यास प्राधान्य देण्यात येईल.
३. या योजनेअंतर्गत जैविक खत उत्पादन युनिट उभारणीस शासन अंगीकृत संस्थांना प्राधान्य देण्यात येईल.

राज्यशासनाच्या औद्योगिक धोरणांतर्गत देय अनुदान लक्षात घेता अनुदानाची एकूण मर्यादा २५ टक्के पर्यंत किंवा प्रकल्प खर्चाच्या २५ टक्के या पैकी जी रक्कम कमी असेल ती रक्कम देय राहिल. प्रकल्प मंजूरीनंतर संबंधित जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचे मार्फत दोन हप्त्यात अनुदान अदा करण्यात येईल.

मंजूर अनुदानाच्या ५० टक्के रक्कम उत्पादन युनिट करीता आवश्यक इमारत उपलब्ध असल्यास/ किंवा भाडे तत्वावर घेतली असल्यास संबंधित जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयामार्फत वितरीत करण्यात येईल. उर्वरित ५० टक्के रक्कम आवश्यक यंत्र सामुग्री व इतर साहित्य खरेदीची प्रक्रिया पुर्ण झाल्यानंतर वितरीत करण्यात येईल.

अनुदान रक्कम अदा करण्यापूर्वी संबंधित संस्थेकडून रुपये १०० च्या स्टॅम्प पेपरवर सदर युनिट कमीत कमी ५ वर्ष कार्यरत राहिल याबाबतचा नोटराईज्ड करारनामा करून घेण्यात येईल. उत्पादन युनिट ५ वर्ष चालू न ठेवल्यास अदा केलेल्या संपुर्ण अनुदानाची रक्कम शासनास परत करणे संबंधित उत्पादकावर बंधनकारक राहिल, याचा समावेश करारनाम्यात असणे आवश्यक राहिल.

अनुदान अदायगीसाठी प्रकल्प युनिट तपासणी व अनुदान शिफारस करण्यासाठी कृषि उपसंचालक (खते) यांचे अध्यक्षतेखालील समिती गठीत करण्यात आली आहे. या समितीचे सदस्य कृषि विद्यापीठ, नॅशनल सेंटर फॉर ऑर्गॅनिक फार्मिंग (एन.सी.ओ.पी.) नागपूर यांचे प्रतिनिधी व संबंधित जिल्ह्याचे विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालयातील तंत्र अधिकारी हे सदस्य आहेत. समितीने तपासणी अहवाल व देय अनुदानाची शिफारस केल्यानंतर अनुदान मंजूर करण्यात येईल.

शासनाने अर्थसहाय्य केलेल्या युनिट मध्ये गुणवत्ता पुर्ण जैविक खताचे उत्पादन होणे आवश्यक आहे. त्या करिता उत्पादनस्थळी गुणनियंत्रण प्रयोगशाळा असणे बंधनकारक राहिल. उत्पादकाने बॅचची साईज योग्य ठेवावी. उत्पादित होणारी जैविक खते खत नियंत्रण अद्यादेश १९८५ मधील परिशिष्ट ३ मध्ये नमूद केलेल्या मापदंडाप्रमाणे व भारतीय मानक ब्युरोच्या मानकाप्रमाणे असावीत.

१	अॅझोटोबॅक्टर	आयएस	११३८-२००२
२	रायझोबियम	आयएस	८२६८-२००१
३	स्फुरद विरघळणारे जिवाणू	आयएस	१४८०७-२०००
४	अॅझोस्फिरिलम	आयएस	१४८०६-२०००

शेतकऱ्यांना वितरीत होणाऱ्या जैविक खतांचे नमुने शासनाच्या गुणनियंत्रण विभागामार्फत काढण्यात येतील. अप्रमाणित नमुन्यावर कायद्यांतर्गत कारवाई करण्यात येईल.

उत्पादन केलेल्या जैविक खतांची विक्री व वाटप प्रचलित नियमानुसार विविध शासकीय योजनांतर्गत तसेच खुल्या बाजारात विक्री करण्याची मुभा संबंधित उत्पादकास राहिल. सदर उत्पादित झालेल्या खतांची विक्री करण्याबाबत संपुर्ण जबाबदारी ही उत्पादकावर राहिल. विक्री बाबतची कोणतीही जबाबदारी शासनावर राहणार नाही.

जैविक खत उत्पादन व विक्री खत नियंत्रण आदेश १९८५ अंतर्गत येत असल्याने राज्यशासनाच्या निविष्टा व गुणनियंत्रण विभागाकडून उत्पादन व विक्रीसाठी परवाना घेणे बंधनकारक राहिल.

राज्य पुरस्कृत जैविक खत उत्पादन युनिट उभारणीस अर्थसहाय्य देणे योजने अंतर्गत प्रस्ताव जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचे मार्फत सादर करावा.

प्रकरण. १९ महाराष्ट्र राज्य छोट्या शेतक-यांचा कृषि व्यापार संघ पुणे

(Maharashtra State Small Farmers Agribusiness Consortium, SFAC)

शेतकरी उत्पादक कंपन्यांसाठी विशेष योजना व अंमलबजावणीसाठी मार्गदर्शक सूचना.

केंद्र शासनाने २०१४ हे वर्ष “शेतकरी उत्पादक कंपन्यांचे वर्ष ” म्हणून घोषित केले आहे. अल्प व अत्यल्प शेतक-यांना त्यांच्या छोट्या शेतीच्या आकारावर व त्यातील उत्पादनाच्या विक्रीवर असलेली बंधने दूर करून, त्यांच्या सामुहिक प्रयत्नाच्या जोरावर निविष्ठा, साधने, कृषि तंत्रज्ञानाचा वापर व उत्पादित मालाची एकत्रित विक्री संदर्भातील अडचणीवरील प्रभावी उपाय म्हणून शेतकरी उत्पादक कंपनीच्या बलस्थानाचा उपयोग होऊ लागलेला आहे.

कृषि व सहकार मंत्रालय, भारत सरकार, नवी दिल्ली यांनी सन-२०११-१२ या वर्षापासून छोट्या शेतक-यांचा कृषि व्यापार संघ (Small Farmers Agribusiness Consortium) यांचे मार्फत “फार्मर प्रोड्युसर ऑर्गनाइझेशन”, ही योजना प्रायोगिक तत्वावर शेतक-यांसाठी सुरु केली आहे.

छोट्या उत्पादक शेतक-यांच्या गटांनी एकत्रित येवून (सुमारे १००० शेतकरी) कंपनी कायदा १९५६, अन्वये नोंदणी केलेल्या संस्थेस शेतकरी उत्पादक कंपनी असे संबोधण्यात येते. यामध्ये प्रामुख्याने छोट्या उत्पादकांना एकत्रित आणणे, सुधारीत तंत्रज्ञानाच्या सहाय्याने त्याचबरोबर सुधारीत निविष्ठा व सेवा यांच्या वापराने शेतक-यांचे उत्पन्न वाढविणे, शाश्वत शेतीवरील आधारीत उपजिवीकेचे बळकटीकरण करणे ही उद्दीष्टे ठेवण्यात आली आहेत.

महाराष्ट्र राज्य छोट्या शेतक-यांचा कृषि व्यापार संघाची (Maharashtra State Small Farmers Agribusiness Consortium, SFAC) स्थापना दि.१६ मार्च २००५, अन्वये करण्यात आलेली आहे. या कृषि व्यापार संघाची नोंदणी सोसायटी रजिस्ट्रेशन ॲक्ट १८६० मधील तरतुदीनुसार करण्यात आलेली आहे. सहकारी व उत्पादक कंपनी यातील फरक थोडक्यात खाली विषद करण्यात आलेला आहे.

मापदंड	सहकारी संस्था	शेतकरी उत्पादक कंपनी
नोंदणी	सहकार संस्था कायदा	भारतीय कंपनी कायदा
उद्देश	एक हेतू	बहु उद्देशीय
कार्यक्षेत्र	मर्यादित	अमर्याद
सभासदत्व	वैयक्तिक / सहकारी	कोणीही वैयक्तिक, उत्पादित गट संस्था, सेवा

		पुरवठादार
समभाग	ना हस्तांतरित	मर्यादित हस्तांतरण
नफा विभाजन	समभागाच्या पटीत	व्यवसाय संबंधित
शासन नियंत्रण	शासन नियंत्रित	आवश्यकतेनुसार
पत धोरण	मर्यादित	स्वायत्त
संस्थेशी संबंध	मर्यादित देवण-घेवाण	व्यावसायिक दृष्टिकोन

शेतकरी उत्पादक कंपन्या प्रामुख्याने कडधान्य व भाजीपाला पिकाचे उत्पादन व विक्रीसाठी संघटित झाले आहेत. महाराष्ट्र राज्यात संघामार्फत राबविण्यात येणा-या विविध योजनेस चांगला प्रतिसाद मिळत आहे. या योजनेच्या अंमलबजावणीद्वारे उत्पादक शेतक-यांना एकत्रित करून तसेच शेतकरी उत्पादक संघ हा केंद्र बिंदु मानून कृषि विषयक विविध योजनांची आखणी करण्यात येत आहे.

गेल्या दोन दशकात शेती उत्पादनात झालेल्या उल्लेखनीय प्रगतीमध्ये कृषि विद्यापीठे, कृषि विभाग आणि कष्टकरी शेतकरी यांचे महत्वाचे योगदान राहिले आहे. त्यामध्ये प्रामुख्याने नवीन संकरीत/उन्नत पीक वाणांची लागवड, रासायनिक खतांचा वापर, जैविक खते, तुषार सिंचन, उती संवर्धन पद्धतीने रोपांची पैदास, आधुनिक औजारांचा वापर या बाबींचा समावेश होतो. हे जरी खरे असले तरी बहुतेक शेतकरी यांची आर्थिक उन्नती जेवढी व्हायला पाहिजे होती, तितकी होऊ शकली नाही. मोजक्या शेतक-यांची आर्थिक परिस्थिती आणि राहणीमान यात चांगला बदल झालेला दिसून येतो. शेतक-यांना चांगला आर्थिक लाभ होत नाही याचे प्रमुख कारणे म्हणजे पिकांच्या नियोजनाचा अभाव व बाजारपेठेबाबत शेतक-यांना असलेली अपुरी माहिती हे होत.

यापुढे शेतक-यांनी कृषि उत्पादन व विक्री याबाबत जागरूक राहणे आवश्यक आहे. तसेच शेतक-यांना त्यांच्या उत्पादित शेतमालास योग्य भाव मिळण्याच्या दृष्टीने व शेतक-यांच्या सबलीकरणासाठी विस्तार यंत्रणेने पुढाकार घेणे आवश्यक आहे. म्हणूनच यापुढे कृषी विस्तार यंत्रणेने उत्पादक ते थेट ग्राहक विक्री या विस्तार व्यवस्थापनावर भर देणे आवश्यक झाले आहे. यासाठी शेतक-यांच्या मालकीच्या नोंदणीकृत उत्पादक कंपन्या निर्णायक भूमिका बजावू शकतात, हे आता लक्षात येऊ लागले आहे.

ग्राहक हे बाजारात शेती मालास जास्त किंमत मोजत असले तरी शेतक-यांना मात्र अत्यंत कमी मोबदला मिळत आहे, याचे महत्वाचे कारण म्हणजे शेतीमल विक्रीतील मध्यस्थांची असणारी लांबच लांब साखळी त्याचप्रमाणे शेतकरी असंघटित असणे हेही अत्यंत महत्वाचे कारण आहे. या करीता शेतक-यांनी प्रामुख्याने

छोटया उत्पादक शेतक-यांनी, शेतकरी उत्पादक कंपनीचा सदस्य होणे आवश्यक असून त्यामुळे सध्याच्या शेती व विपणन व्यवस्थेमधील अडचणी व आव्हानांना सामोरे जाण्याची क्षमता त्यांच्यामध्ये निर्माण होईल.

शेतकरी उत्पादक संघाच्या माध्यमातून शेतक-यांची व्यवहारशक्ती वाढविणे, जेणेकरून त्यांना निविष्ठा व तंत्रज्ञानाची उपलब्धता, बाजारभाव निश्चित करणे, खाजगी कंपनी बरोबर करार करणे, मुल्यवर्धीत बाजारात सहभागी होणे यासारखे इतर अनेक फायदे करून घेता येतील, की जे एका वैयक्तिक शेतक-यास सहज उपलब्ध होणे कठीण आहे. तसेच या माध्यमातून विभागलेल्या व अत्यंत कमी जमीन धारण क्षेत्र असलेल्या शेतक-यांना गटाचे फायदे व मालकी व्यक्तीगत होवून एकत्रित नियोजन, निविष्ठा खरेदी व पणन इत्यादीचे फायदे घेता येतील.

शेतकरी उत्पादक कंपनी त्यांच्या सदस्यांना आवश्यक निविष्ठा व सुविधांचा पुरवठा करून आर्थिक स्थैर्य देण्यास आणि उत्पादन व विपणन यांचा समन्वय साधण्यात महत्वाची भूमिका बजावू शकते. शेतकरी स्वयंसहाय्यता गटांना सुधारीत उत्पादन तंत्रज्ञान, काढणी पश्चात तंत्रज्ञान, साठवणुक, वाहतूक, बाजार व्यवस्थापनेतील बारकावे यांची माहिती होऊ लागली आहे.

शेतकरी उत्पादक कंपनीचे प्रमुख उद्दीष्ट हे शेतक-यांच्या गटांना आर्थिक स्थैर्य प्राप्त करून देणे, त्याकरीता शेतमालावर आधारीत शेतकरी उत्पादक गट स्थापन करणे, बळकटीकरणाद्वारे अशा शेतकरी गटांचे शेती व्यवस्थापन कौशल्य वाढेल असा आहे. या योजनेमार्फत पाणी वापर संस्था, शेतकरी स्वयंसहाय्यता गट, शेतक-यांच्या संस्थांना त्यांच्या स्थापनेस व विकासास मदत करणे त्याचप्रमाणे गटांना स्वयंसहाय्यतेचे फायदे व आवश्यकता पटवून देणे, शेतक-यांचे संवाद कौशल्य वाढविणे ज्यामुळे शेतक-यांना आपले मत ग्राहकांसमोर मांडणे तसेच बाजारातील मध्यस्थांसोबत व्यवहार चतुर होवून थेट विपणन करणे शक्य होईल.

केंद्र शासनाच्या कृषि मंत्रालया अंतर्गत छोटया शेतक-यांच्या कृषि व्यापार संघांच्या माध्यमातून शेतकरी उत्पादक कंपनीच्या विकासासाठी खालील योजना कार्यान्वित करण्यात आल्या आहेत

(१) समभाग निधी योजना (Equity Guarantee Scheme)

(२) पतहमी निधी योजना (Credit Guarantee Fund Scheme)

(३) समभाग भाग भांडवल योजना (Venture Capital Assistance Scheme)

याशिवाय केंद्र शासनाने सन 2014 हे वर्ष “ शेतकरी उत्पादक कंपन्यांचे वर्ष” म्हणून घोषित केलेले आहे व त्या अनुषंगाने शेतकरी उत्पादक कंपन्यांना विविध शासकीय योजनांनाचा लाभ मिळवा यासाठी केंद्र पुरस्कृत विविध अभियाना अंतर्गत विशेष तरतूद करण्यात आलेली आहे.